

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**1946 GENEL SEÇİMLERİ VE
DEMOKRAT PARTİ'NİN ANA
MUHALEFET YILLARI**

Abdullah ERAYMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
2020**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**1946 GENEL SEÇİMLERİ VE
DEMOKRAT PARTİ'NİN ANA
MUHALAFET YILLARI**

DANIŞMAN : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Edip ÇELİK
JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ŞAVKILI
JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi İsa KALAYCI

Abdullah ERAYMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK-2020**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**1946 GENEL SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT
PARTİ'NİN ANA MUHALAFET YILLARI**

Abdullah ERAYMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :,

**Bu Tez/....../.... Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Edip ÇELİK	Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ŞAVKILI	Dr. Öğr. Üyesi İsa KALAYCI
BAŞKAN	ÜYE	ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Burcu ERŞAHAN
Enstitü Müdürü

Bu çalışma.....tarafından
desteklenmiştir.
Proje No:.....

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1946 GENEL SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN
ANA MUHALEFET YILLARI

Abdullah ERAYMAN

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Edip ÇELİK

Yıl : 2019, Sayfa: 111+IX

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Edip ÇELİK (Başkan)
: Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ŞAVKILI (Üye)
: Dr. Öğr. Üyesi İsa KALAYCI (Üye)

Muhalefetin varlığı demokrasinin kaçınılmaz şartlarından biridir. Türk siyasal hayatında ise hükümeti denetleyecek ve bürokrasinin kalitesini artıracak bir muhalefet partisi Atatürk'ün çabalarına rağmen Cumhuriyet'in ilk yıllarında çözülememiştir. Atatürk 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdurmuş fakat bu partiyi Cumhuriyet rejimine zarar verdiği gerekçesiyle kapatmıştır. 1930 yılında Atatürk ikinci defa çok partili hayata geçmek istemiş nitekim bu partiyi de Cumhuriyet karşıtlarının ele geçirmesi kısa bir süre sonra kapanmasına neden olmuştur. Böylece Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen çok partili hayata geçiş denemeleri başarısız olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra dünya genelinde yayılmaya başlayan muhalif hareketler Türkiye'yi de çok geçmeden etkisi altına almıştır. Türkiye'de gerçek manada çok partili döneme ise II. Dünya Savaşından hemen sonra Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte geçilmiştir. Demokratlar bu süre zarfında TBMM çalışmalarında CHP iktidarına karşı denge mekanizması kurmayı başarmışlardır. Bunu, kanun değişikliği ve Meclis önergeleri görüşmelerinde başarılı bir biçimde göstermişlerdir. Demokratların bu girişimleri aynı zamanda ileriki dönemlerin iktidar-muhalefet geleneğinin de temelini oluşturmuştur. Bu çalışmada Demokrat Parti'nin muhalefet olarak Türk parlamento tarihinde önemli bir yere sahip olduğu ve Demokrat Parti'nin izlediği stratejinin demokrasiye giden yolda büyük bir başarı olduğu tarihsel bilgiler ışığında analiz edilerek ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Cumhuriyet, Demokrat Parti, Muhalefet.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

**1946 GENERAL ELECTIONS IN TURKEY AND THE YEARS
WHEN THE DEMOCRAT PARTY IS THE MAIN OPPOSITION**

Abdullah ERAYMAN

Supervisor : Assist. Prof. Dr. Mustafa Edip ÇELİK

Year : 2020, Pages: 111+IX

**Jury : Assist. Prof. Dr. Mustafa Edip ÇELİK (Chairperson)
: Assist. Prof. Dr. Cengiz ŞAVKILI (Member)
: Assist. Prof. Dr. İsa KALAYCI (Member)**

The existence of the opposition is one of the inevitable conditions of democracy. In Turkish political life, despite the efforts of Atatürk, an opposition party that would control the government and improve the quality of the bureaucracy, could not be resolved in the first years of the republic. Atatürk established the Progressive Republican Party in 1924, but closed this party on the grounds that it damaged the republican regime. In 1930, Atatürk wanted to go into a multi-party life for the second time but after a short time the critics of the Republican regime took the newly established party over. Thus, attempts to transition to multi-party life in the first years of the Republic have failed.

Shortly after the Second World War opposition movements began to spread across the globe and Turkey soon after came under the influence of them. In real sense multi party era is adopted immediately after the Second World War, with the establishment of Democratic Party in Turkey. During this time, the Democrats succeeded in establishing a balance mechanism against the RPP government in the work of the Turkish Grand National Assembly. They have successfully demonstrated this in their amendments to the law and parliamentary motion. These initiatives of the Democrats also formed the basis of the power-opposition tradition of the future periods. In this study, it has been analyzed in the light of historical information that Democrat Party has an important place in the history of Turkish parliament as an opposition and that the strategy pursued by Democrat Party has been a great success on the way to democracy.

Keywords: Democracy, Republic, Democratic Party, Opposition.

ÖN SÖZ

Türkiye’de muhalefet partisi meselesi uzun yıllardan beri önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eksiklik karşısında özellikle Cumhuriyet’in ilanından sonra başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün bazı girişimleri olsa da kalıcı bir sonuç elde edilememiştir. Fakat Türkiye’de gerçek manada çok partili döneme II. Dünya Savaşı’ndan hemen sonra, Demokrat Parti’nin kurulmasıyla birlikte geçilebilmiştir. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi karşısında etkili muhalefeti sayesinde TBMM’de iktidara karşı bir denge mekanizması oluşturmuştur. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan “1946 Genel Seçimleri ve Demokrat Parti’nin Ana Muhalefet Yılları” adlı bu çalışmada bu konular detaylı bir biçimde ele alınarak, Türk siyasal hayatında önemli bir yere sahip olan Demokrat Parti’nin VIII. Dönem parlamentodaki muhalefet dönemi ve katkıları incelenmiştir.

Bu tez çalışmasının birinci bölümünü oluşturan giriş başlığı altında konunun amacı, kapsamı, önemi, yöntemi üzerinde durulmuş ve konuyla ilgili önceki çalışmalar değerlendirilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde Meşrutiyet yıllarından II. Dünya Savaşı’na kadar Türkiye’de partileşme süreci ele alınmıştır. Bu kapsamda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin faaliyetlerinin yanı sıra Cumhuriyet Halk Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası, Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti’nin kurulmasının önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin tek partili yılları ele alınarak ikinci bir siyasi partinin kurulmasının öneminin yanı sıra, çok partili hayata geçişte İsmet İnönü’nün etkisi üzerinde de durulmuştur. Üçüncü bölümde çalışmamızın ana konularından birisi olan 1946 Genel Seçimleri’nin öncesi, sonrası, partilerin propaganda çalışmaları, basına yansımaları ve seçim sonuçlarının sayısal verileri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde DP’nin kurulan CHP hükümetleri ile ilişkileri ele alınmıştır. Beşinci bölümde ise Demokrat Parti’nin VIII. Dönem parlamentodaki çalışmaları ve 1950 Milletvekili Seçimleriyle birlikte ana muhalefet döneminin sonlandırılması incelenmiştir. Tezimizin son bölümü olan altıncı bölümde ise, sonuç ve tartışmalara yer verilmiştir.

Bu tez çalışması süresince bana rehberlik eden değerli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Edip ÇELİK’e ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarih Bölümü hocalarına şükranlarımı sunarım.

Abdullah ERAYMAN
Kahramanmaraş, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
TBLÖLER LİSTESİ.....	VII
EKLER LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. Konunun Amacı	2
1.2. Konunun Kapsamı	2
1.3. Konunun Yöntemi	2
1.4. Konu ile İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar	2
2. MEŞRUTİYET’TEN CUMHURİYET’E SİYASAL GELİŞMELER	4
2.1. I. ve II. Meşrutiyet Dönemlerinde Siyasi Gelişmeler	4
2.2. Milli Mücadele Dönemi’nde Siyasi Gelişmeler	6
2.3. Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeler	8
2.4. Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte Siyasal Gelişmeler	11
2.4.1. CHP-Devlet Bütünleşmesi	11
2.4.2. Celal Bayar’ın Başbakan Olması	11
2.4.3. İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı Olması	12
2.4.4. Çok Partili Döneme Hazırlık	13
2.4.5. İsmet İnönü Dönemi Çok Partili Döneme Geçiş Denemeleri	13
2.4.6. İsmet İnönü’nün Çok Partili Döneme Geçişte Etkisi	14
2.5. Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan Etkenler	15
2.5.1. İç Dinamikler	16
2.5.2. Dış Dinamikler	21
2.6. Milli Kalkınma Partisi.....	22
2.7. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu.....	24
2.8. Dörtlü Takrir.....	26
2.9. Demokrat Parti’nin Kurucuları ve Kuruluşu.....	29
2.9.1. Celal Bayar.....	32
2.9.2. Adnan Menderes.....	33
2.9.3. Refik Koraltan	34
2.9.4. Fuat Köprülü	35
2.10. Demokrat Parti’nin Tüzük ve Programı	36
3. 1946 GENEL SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI	40
3.1. Milletvekili Seçimi Kanunu’nda Yapılan Düzenlemeler	40
3.2. Seçme ve Seçilme Şartları	41
3.3. Seçimlerin Düzeni ve Gerçekleştirilmesi	42
3.4. TBMM’nin Erken Seçim Kararı Alması	42
3.5. Seçimlere Hazırlanan Partilerin Propaganda Çalışmaları	43
3.5.1. CHP’nin Seçim Hazırlıkları.....	43
3.5.2. DP’nin Seçim Hazırlıkları.....	44
3.5.3. MKP’nin Seçim Hazırlıkları.....	46
3.6. Genel Seçimlerin Başlaması.....	46
3.7. Genel Seçimlerin Sonucu	46

3.8. Genel Seçimlerin Sayısal Verileri	48
3.8. Genel Seçimlerin Basına Yansımaları	54
4. DEMOKRAT PARTİ'NİN ANAMUHALEFET YILLARI	56
4.1. TBMM'nin Açılması (5 Ağustos 1946)	56
4.2. Recep Peker Hükümeti'nin Kurulması	56
4.3. 7 Eylül Kararları	57
4.4. TBMM'nin I. Toplantı Yılı ve DP'nin Muhalefeti	58
4.5. DP'nin İlk Önemli Muhalefeti	58
4.6. TBMM'de Komünizm Tartışmaları ve DP	60
4.7. 12 Temmuz Beyannamesi ve DP	60
4.8. Recep Peker Hükümeti'nin Sonu	62
4.9. Hasan Saka Hükümeti'nin Kurulması	63
4.10. TBMM'nin II. Toplantı Yılı ve DP'nin Muhalefeti	63
4.11. Demokrat Parti'nin Bölünmesi	65
4.12. Millet Partisinin Kurulması ve Demokrat Parti ile İlişkileri	66
4.13. II. Hasan Saka Hükümeti'nin Kurulması	67
4.14. II. Saka Hükümeti'nin DP ile İlişkileri	68
4.15. II. Saka Hükümeti Hakkında Verilen Gensoru Önergesi	68
4.16. II. Saka Hükümeti'nin Sonu	70
4.17. TBMM'nin III. Toplantı Yılı	70
4.18. Şemseddin Günaltay Hükümeti'nin Kurulması	70
4.19. Şemseddin Günaltay Hükümeti'nin DP ile İlişkileri	71
4.20. Şemseddin Günaltay Hükümeti Hakkında Verilen Gensoru Önergesi	72
4.21. TBMM'nin IV. Toplantı Yılı	72
4.22. İnönü ve Bayar'a Suikast Girişimi Meselesi	72
5. DP'NİN ANA MUHALEFET YILLARINDAKİ KONGRELERİ VE MECLİS ÇALIŞMALARI	74
5.1. DP'nin I. Büyük (Olağan) Kongresi (1947)	74
5.2. DP'nin II. Büyük (Olağan) Kongresi (1949)	77
5.3. DP'nin Ana Muhalefet Yıllarındaki Meclis Çalışmaları	78
5.3.1. Seçim Kanunu Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri	78
5.3.2. Basın Yayın ve Matbuat Kanununda Yapılan Düzenlemeler	81
5.3.3. Güvenlik Alanında Yapılan Meclis Görüşmeleri	82
5.3.4. Hukuk Alanında Yapılan Meclis Görüşmeleri	83
5.3.5. Sigorta ve Sosyal Güvenceler Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri	85
5.3.6. Vergi Alanında Yapılan Meclis Görüşmeleri	87
5.3.7. Demiryolları ve Limanlarla İlgili Yapılan Meclis Görüşmeleri	88
5.3.8. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri	88
5.3.9. Diyanet İşleri Başkanlığı Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri	89
5.3.10. Temsil Heyeti İle I. TBMM Mensuplarına Aylık Bağlanması Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri	89
5.3.11. Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne Katılması Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri	90
5.3.12. Sıkıyönetimin Uzatılması Tezkeresi Hakkındaki Meclis Görüşmeleri	91
5.3.13. Bütçe Alanında Yapılan Meclis Görüşmeleri	93
5.3.14. İç ve Dış Göçler Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri	95
5.3.15. Ekonomi Alanında Yapılan Meclis Görüşmeleri	96
5.3.16. Yolsuzluklar Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri	98

5.3.17. 1950 Genel Seçimleri ve DP Muhalefeti'nin Sonu	99
6. SONUÇ.....	102
KAYNAKLAR	104
ÖZGEÇMİŞ	
EKLER	

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1. CHP Milletvekili Adaylarının Meslek Dağılımları	48
Tablo 3.2. DP Milletvekili Adaylarının Meslek Dağılımları.....	49
Tablo 3.3. MKP Milletvekili Adaylarının Meslek Dağılımları	49
Tablo 3.4. VIII. Dönem Milletvekillerinin Cinsiyet Durumu.....	49
Tablo 3.5. VIII. Dönem Kadın Milletvekilleri.....	50
Tablo 3.6. Cumhuriyet Dönemindeki Kadın Milletvekilleri Sayısı.....	50
Tablo 3.7. VIII. Dönem Milletvekillerinin Öğrenim Durumu.....	50
Tablo 3.8. VIII. Dönem Milletvekillerinin Yaş Durumu.....	51
Tablo 3.9. Demokrat Parti Listelerinden Aday Gösterilen Bağımsızlar	51
Tablo 3.10. Birden Fazla Seçim Çevresinden Aday Gösterilen Demokrat Partililer.	51
Tablo 3.11. TBMM'nin Yenilenme Oranı.....	52
Tablo 3.12. DP'nin Seçimlere Katılmadığı İller ve Bu Yerlerin MV. Kontenjanı.....	52
Tablo 3.13. 21 Temmuz Genel Seçim Sonuçları.....	52
Tablo 3.14. Seçim Sonuçlarına Göre Meclisteki Sandalye Dağılımı	53
Tablo 3.15. Siyasi Partilerin Birinci Sırayı Aldığı İllerin Sayısı.....	53
Tablo 3.16. Siyasi Partilerin Milletvekilliği Kazandığı İl Sayısı.....	54

EKLER LİSTESİ

EK 1 :1946 Seçim Sonuçlarının Basına Yansıması

EK 2 :1946 Genel Seçimlerinde Açık Oy Kullanımı

EK 3 :Dörtlü Takriri Sunanlar; Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar, Mehmet
Fuat Köprülü

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A-RMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti
C.	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
Haz.	: Hazırlayan
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
LDP	: Liberal Demokrat Parti
MHC	: Müdafa-i Hukuk Cemiyeti
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MP	: Millet Partisi
s.	: Sayfa
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
ss.	: Sayfa sayısı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİÇP	: Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
YVİP	: Yalnız Vatan İçin Partisi
yy.	: yüz yıl

1. GİRİŞ

Türkiye'nin demokrasiye geçiş süreci çağdaşlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı'nın dağılmaya başlamasından beri Batılılaşma çabası içerisinde olan Türk siyaseti ilk ciddi demokratikleşme girişimlerini Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla yapmış, bunu Meşrutiyet'in ilanı ile takip etmiştir.¹ Nihayet Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte de siyasi rejim tartışmalarına son verilmiştir. Yeni rejimin belirlenmesi Türkiye'nin yakın bir gelecekte çok partili döneme geçeceğinin de ilk işareti olmuştur. Çünkü Cumhuriyet; milli irade, basın hürriyeti ve genel seçimler gibi demokratik haklara önem veren bir sistemdir. Türkiye'nin siyasi karakteri de tam da bu sistemi karşılayabilecek olgunluğa sahiptir. Ayrıca Osmanlı'nın son dönemlerinde İttihat ve Terakki Fırkası, Osmanlı Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi birçok siyasi partinin kurulması Cumhuriyet Dönemi'nde partileşme sürecini hızlandırmıştır. Bu kapsamda ilk olarak 1924 yılında CHP hükümetine muhalefet edenler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır. Ancak Şeyh Said İsyanı'nın yaşanması ve neticesinde bu fırkanın kapatılması, iktidar karşısında muhalif bir parti için henüz çok erken olduğunu göstermiştir.²

Atatürk, 1930 yılında ikinci defa çok partili döneme geçiş denemesi yapmak istemiştir. Bu kapsamda, yakın arkadaşı Fethi Okyar'a Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdurmuştur. Nitekim Cumhuriyet karşıtlarının zamanla bu partiyi ele geçirmeleri Atatürk ve çevresini rahatsız etmiş, bunun üzerine Fethi Okyar, 17 Kasım 1930 tarihinde fırkayı feshetmek zorunda kalmıştır. Böylece Türkiye'de çok partili hayat düşüncesi bir müddet ertelenerek, II. Dünya Savaşı sonrasına bırakılmıştır.³

Türkiye'de demokrasi kavramının yerleşmesinde ve çok partili hayata geçişte 1945 – 1950 döneminin büyük etkisi vardır. Bu dönemi araştırmak, günümüze kadar yaşanan siyasal olayları iyi anlamamıza ve doğru tespitlerde bulunmamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca, Türkiye'de iktidar – muhalefet ilişkilerinin düzenlenmesinde bu yıllar önemli roller üstlenmiştir. Demokratların gerek iktidarla ilişkileri gerekse sosyo-ekonomik gibi temel sorunlara çözüm aramaları bugünkü iktidar-muhalefet geleneğine model olmuştur. Aynı şekilde bugün halen kullandığımız ve demokratik bir sistem olan tek dereceli seçim sisteminin temelleri de bu dönemde atılmıştır.⁴

Türkiye'deki muhalefet partileri doğrudan doğruya Meclis içerisinden çıkmıştır. Gerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuranlar gerekse Demokrat Parti'yi kuranlar Cumhuriyet Halk Partisi'nin kadrosunda yer almış deneyimli bürokratlardan oluşmuştur. Bu bakımdan Cumhuriyetçiler uzun yıllar Türk siyasetinin şekillenmesine yardımcı olmuşlardır. Bu bakımdan Demokrat Parti'nin doğuşu ve iktidara geliş süreci siyaset ve toplum ilişkisi açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla “1946 Genel Seçimleri ve Demokrat Parti'nin Ana Muhalefet Yılları” araştırılmaya değer bir konu olarak görülmüştür.

¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, İstanbul, 2016, s.35-36.

² Orhan Doğan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Not Yayınları, Kayseri, 2017, s. 189-190.

³ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 45.

⁴ Mustafa Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 5.

1.1. Konunun Amacı

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kurulan Demokrat Parti, Türk siyasal hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma ile birlikte, Türkiye Cumhuriyeti demokrasi tarihinin ilk erken genel seçimi olma özelliğini taşıyan 1946 Genel Seçimleri hakkında detaylı biçimde araştırma yapılarak, Demokrat Parti'nin VIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki (1946 – 1950) ana muhalefet partisi olduğu dönem ve meclis faaliyetleri hakkında geniş bilgiler sunmak amaçlanmıştır.

1.2. Konunun Kapsamı

Çalışmamız, Demokrat Parti'nin ana muhalefet partisi vazifesini üstlendiği 1946 milletvekilliği seçimlerinden, iktidar partisi olacağı 1950 seçimlerine kadar olan 4 yıllık süreyi araştırmıştır. Ayrıca, bu dört yıllık zaman diliminde DP'nin Meclis içi çalışmaları ve Türk siyasetine etkileri incelenmiştir.

1.3. Konunun Yöntemi

Tez konusu olan “1946 Genel Seçimleri ve Demokrat Parti'nin Ana Muhalefet Yılları” etrafıca açıklanırken, konunun çerçevesi olan 1946 – 1950 yılları hüküm edilerek bu yıllarda Demokrat Parti'nin meclis içi durumu hakkında bilgi verilip, değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler yapılırken de döneme tanıklık eden kaynaklardan (TBMM Kayıtları, hatıra, Resmi Gazete, özel gazete haberleri, kitap, makale) faydalanılmıştır. Bu belgelerin örnek nüshaları tez içerisinde gösterilmiştir.

1.4. Konu ile İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Tarık Zafer Tunaya, siyasi meselelere çözümler aramış bir bilim insanıdır. Bunun için araştırmalar yapmış, kendi fikirlerini ortaya koymuştur. Döneme (1946-1950) canlı tanıklık ettiği için Türkiye'nin çok partili hayatı konusunda birincil kaynakları Tarık Zafer Tunaya'nın eserleri oluşturmaktadır. Bu konuda ilk eserlerinden biri 1952 yılında yayınlanan “Türkiye’de Siyasal Partiler” adlı eseridir. Eser toplam üç ciltten oluşmaktadır. Bu kitapta Tunaya, adından da anlaşılacağı üzere siyasi partilerin kuruluş çabalarına eğilmiştir. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nden başlayarak siyasi partilerin yürüttüğü faaliyetleri işlemiştir.

Günümüzde ise Mustafa Çufalı Hoca'nın dönemle ilgili çalışmaları mevcuttur. 2012 yılında “Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem” adlı üç ciltlik bir eser hazırlamıştır. Çufalı bu eserinde Demokrat Parti'nin kuruluş sürecini, 1946 Genel Seçimlerini ve VIII. Dönem milletvekillerinin parlamentodaki faaliyetlerini detaylı bir biçimde ele almıştır. Ayrıca Mustafa Albayrak'ın “Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)” adlı eserinde de Demokrat Parti'nin tarihi hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur.

Demokrat Parti ile ilgili daha önce çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Ancak Demokrat Parti'nin doğrudan muhalefet yıllarını anlatan yüksek lisans tezi, Barış Alp'in 2019 yılında Aksaray Üniversitesi'nde hazırladığı “Demokrat Parti'nin Muhalefet, İktidar ve Çöküş Yılları (1946-1960)”adlı çalışmadır. Eser üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde Demokrat Parti'nin kuruluşu, 1946 seçimleri ve muhalefet dönemi ele alınmıştır. Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ikinci bölümde anlatılırken, üçüncü ve dördüncü bölümlerde Demokrat Parti'nin çöküşü ve sonu anlatılmıştır.

Akademik çalışmaların yanında Demokrat Parti ile ilgili birçok anı ve inceleme kitapları mevcuttur. Bunların başında İsmet İnönü'nün Hatıraları ile Nihat Erim'in günlükleri gelmektedir. Ayrıca Ensar Yılmaz, Mahmut Goloğlu, Erol Tuncer gibi isimlerin eserleri de mevcuttur. Bu çalışmalar, Türk siyasal hayatının sorunlarına ışık tutan çok değerli eserlerdir.

2. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E SİYASAL GELİŞMELER

2.1. I. ve II. Meşrutiyet Dönemlerinde Siyasi Gelişmeler

19.Yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı Devleti'nin kültürel ve siyasi hayatında dönüm noktası olmuştur. Topraklarının önemli bir kısmını savaşlarda kaybeden Osmanlı halkı akın akın “*Balkanlar, Kafkasya ve Kırım*” bölgelerinden Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Bu dönem boyunca ve 20.Yüzyılın başlarında Osmanlı içindeki Müslüman kavimler ve farklı dinlere mensup gruplar, kendilerini kültürel olarak Türklükle yan yana getirmeye başlamışlardır. Özellikle Ortodoks Hristiyanları arasında milliyetçilik fikri tartışmaları şiddetli bir boyut kazanmaya başlamıştır. Ortodoksların bu tavırları, Türk milliyetçiliği hareketinin doğmasına neden olmuştur.⁵

Türkçülük düşüncesi ise Osmanlı'nın Batılı devletler karşısında eski gücüne tekrar kavuşması maksadıyla ortaya atılan Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarıyla birlikte oluşturulmuştur. Modernleşme siyasetinin bir parçası olarak meydana gelen Türkçük akımının gelişmesinde yaşanan bazı olayların payı yüksektir. Bu gelişmeleri savaşlar, kaybedilen topraklar ve akabinde yaşanan Osmanlıcılık fikirlerinin çökmesi ile reform hareketlerinin başarısız olması Türkçülük akımının gelişmesini hızlandıran faktörlerdir.⁶

Osmanlı'da II. Abdülhamid devletin başına geçmesinden sonra ilk iş olarak 23 Aralık 1876 tarihinde Kanuni Esasi'yi ilan ettirmiştir. Bu anayasanın ilan edilmesinde Namık Kemal, Hüseyin Avni, Mithat Paşa ve Ziya Paşa gibi Jön Türklerin etkisi büyüktür. Nitekim 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi gerekçe gösterilerek, Osmanlı Mebusan Meclisi kapatılmış ve Kanunu Esasi de yürürlükten kaldırılmıştır. Yaşanan bu olaylardan sonra İmparatorluğun kurtuluşunu meşruti bir düzende gören çeşitli gruplar Osmanlı topraklarında ve Avrupa kentlerinde örgütlenmişlerdir. Bu kuruluşlara örnek olarak ise, “*Üsküdar Komitesi, Kleanti Skalyeri-Aziz Bey Komitesi, İttihadı Osmani Cemiyeti, Teşebbüsi Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti, Osmanlı İttihad ve İnkılap Cemiyeti, Cemiyet-i İnkılabiye, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, Selamet-i Umumiye Kulübü*” gösterilebilir. Bu oluşumlar, II. Abdülhamid'in anayasasız iktidarına karşı başarılı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu cemiyetlerin bütün ortak amacı ise, Osmanlı'nın dağılmasını önlemek ve tekrar devlet bünyesinde toplanarak anayasal düzene geçmektir. I. Meşrutiyet yıllarında anayasa, yasalar, yasama organları ve parlamento ile erkin gücü paylaşılmaya çalışılmıştır. Tanzimat döneminde çıkartılan 1864 Tuna Eyalet Nizamnamesi ve 1871 Eyalet Nizam namesi ile kurulan yerel yönetimler, vilayet idare meclisleri ile vilayet özel idarelerinin kurulması I. Meşrutiyet sürecinde anayasal düzene geçişte etkili rol oynamışlardır.”⁷

23 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilen II. Meşrutiyet ile birlikte “*Fedakârını Millet Cemiyeti, Nesli Cedit Kulübü ve Türk Derneği*” kurulmuştur. Bu cemiyetler kendi siyasi karakterlerine göre, “*Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık*” ideolojilerini benimsemeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde siyasi fikirler genelde partiler aracılığıyla örgütlenmiş ve propaganda yöntemi ağırlık kazanmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet öncesi Genç Türklerin yurt içinde ve yurt dışındaki hürriyet ve anayasal düzene tekrar geçme girişimleri, İttihadı Osmaniye Cemiyeti'nin yurtdışı çalışmaları,

⁵ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 47.

⁶ Nuray Altındağ, “Türk Milliyetçiliğinin Siyasallaşması ve Batı Batılılaşma Algısı”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.2, ss. 43-64, 2016, s. 47.

⁷ Yüksel Kaştan, “Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Siyasal Partileşme Süreci”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C.3, No: 5, ss. 89-97, 2017, s. 91.

Selanik'teki Hürriyet Fırkası'nın faaliyetleri ve Balkanlar'da başlayan hürriyet ayaklanmaları anayasal düzene geçişin alt yapısını oluşturmuştur. Adı geçen bu siyasi oluşumlar içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu yıllardaki çalışmalarından bahsetmemizde yarar vardır.⁸

1906 Yılında Ahmet Rıza Bey'in Önderliğindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), Selanik'te Talat Bey ve çevresi tarafından kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyetiyle birleşmiştir.⁹ Çeşitli milletlere mensup nüfusun yoğunlukta olduğu Selanik kenti, Osmanlı Devleti açısından ekonomik ve kültürel bir yere sahiptir. İTC'nin önemli bir kitlesini oluşturan Türk kökenli asker ve bürokratlar buradaki çağdaş okullarda eğitim görmüşler ve devletin tek çıkış yolunun meşruti yönetime geçmekte görmüşlerdir. Bu dönemde, Makedonya toprakları aynı zamanda Balkan milliyetçilerinin de merkezi konumundaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, bölgede yayılan milliyetçi akımlar karşısında özellikle Türkler arasında saygınlık görmeye başlamıştı. Bu arada, Rusya ve İngiltere arasında gerçekleştirilen ve Makedonya'nın geleceğini ilgilendiren görüşmelerden rahatsız olan İTC üyeleri, Makedonya dağlarına çıkarak isyan etmişlerdi. İsyanı bastıramayan II. Abdülhamid, 24 Temmuz 1908'de anayasayı tekrar yürürlüğe koymak zorunda kaldı ve ardından da seçim hazırlıklarına başlanmasına karar verdi.¹⁰

Eşitlik ve özgürlük kavramlarını içeren Meşrutiyet'in ilk seçimleri ise 1908 yılında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu seçimler, bugünkü Türkiye sınırları içerisinde yapılan ilk çok partili seçimler olarak da bilinmektedir.¹¹ Nitekim yeni oluşturulan anayasal parlamenter düzen 1909 yılında 31 Mart İsyanı ile sekteye uğratılmıştır. Ahrar Fırkası'nın artan muhalefetine ardından alt kademe ulema ve medrese talebelerinin başlattığı ayaklanma, Hareket Ordusu tarafından bastırıldı ve II. Abdülhamid tahtan indirilmiştir.¹² 31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra çoğulcu siyasi hayat 1913 yılına kadar devam etmiştir.¹³

Balkan Savaşları'nın faturası Osmanlı'ya çok ağır olmuş, İmparatorluk topraklarının önemli bir kısmını bu savaşlarda kaybetmiştir.¹⁴ Ancak, Osmanlı açısından olumsuz görünen bu tabloyu, İttihatçılar kendileri açısından fırsata çevirmişlerdir. 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleşen Babıali Baskını'ndan sonra İTC tek başına iktidara geçme olanağı yakalamıştır.¹⁵

İTC üyeleri bu yıllarda çoğulculuktan otoriter yönetime, Osmanlıcılıktan da Türkçülüğe geçiş yapmışlardır. Osmanlıcılık ideolojisi ise Osmanlı hâkimiyetinde barınan tüm milletleri Osmanlı sancağı altında birleştirmeyi arzulayan bir ideolojidir. Ancak Balkanların elden çıkmasıyla birlikte bu akım etkisini kaybetmiştir.¹⁶ Bundan sonra Anadolu coğrafyası, İmparatorluğun yeni iktisadi ve beşeri merkezi olmuştur.¹⁷

⁸ Kaştan, "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Siyasal Partileşme Süreci", s. 91.

⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 21.

¹⁰ İhsan Burak Birecikli, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Bakış Dergisi*, C.2, S.3, ss. 211-226, 2008, s. 215-217.

¹¹ Satılmış Gökbayır, "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.3/ 1, ss. 61-96, 2012, s. 76.

¹² Necdet Aysal, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, S.37/ 38, ss. 15-53, 2006, s. 45.

¹³ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, s. 373.

¹⁴ Seyfi Yıldırım, "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Y.8, S.16, ss.75-92, 2012, s. 80.

¹⁵ Orhan Örs, "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.51, ss. 679-716, 2013, s. 709-710.

¹⁶ Örs, "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti" s. 684.

¹⁷ Yıldırım, *Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri*, s. 80.

Yaşanan bu olaylar, Müslüman-Türk kimliğine dayalı Türkçülük ideolojisinin güçlenmesine yol açmıştır. Türkçülüğü sistematik bir fikir olarak geliştiren Ziya Gökalp'in önerdiği Türk milliyetçiliği ise ortak kültürel değerler, ortak dil ve alışkanlıklara dayalı kültürel bir milliyetçiliktir.¹⁸ İttihatçılar arasında kabul gören görüşe göre, II. Meşrutiyet Dönemi'nin öne çıkan fikirleri, dönemin siyasal ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak çeşitli biçimlerde sentezlenebilecek ideolojilerdir. I. Dünya Savaşı Osmanlı açısından mağlubiyetle neticelenmesine rağmen, İttihatçılar bu yıllarda birtakım yeniliklerle toplumsal yaşamın, laik ve milliyetçi bir çizgiye ulaşmasını sağlamışlardır.¹⁹

I. Dünya Savaşı sonrasında da Osmanlı sınırları içinde siyasi parti kurma teşebbüsleri devam etmiştir. Bunlardan bazıları “*Radikal Avam Fırkası, Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası, Teceddüt, Ahali İktisat, Selamet-i Osmaniye, Sosyal Demokrat, Sulh ve Selamet-i Osmaniye*” fırkalarıdır. Bu fırkaların temel ideolojileri ise barışın sağlanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamının sağlanması ve kültürel, demokrasi ve ekonomi ekseninde kurtuluş çareleri aramaktır. Ancak I. Dünya Harbi'ni kaybeden Osmanlı, emperyalist devletler tarafından paylaşılma sürecine girmiştir. Bu durum halkta öncelikli iş olarak vatanın kurtarılması yönünde olmuştur. Bu gibi özellikleri barındırdığından dolayı II. Meşrutiyet Dönemi, yakın siyasi tarihimizin önemli bir evresini oluşturacaktır. Çünkü bu evre gerçek manada siyasi alanda Batılılaşma hareketlerinin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bütün önemi ve özelliği de bu noktadan gelmektedir. Türk siyasi tarihinde ilk defa “*umumi efkâr*” (kamuoyu) kelimesi bu dönemde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu anlamda Osmanlı sınırları içinde ilk siyasi parti kurma teşebbüsleri 19. yüzyılın başlarında başlamasına rağmen anayasal güvence anlamında ilk siyasi partileşme süreci “*16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu*” ile başlamıştır.²⁰ Özellikle bu kanun siyasi partilerin teşkilatlanmaları, hakları ve ödevlerinin düzenlenmesi açısından da önemlidir. Ancak 1912 yılına kadar siyasi partilerin iktidar-muhalefet olarak bütün eksikliklerine rağmen çalışmaları ve çok partili bir rejimin ortaya çıkması ise İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde mümkün olmuştur. Bütün yönleriyle bu dönem, Batı fikir ve müesseselerine açık bir duruş sergilemiştir.²¹

2.2. Milli Mücadele Dönemi'nde Siyasi Gelişmeler

İtilaf Devletleri'nin 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'ni gerekçe göstererek Osmanlı topraklarını işgale başlamaları, Anadolu'da direniş hareketlerinin başlamasına neden olmuştur.²² Bu işgaller karşısında İstanbul Hükümeti'nin tepkisiz kalması Batı Anadolu ve Doğu vilayetlerinde teşkilatlanan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin devletten hiçbir destek almadan vatanın kurtuluşu için mücadele başlatmışlarına neden olmuştur. Özellikle Ege Bölgesi'nde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İttihatçıların faaliyetleri açısından önemlidir.²³ Bu dönemde İttihatçılar, direniş hareketlerini vatanın kurtuluşu ve iktidara geliş için tek çıkar yol olarak görmüşlerdir. Bu amaçla İttihatçılar, kendilerini gizleyerek örgütlenmişlerdir. Çalışmaları başarıya

¹⁸ Mehmet Emin Bars, “Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S.2, ss. 38-51, 2017, s. 40.

¹⁹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, s. 40.

²⁰ Kaştan, “Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Siyasal Partileşme Süreci”, s. 92.

²¹ Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, s. 44.

²² Refik Turan, Mustafa Safran, Muhammed Şahin, Semih Yalçın, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1994, s. 89.

²³ Hasan Babacan, “Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Cephe Gerisi Faaliyetleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.31, ss.45-51, 2014, s. 46-48.

ulaşması halinde de tekrar iktidara geçme hayalini kurmuşlardı.²⁴ İttihatçılar bu girişimlerini ise Karakol Cemiyeti vasıtasıyla sürdürmüşlerdi.²⁵

Milli Mücadele Hareketi'nin öncülüğünü üstlenen Mustafa Kemal Paşa'nın en başından beri kafasındaki plan, demokratikleşmenin ilk adımı olan Cumhuriyet rejimine geçmekti.²⁶ Nitekim bunun gerçekleşmesi için öncelikle vatanın kurtarılması gerekmektedir.²⁷ Bunun da ancak merkezi bir direniş hareketinin oluşturulmasıyla gerçekleşebileceği düşüncesindeydi. Mustafa Kemal Paşa, kendi stratejisini hayata geçirebilmesi için iktidar mücadelesini kazanıp, direnişi kendi otoritesi altında merkezileştirmesi ve işgal güçlerini yenmesi gerekmektedir.²⁸ Ancak Milli Mücadele Dönemi'nin ilk günlerinde Mustafa Kemal Paşa ve çevresinin, Anadolu'yu kurtarabilecek nitelikli bir kadrosu yoktu. Bu kadro zamanla oluşarak Anadolu'nun kurtarılmasında önemli rol oynayacaktır.²⁹

Erzurum Kongresi Mustafa Kemal Paşa'ya liderlik yolunu açmış,³⁰ ardından düzenlenen Sivas Kongresi'nde ise Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması ile yerel direniş hareketlerinin merkezileşmesi açısından önemli bir adım atılmıştır.³¹ Bu arada, Mustafa Kemal Paşa ve Karakol Cemiyeti arasındaki iktidar mücadelesi ciddi bir rekabete yol açmıştı. Ancak 1920 yılında İstanbul'un işgali ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağılmasıyla Karakol Cemiyeti tasfiye olmuştu.³² Milli Mücadele Dönemi'nin ilk zamanlarında A-RMHC'ne tabi olmak istemeyen başıboş MHC'ler de TBMM'nin açılmasıyla birlikte A-RMHC bünyesine geçmişti.³³

23 Nisan 1920'de toplanan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, bir dizi yasama faaliyetiyle yeni rejimin temellerini atmıştır. Birinci Mecliste yasama, yürütme ve yargı erklerinin tek elde toplanması meclis üstünlüğüne ve kuvvetler birliğine dayalı bir düzenin kurulduğunun göstergesidir.³⁴ 1921 yılında kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ise rejimin temellerini milli irade ve meclis üstünlüğüne dayandıran ilk anayasadır. Bu anayasanın dikkat çeken bir diğer özelliği de yerel yönetimlere sağladığı geniş ayrıcalıklardır.³⁵ Birinci Meclisi önemli kılan bir diğer faktör de Milli Mücadele yıllarını çoğulcu ve demokratik bir tartışma ortamında yönetmesidir. Bundan dolayı bu dönemde Mecliste gruplaşmalar olmuştur.³⁶ Dönemin siyasi koşullarına baktığımızda bu grupların kurulması demokratikleşme açısından önemlidir. Ayrıca bu gruplardan en aktif olanları Birinci Grup ile İkinci Grup adlarıyla ünlenen gruplardır.³⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde kurulan Birinci Grup karşısında muhalefet eden mebuslar İstiklal Mahkemeleri ve Başkumandanlık Kanunu'nun bazı maddelerine tepki göstermişlerdir. Daha sonra Meclis'te muhalif milletvekillerinin

²⁴ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 202-203.

²⁵ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Yayınları Ankara, 1995, s. 145.

²⁶ Doğan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 182.

²⁷ Sezgin Kızılcıkel, *Atatürk'ü Doğru Anlamak*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 98.

²⁸ Turan, Safran, Şahin, Yalçın, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap*, s. 248.

²⁹ Kızılcıkel, *Atatürk'ü Doğru Anlamak*, s. 97-98.

³⁰ Kazım Özalp, *Milli Mücadele*, C.1, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s. 43.

³¹ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 70.

³² Ersin Müezzinoğlu, "Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Deneme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.8, ss. 2913-2933, 2016, s. 2918-2919.

³³ İhsan Güneş, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s. 172.

³⁴ Yunus Nadi Abaloğlu, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 33-36.

³⁵ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 244-245.

³⁶ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 214-215.

³⁷ Turan, Safran, Şahin, Yalçın, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 246-248.

toplanmasıyla İkinci Grup kurulmuştur. İkinci Grup'un muhalefeti doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik değil, elinde toplanan olağanüstü yetkilerin meclis üstünlüğü ilkesine zarar verebileceği endişesineydi. İkinci Grup Başkumandanlık ve İstiklal Mahkemeleriyle ilgili kanunlarla, vekillerin seçilme yöntemine ilişkin kanunların düzenlenmesi ve kişisel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına yönelik muhalefet etti ve ilgili kanunların düzenlenmesinde kısmen de başarılı olmuştu.³⁸

Cefakâr Türk ordusu Başkumandanlık Meydan Muharebesi'yle Yunan kuvvetlerini mağlup ederek Anadolu'nun kaderini değiştirmiştir. Böylelikle Türk toprakları işgallerden kurtulmuş ve demokrasi hareketleri hız kazanmıştır.³⁹ Bu kapsamda 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılmış⁴⁰ ve ardından 22 Kasım'da, Türkiye ve emperyalist devletlerin katıldığı Lozan Konferansı başlamıştır. Konferansın ilk ayağında bazı konularda anlaşılırken, sıkıntılı konular ise 23 Nisan 1923'te başlayan ikinci görüşmelerde çözülmüştür. 24 Temmuz 1923'te sona eren Lozan Konferansı'nın kararlarını incelediğimizde Misak-ı Milli hedefleriyle büyük ölçüde benzerlik göstermekteydi.⁴¹

Bu arada, Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Nisan 1923'te Meclis'in feshedilmesi üzerine, tekrar seçimlere gidilmişti.⁴² İttihatçılar ve İkinci Grup üyeleri seçimlere girmediklerinden dolayı yeni kurulan meclis, büyük oranda Mustafa Kemal Paşa'nın istediği biçimde şekillenmişti. İlk görüşmesini 11 Ağustos 1923'te düzenleyen yeni meclis, ilk iş olarak da Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamıştı. Bu gelişmelerle beraber, Türkiye'de siyasal hayat kendisine yeni bir yol açmıştır.⁴³

2.3. Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeler

1923-1925 yılları arası dönem Türkiye siyasetinin şekillenmesinde önemli bir vazife üstlenmiştir. Halk Fırkasının kurulması, Cumhuriyet'in İlanı, Hilafetin İlgası, 1924 Anayasası'nın kabulü ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuyla Cumhuriyet rejiminin ve çok partili siyasal hayatın temelleri atılmıştır.⁴⁴ Halk Fırkası'nın benimseyeceği prensipler daha parti kurulmadan önce Dokuz Umde kararlarıyla duyurulmuştur. Bu prensiplere göre Halk Fırkası, tüm yurttaşların haklarını savunacak ve Halkçılık İlkesinin esaslarına bağlı kalacaktır.⁴⁵ Nihayet 9 Eylül 1923'te Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde Halk Fırkası resmen kurulmuştur.⁴⁶

1923 yılının bir diğer önemli gelişmesi de Cumhuriyet'in ilanıdır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesinde geçen "*Egemenlik Kayıtsız şartsız milletindir.*" ifadesiyle üstü kapalıda olsa çok yakın bir zamanda cumhuriyet rejimine geçileceğinin sinyali verilmiştir.⁴⁷ Cumhuriyet meselesi özellikle, 1923 seçimlerinden sonra basında

³⁸ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 280-283.

³⁹ Doğan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 171-172.

⁴⁰ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 278.

⁴¹ Turan, Safran, Şahin, Yalçın, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 226-232.

⁴² İsrail Kurtcephe, Aydın Beden, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Alp Yayınevi, Ankara, 2007, s. 354-355.

⁴³ Erdal Aydoğan, Tansu Barış Mahmutoglu, "Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'nde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri", *Tarihin Peşinde Dergisi Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.10, ss. 113-142, 2013, s. 118-119.

⁴⁴ Hakan Toy, Defne Elmacı, *Kronolojik Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*, Karma Kitaplar, İstanbul, 2010, s. 6-22.

⁴⁵ Zeki Çevik, *Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 497.

⁴⁶ Turan, Safran, Şahin, Yalçın, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 249.

⁴⁷ Şakire Polat, "Cumhuriyet Olgusunun Tarihsel Gelişimi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.9, Y.5, ss. 97-118, 2007, s. 105.

da yoğun olarak tartışılmaya başlandı. Cumhuriyetin ilanı için uygun siyasal ortam ise mecliste gündeme gelen heyet-i vekile kriziyle iyice derinleşmişti.⁴⁸

29 Ekim 1923 tarihinde bu sorunun anayasadan kaynaklandığını açıklayan Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilanına yönelik anayasa değişikliklerini kapsayan önergesini meclise sundu. Kabul edilen değişikliklere göre Türkiye Devleti'nin yönetim biçiminin Cumhuriyet olduğu, dininin İslam ve resmi dilinin Türkçe olduğu duyurulmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilen oylamayla Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı olma şerefine ulaşırken, ilk Başbakan İsmet İnönü ve ilk Meclis Başkanı da Ali Fethi Okyar olmuştur.⁴⁹ Bu arada, Türkiye Devleti'nin rejiminin yanında hilafet makamının varlığı tartışma konusu olmuştur.⁵⁰ Meclis'te yaşanan tartışmalardan sonra 3 Mart 1924 tarihinde halifelik makamı kaldırılmıştır. Hilafetin kaldırılmasından sonra eğitim ve hukuk alanında laikleşme politikaları hız kazanmıştır.⁵¹

1924 Anayasası'nın kabulüyle güçler ayrılığı prensibine doğru adımlar atıldı ve temel hak ve özgürlükler alanlarında liberal bir anlayış benimsenmişti.⁵² Bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının siyasi hayatımızda yerini almasıdır. 17 Kasım 1924'te Kazım Karabekir'in öncülüğünde kurulan TpCF, doğrudan doğruya Meclis içerisinde doğan bir oluşumun ürünüdür.⁵³ TpCF'nin programı ve beyannamesinde milli irade, liberalizm ve insan hakları kavramları özellikle vurgulanmıştır.⁵⁴ TpCF henüz resmen kurulmadan önce adını Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştiren iktidar partisi,⁵⁵ partiden ayrılıkları önlemek amacıyla Fethi Bey (Okyar) başkanlığında yeni bir hükümet kurdurmuştu.⁵⁶

Cumhuriyet döneminin siyasi gelişmelerinden Şeyh Said Ayaklanması, Takrir-i Sükûn Kanunu, TpCF'nin kapatılması, muhalif gazetecilerin yargılanması ve İzmir Suikastı davalarıyla bazı muhalif oluşumların engellenmesiyle çoğulcu bir siyasal yaşamdan tek parti düzenine tekrar geçilmiştir.⁵⁷ 1925 yılının unutulmaz olayı Şeyh Said Kalkışması bastırılmasına rağmen Türkiye'nin siyasal hayatında birtakım değişikliklere yol açmıştır. Kalkışmanın sonuçlarından birisi de Fethi Bey'in istifa ederek başbakanlık görevini tekrardan İsmet Paşa'nın devralmasıdır.⁵⁸ İsyanın bir diğer önemli sonucu ise olaylar sırasında ilan edilen Takrir-i Sükûn Kanunu'dur. Bu kanunla hükümete, toplum düzenini bozan her türlü girişimleri engelleme yetkisi tanınmıştır.⁵⁹

Bu dönemde tekrar göreve başlayan İstiklal Mahkemelerinin çalışma alanı isyancıların yargılanmasıyla kalmamış, muhalif girişimleri de denetlemiştir. TpCF, Şark İstiklal Mahkemesi tarafından, olaylarda parmağı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır.⁶⁰

⁴⁸ Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2009, s. 561-562.

⁴⁹ Doğan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 182-183.

⁵⁰ Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 208.

⁵¹ Oğuz Aytepe, "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları", *Tarihi Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, S.29/30, ss.15-29, 2002, s. 23.

⁵² Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 328-329.

⁵³ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 85-86.

⁵⁴ Turan, Safran, Şahin, Yalçın, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 252-253.

⁵⁵ Doğan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 190.

⁵⁶ Toy, Elmacı, *Kronolojik Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*, s. 15.

⁵⁷ Ercan Haytaoğlu, "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)", *Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.3, ss. 47-54, 1997, s. 48.

⁵⁸ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 86-87.

⁵⁹ Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, s.120-121.

⁶⁰ Turan, Safran, Şahin, Yalçın, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 1994, s. 259-260.

Aynı dönemde İktidarı eleştiren gazeteciler hakkında da gözaltı kararları alınmıştır. 1926 yılında Mustafa Kemal Paşa'ya suikast girişimi tertiplemek isteyen bir grubun çökertilmesiyle başlayan İzmir Suikastı davalarıyla Birinci Meclis'teki II. Grup üyeleriyle, İttihatçıların bazıları ve TpCF'nin önde gelen isimleri yargılanmıştır.⁶¹

Türkiye'de, 1925-1926 arası siyasi dönemde iktidara muhalefet edenler çoğunlukla etkisiz hale getirildi. Bu arada, Mustafa Kemal Paşa, 1927 (15-20 Ekim) düzenlenen CHF'nin ikinci kurultayında, Milli Mücadele Dönemi'ni ve sonrasını siyasi açıdan değerlendirdiği ünlü söylevini açıklamıştır. Kurultayın bir diğer yönü de partinin ilkelerini düzenleyen bir tüzüğün onaylanmasıdır. Bu tüzükle CHF'nin cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi bir çizgide hareket eden cemiyet olduğu da onaylanmıştır. Ayrıca, tüzükte dolaylı yoldan Laiklik ilkesinden de bahsedilmiştir. 1931 (10-18 Mayıs) düzenlenen kongrede ise, CHF'nin programında Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Devletçilik, Halkçılık, Laiklik ve İnkılapçılık ilkeleri ilk defa bu kongrede programda yer almıştır.⁶²

1929 yılında ABD'de patlak veren ekonomik buhran hızla yayılarak, Türkiye'yi de etkisi altına almıştı.⁶³ İki büyük savaş arasında yaşanan bu sorunun çözülmesi için harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, iktidarı eleştirecek ve denetleyecek bir muhalefet partisinin kurulmasına sıcak bakıyordu. Ayrıca Paşa, bu muhalefet partisinin kurulmasını aynı zamanda Türkiye'nin de uluslararası kamuoyunda demokratik itibarına da katkı sağlayacağı düşünmüştür.⁶⁴

Nihayet 12 Ağustos 1930'da Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde ve Ali Fethi (Okyar) başkanlığında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, kısa süreliğine de olsa Türkiye'nin siyasi havasını yumuşatmıştır.⁶⁵ Programında; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik ilkelerini barındıran parti, ekonomide de liberal bir siyasi program takip edeceğini vurguluyordu.⁶⁶ SCF'nin kısa süre içerisinde halk tarafından benimsenmesi ve hızlı bir şekilde yükselmesi bir süre sonra CHF kanadını rahatsız etmeye başladı. Mustafa Kemal Paşa'nın da desteğini çektiği SCF, 17 Kasım 1930 tarihinde kendisini feshetme kararı almıştır. Böylece, Türkiye'nin çok partili hayata geçiş denemesi bir kez daha kısa ömürlü olmuştu.⁶⁷

Avrupa'da 1930 sonrasında yaygınlaşan baskıcı rejimler ve özellikle Almanya ve İtalya'nın tutumu Türkiye'yi tedirgin etmişti. Bir yandan SSCB'den yayılan sosyalist ve komünist fikirler, diğer yandan ABD, Fransa ve İngiltere kaynaklı demokrasi akımları ile Almanya ve İtalya'da görülen faşist ideolojiler, Türkiye'de de kendisine taraftar toplamaya başladı. Yaşanan tüm bu gelişmelere ve II. Dünya Harbi'ne karşı Türkiye, Balkanlar ve Orta Doğu'daki komşu devletleriyle güvenlik ve işbirliği antlaşmaları yaptı. Alınan bu güvenlik önlemleri Türkiye'yi etkin bir biçimde Devletçilik politikasına yöneltmişti. Türkiye, II. Dünya Harbi'nin bitimine kadar tek parti iktidarı ile yönetilmiş ancak 1946 yılında çok partili hayata geçebilmiştir.⁶⁸

⁶¹ Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, s. 236.

⁶² Ahmet Demirel, *Türk Siyasal Hayatı*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s. 54.

⁶³ İsmet İnönü, *İsmet İnönü Hatıralar*, Yay. Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 487.

⁶⁴ Cemalettin Taşkıran, "Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.14, ss. 256-265, 1994, s. 260.

⁶⁵ Yusuf Tekin, M. Çağatay Okutan, *Türk Siyasal Hayatı (Osmanlı'dan Çok Partili Siyasal Hayata Geçişe Kadar)*, Orion Kitabevi, Ankara, (Tarih Yok). s. 120.

⁶⁶ Şaduman Halıcı, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu Sırasında Ali Fethi Bey ile Mahmut Esat Beyin Polemikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.20, S.59, ss. 429-436, 2004, s. 432.

⁶⁷ Tugay Uzun, "Atatürk Dönemi Muhalefet Hareketleri", *Türkler Dergisi*, C.16, Ankara, ss. 1027-1040, 2002, s. 1037.

⁶⁸ Kaştan, "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Siyasal Partileşme Süreci", s. 94.

2.4. Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte Siyasal Gelişmeler

2.4.1. CHP-Devlet Bütünleşmesi

CHP'nin 1935 (9-16 Mayıs) yılında düzenlenen IV. Büyük Olağan Kurultayı'nda parti-devlet bütünleşmesi yolunda çok önemli hamleler yapılmıştır. Kurultay'da onaylanan yeni tüzükle birlikte "*Parti, kendi bağrından doğan hükümet örgütü ile kendi örgütünü birbirini tamamlayan bir birlik tanır*" ifadesi benimsenmiştir. Yine tüzüğe göre parti örgütü ile idare arasındaki iletişimi merkezde parti genel sekreteri ile bakanlar, vilayette ise partinin il başkanı ile valiler kuracaklardır. Böylece CHP teşkilatları daha düzenli bir hale getirilerek, varlığını sürdürmek istemiştir.⁶⁹

Milli Mücadele yıllarında önemli devlet adamlarının gayretleri savaşın kazanılmasına büyük katkı sağlamıştı. Nitekim 1936 yılına gelindiğinde CHP'de radikal bir değişiklik yaşanmıştır. Uzun zamandan beri parti genel sekreterliği görevini yürüten Recep Peker Atatürk tarafından görevden alındı. Bu gelişme, CHP içinde köklü değişikliklerin olabileceğinin sinyalinin vermişti.⁷⁰

Recep Peker olayından sonra da CHP'de yenilikler sürmüştür. 18 Haziran 1936'da Başbakan İsmet İnönü bütün parti örgütüne, illere ve genel müfettişlere bir genelge göndererek yapılan köklü yenikleri aktarmıştır. Buna göre, İçişleri Bakanlığı ile parti genel sekreterliği birleştirildi ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya yeni genel sekreter olmuştur. Bunun yanı sıra, bütün vilayetlerde valilere aynı zamanda partinin il başkanlığı görevi de verildi ve mevcut başkanların görevine son verilmiştir.⁷¹

Bu genelgeyle birlikte Atatürk İlkeleri CHP'nin tüzüğünde ve programında da yer almıştır. "Altıok" olarak adlandırılan bu ilkeler partinin logosunu oluşturmuştur. Bu logonun oluşumunda önce Milliyetçilik ve Halkçılık ilkeleri eklenmiş, ardından sırasıyla, Cumhuriyetçilik ve adı belirtilmeden Laiklik ilkesi, daha sonra da Devletçilik ve İnkılapçılık ilkeleri eklenmiştir. Böylelikle partinin simgesi de tamamlanmıştır.⁷²

5 Şubat 1937'de yapılan anayasa değişikliğiyle birlikte, Altıok anayasal olarak da devletin ilkeleri haline getirildi ve böylece parti-devlet bütünleşmesi de tamamlandı.⁷³ Bu dönemde 1924 Anayasa üzerinde yapılan değişikliklerden bir diğeri de, ikinci maddede yapılan değişikliktir. Daha önce de 1928'de değiştirilip "*Türkiye Devleti'nin resmi dili Türkçe'dir, Başkenti Ankara'dır*" şeklinde olan bu ikinci maddenin başına, "*Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçısıdır*" ibareleri eklenmiştir.⁷⁴

2.4.2. Celal Bayar'ın Başbakan Olması

1924-1925 arası Fethi Okyar Hükümeti dönemi dışında, Cumhuriyet'in ilanından beri Başbakanlık görevini yürüten İsmet İnönü, 1937 sonbaharında Cumhurbaşkanı Atatürk ile fikir ayrılığına düşmüştü. İkili arasındaki anlaşmazlık iyice gün yüzüne çıkınca 20 Eylül 1937'de İnönü başbakanlıktan izinli olarak ayrıldı ve

⁶⁹ Demirel, *Türk Siyasal Hayatı*, s. 43.

⁷⁰ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 99.

⁷¹ Caner Erdoğan, "Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi'nin Örgütlenme Yapısının ve Yönetim Anlayışının Çözümlemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.10, S.52, ss. 367-379, 2017, s. 374-375.

⁷² Cumhuriyet Halk Partisi Programı, 14 Mayıs 1935 Tutanağı, Ulus Basımevi, Ankara s. 172.

⁷³ Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü, TBMM Kütüphanesi, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969, s. 79.

⁷⁴ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 324.

görevi Celal Bayar vekâleten üstlenmişti. Ardından 25 Ekim 1937'de İsmet İnönü Başbakanlık görevini resmen bıraktığını duyurdu. Böylelikle, Celal Bayar resmen Başbakan olmuştu. İnönü, CHP Genel Başkan vekilliği görevini de Bayar'a bırakınca bu kez elinde sadece Malatya Mebusluğu kalmıştı. Yaklaşık iki sene süren Bayar hükümeti döneminin politikası, kendinden önceki hükümetin politikasından çok farklı olmamakla beraber, devletin temel siyasi anlayışı devam ettirilmişti.⁷⁵

2.4.3. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Olması

Atatürk, Başbakan İsmet İnönü'nün Türk dış politika ile ekonomi alanındaki başarısız hamlelerinden rahatsız olmaya başlamış, özellikle Hatay Meselesi, İş Bankası olayı, Kâğıt Fabrikası meselesi ve Nyon Konferansı konularında bu rahatsızlık iyice ayyuka çıkmış, bunun sonucunda İsmet İnönü Başbakanlık görevinden istifa etmişti. Bunun sonucunda ise Başbakanlık görevine 1937 yılında Celal Bayar getirilmişti. İnönü'nün başbakanlıktan ayrıldığı sırada kendisine siyasi bakımdan muhalif olan kişiler İsmet İnönü'yü tamamen engellemeye yönelik faaliyetlerde bulundular. Bu duruma örnek verecek olursak; Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İnönü'nün başbakanlıktan ayrılmasından sonra kendisini Türkiye'den uzaklaştırmak için ABD'ye Türkiye Büyük Elçisi olarak atanmasını istenmiş fakat başarılı olamamıştır. İsmet İnönü'nün karşısında Cumhurbaşkanlığı adaylığı için Fevzi Çakmak, Celal Bayar, Fethi Okyar, Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya'nın isimleri geçmişti.⁷⁶

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefat etmesinde sonra İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığın en güçlü adaylarından birisiydi. Bunun belirtileri ise İsmet İnönü'nün, Milli Mücadele Dönemi'nde cephe komutanlığı yapmış olması, askeri zaferlerin "*Siyasi Başarısı*" denilen Lozan Antlaşması'nı imzalamış olması ve uzun yıllar Atatürk'ün başbakanlığını yaparak devrimleri birlikte gerçekleştirmiş olmasıydı.⁷⁷

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefat etmesi üzerine 11 Kasım 1938'de TBMM, yeni Cumhurbaşkanı seçmek üzere toplandı. Meclis toplantısına katılan 348 milletvekili CHP Meclis Grubunun adayı ve aynı zamanda Malatya milletvekili olan Mustafa İsmet İnönü oybirliğiyle Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçilmişti.⁷⁸ Atatürk'ün ölümünden sonra olağanüstü olarak toplanan 26 Aralık 1938 tarihli Cumhuriyet Halk Partisi'nin olağanüstü kurultayında ise "*Atatürk Edebi Başkan, İsmet İnönü ise Değişmez Genel Başkan*" Seçilmiştir. Ayrıca İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yapmış olduğu yıllar siyasi hayatımızda "*Milli Şef Dönemi*" olarak adlandırılmıştır.⁷⁹

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı yılları II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu sıkıntıların gölgesinde geçmiştir. İç siyasette Atatürk dönemi politikalarının içeriğine fazla müdahale edilmeyerek, sürdürülmeye çalışılmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, küskünleri tekrar CHP çatısı altında toplayarak ciddi anlamda bir muhalefet hareketinin oluşmasını engellemiştir. Zaten kendisi, Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras gibi isimleri saf dışı bırakarak, TBMM'de Müstakil Grup'un çalışmasına da pek fazla olanak

⁷⁵ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 100-101.

⁷⁶ Doğan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 239.

⁷⁷ Süleyman Kocabaş, *İnönü Dönemi, Milli Şef Yönetimi ve Demokrasiye Geçiş*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 53.

⁷⁸ Meltem Doğan, Kasım Erdem, "1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri" *TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı*, TBMM Özel Sayısı, 2014, s. 18.

⁷⁹ Atilla Çetin, "*İnönü, Mustafa İsmet (1884-1973) Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Cumhurbaşkanı*" Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İslam Ansiklopedisi, C.22, 2000, s. 316-319.

vermemiştir. Dönem boyunca başbakanlık görevini ise sırasıyla; Celal Bayar, Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu yürütmüştür.⁸⁰

2.4.4. Çok Partili Döneme Hazırlık

II. Dünya Savaşı henüz bitmeden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü demokrasi alanında karar aşamasına gelmiş ve Türkiye'nin çok partili döneme geçmesinin fitilini 1 Kasım 1944 tarihli Meclis açılış konuşmasında ateşlemiştir. *"Türkiye Cumhuriyeti iç idaresinde sağlam, demokratik ve milli bir siyaset takip eder. Bütün vatandaşlar için eşit bir adaleti, fikir ve vicdan hürriyetini samimi olarak esas tutan bir anlayışız... İdareimiz bütün manasıyla halk idaresidir. Bu idare demokrasi prensiplerini Türkiye'nin bünyesine ve hususi şartlarına göre tekâmül ettirmektedir."* Sözleriyle hem milli iradeyi övmüş hem de milli irade uyumunun Türkiye'nin siyasi karakterine göre şekilleneceğini vurgulamıştır. Böylece Türkiye'de demokrasiye geçiş süreci süratli olmamış, ağır bir tempoda ilerlemiştir. 15 Aralık 1944'te gerçekleştirilen TBMM ara seçimlerinde milletvekili adaylarının seçiminde özenle hareket edilmemesi bu duruma somut bir örnek olmuştur. Seçimlerde Antalya milletvekilliği için aday gösterilen Mesut Çankaya Erzurum'da hem il başkanı, hem de belediye başkanı olarak görev yapıyordu.⁸¹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1945 yılında mevcut seçim sisteminde bazı değişikliklere gidileceği müjdesini vermiştir. 4 Nisan 1945'te İnönü, parti yöneticilerine boş sandalyeler için düzenlenecek ara seçimlerde adayları partinin değil de halkın seçmesini talep etmiştir. Nitekim bu duruma Başbakan ve CHP Genel Sekreteri itiraz etmiştir.⁸² CHP bünyesinde hala Milli Şeflik yönetiminin devam etmesini isteyenler önemli bir çoğunluğa sahiptiler. İnönü'ye çok partili döneme geçmek için henüz hazırlıkların tamamlanmadığını bildirmişlerdi. Partinin Umumi İdare Heyeti'nde Memduh Şevket Esendal ise Türkiye'deki tek parti iktidarının kaynağının milli iradeye dayandığını iddia etmiştir.⁸³

2.4.5. İsmet İnönü Dönemi Çok Partili Döneme Geçiş Denemeleri

20.Yüzyılın başlarında Anadolu coğrafyasında meydana gelen en önemli siyasal olgu Osmanlı Devleti'nin yerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıdır. Bu devletin kurulmasında ise başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, onun silah arkadaşları ve cefakâr Türk halkının emperyalist devletlere karşı vatanlarını kahramanca savunmaları ön plana çıkmaktadır.⁸⁴ Atatürk'ün askeri dehası kendisine liderlik kapısını açmış ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı kazanmasını sağlamıştır. Atatürk Batılı emperyalist devletlerin Türk toplumuna yönelik bütün planlarını altüst etmiş, kendisinin elde ettiği bu başarı diğer mazlum toplumlara da örnek olmuştur.⁸⁵

10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatı ile Türkiye'de yeni bir dönem başlamış, fakat onun liderliği ve ilkeleri hem siyasal hem de devletin bütün yapısında devam etmiştir. İsmet İnönü 11 Kasım 1938'de cumhurbaşkanlığa seçilerek devlet başkanlığına getirilmiş, devletin bütün kurumlarına devamlılık gereğince Atatürk'ün koyduğu ve

⁸⁰ Demirel, *Türk Siyasal Hayatı*, s. 44.

⁸¹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye Geçiş*, (1944-1950), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 37-39.

⁸² Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralarım*, C.2, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001, s. 716.

⁸³ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi*, (1945-1950), s. 39-40.

⁸⁴ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 28.

⁸⁵ Kızılcılık, *Atatürk'ü Doğru Anlamak*, s. 92.

çağdaş ölçülerde geçerliliğini hiç kaybetmeyen temel ilkeler ve inkılaplar uygulanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcudiyeti devam etmiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra iç ve dış politikada önemli sorunlar gündeme gelmiş, ancak en ciddi sorunlar olarak II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik ve siyasi nedenler görülmüştür. İsmet İnönü yaklaşık 12 yıl devletin başında kalmış, Atatürk'ün koyduğu temel esaslar çerçevesinde uygulamaları devam ettirmiş, İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinden Türkiye'yi korumaya çalışmıştır. Ayrıca İnönü, savaş sırasında emperyalist devletlerin Türkiye'yi kendi taraflarına çekme girişimlerine karşı “*Savaş dışı kalma politikasını*” Başarılı bir biçimde uygulamıştır.⁸⁶

Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili düzene götüren süreç esas seyrini 1945 yılında tamamlamıştır. Liberalleşmenin ilk belirtileri 25 Nisan 1945'te San Francisco Konferansı sırasında görülmekle birlikte, ilk resmi işaret Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1944'teki konuşmasında verilmiştir. İsmet İnönü bu nutkunda demokrasiden bahsederek, bu yönde gösterilen çabalardan memnuniyetini dile getirmiştir.⁸⁷

2.4.6. İsmet İnönü'nün Çok Partili Döneme Geçişte Etkisi

Çok partili hayata geçişte İsmet İnönü'nün etkisinden bahsetmemiz gerekir. Zira Türkiye'nin çok partili döneme geçişinin iç ve dış faktörlerinin planlayıcısı ve uygulayıcısı bizzat İnönü'dür diyebiliriz. Nitekim İnönü'nün çok partili döneme geçme kararını ne zaman aldığı konusu tartışma yaratmıştır. Hamza Eroğlu, Sabahattin Selek, Metin Toker ve Haldun Demir'in ortaya atmış olduğu bir iddiaya göre, İnönü'nün kafasında henüz Cumhurbaşkanı seçildiği ilk zamanlardan beri çok partili hayata geçme fikri yatmaktaydı. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi bu planın kısa süre içerisinde gerçekleşmesini engellemiştir. Henüz savaş başlamadan 6 Mart 1939 tarihinde İnönü, İstanbul Üniversitesi'nin açılış merasiminde millet murakabesi ve CHP'nin Başkanlık Divanı ile taşra teşkilatları arasında ilişkilerin geliştirilmesi meselelerine değinmişti. İnönü'nün bu konuşması referans alınarak, Türkiye'nin çok partili döneme geçeceği savunuldu. Nitekim İnönü'nün bu tavrına bakıldığında kafasında henüz böyle bir düşünce olmadığı görülür. İnönü, CHP ve Halkevlerinin çalışmalarını anlatırken milletvekili adaylarının belirlenmesi hususunda şu ifadelerle yer vermiştir. “*Vatandaşlarım, bilirlir ki, bir siyasi partinin yüksek idaresi tarafından, müntehiplere, namzet gösterilmesi tabi bir şeydir. Bizim ananemiz de böyledir. Bununla beraber, namzetlerin halkla temasını daha ziyade artıracamız ve Riyaset Divanı'nın takdiriyle Parti teşkilatının takdirini daha yakından biriyle temasa getirecek usulleri şimdiden tecrübe ve tekâmül ettireceğiz.*” İsmet İnönü'nün bu ifadelerine baktığımızda konunun partileşme fikrinden ziyade milletvekili adaylarının hangi niteliklerde olması gerektiği ve bunların halkın ihtiyaçlarına karşılık verebilecek donanımlı kişilerin olmasının önemini vurgulamıştır.⁸⁸

İnönü'nün bu sözlerini bir de dönemin koşullarına göre yorumlayacak olursak İnönü, çok partili bir döneme hazırlıksız bir tavır sergilemiştir. Çünkü o yıllarda hızlı gelişen ülkelerde bile demokrasi hareketleri yeni yeni oturmaya başlamıştı. Türkiye'de diğer ülkelerle aynı kaderi paylaşarak, çok partili döneme henüz geçememiş ve şartların olgunlaşmasını bekledi. Nihayet bu fırsatın ilk kıvılcımı 1939 (29 Mayıs-3 Haziran) yılında düzenlenen CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nda kabul edilen 1939

⁸⁶ Sait Dinç, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Adana Nobel Kitabevi, Adana, 2004, s. 227.

⁸⁷ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2013, s. 7.

⁸⁸ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 32-33.

Nizamnamesiyle parti içinde “*Müstakil Grup*” oluşturulmasıyla ortaya çıkmıştı. Bu grubun işlevinden kısaca bahsedecek olursak; Müstakil Grup, CHP Grubu toplantılarına katılabilecek fakat görüş açıklayamayacak ve oylamaya katılamayacak, nitekim Meclis toplantılarında görüş açıklayabilecek ve oy hakkına sahip olacaktı. Yine bu grubun üyeleri hükümete katılamayacaktı. Üyeler, partinin Büyük Kurultayı tarafından seçilecek, boşalan üyeliklere ise Genel Başkan atama yapacaktı. Müstakil Grubun önemini dönemin siyasi koşulları çerçevesinde incelediğimizde, henüz Avrupa’da bile yaygınlaşmayan muhalefet hareketleri, Türkiye’de tek partili dönemde de olsa ortaya çıkması dünya çapında örnek teşkil etmiştir. Yakın tarihimize baktığımızda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye “*Milli Şef*” lakabının uygun görülmesi boşuna değildir. Onu Milli Şef yapan unsurlardan birisi de Türkiye’yi biran evvel muhalefet partilerine kavuşturma isteğidir. Nitekim bu isteğin yakın bir vakitte gerçekleşmesinin önünde bir takım sorunlar mevcuttu. Örneğin İnönü, Erzurum’da milletvekilleri, valiler ve kumandanların katıldığı bir toplantıda çok partili hayatla ilgili konuşurken bir askeri yetkili Rus tehlikesini gerekçe göstererek bu sisteme tam bir huzura kavuşunca geçilmesini tavsiye etmiş bunun üzerine İnönü’nün yanıtı şu şekilde olmuştur. “*Eşref saate intizar edersek daha çok bekleriz.*”⁸⁹

Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın yazılarında ise İnönü’nün çok partili hayata geçme konusunda kararlılığını köşesine taşımıştır.⁹⁰ Aynı şekilde Nihat Erim de İnönü’nün çok partili hayatı desteklediğini savunan yazılar yazmıştır.⁹¹ Ancak Sovyet Rusya tehlikesi İnönü’yü tedirgin etmiştir. Bu tehlike karşısında İnönü, Batılı devletlerle müttefik olmaya özellikle de ABD ile ittifak kurmanın çaresine bakmıştır. Çağdaş devletleri etkilemenin yöntemlerinden birisi de çok partili hayata geçmektir. Bundan dolayı İnönü, ABD ziyaretlerinden dönen Adnan Adıvar’la 9 Mayıs 1947 tarihinde yaptığı görüşmede ABD’nin Türkiye hakkındaki düşüncesini sormuş, Adıvar ise İnönü’ye, ABD’nin Türkiye siyasetine kaygılı yaklaştığını aktarmıştır.⁹² Netice itibarıyla, Türkiye’nin demokrasiye geçiş serüveninde halkın doğrudan doğruya bir etkisi olmamış, sistem değişikliğinde daha çok dış politikadaki uyum sürecinin etkisi olmuştur. Özellikle 25 Nisan 1945 tarihli San Francisco Konferansı’ndaki yabancı devletlerin katılımcılarına “*Türkiye’de yavaş yavaş demokratik gelişimler yaşanacak*” imajı verilmeye çalışılmış, böylelikle, iç politikanın şekillenmesinde dış faktörler de etkili olmuştur.⁹³

2.5. Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan Etkenler

Türkiye’de rejim değişikliğinden itibaren çok partili siyasal hayata geçiş, kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak karşımıza çıksa da Türkiye’de çok parti denemeleri II. Meşrutiyet Dönemi’ne kadar uzanır ve bunu Milli Mücadele dönemi takip eder. Özellikle “*İttihat ve Terakki Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın*” kurulması Türkiye’de siyasi partilerin haritasın şekillenmesini sağlamıştır. Türkiye’de

⁸⁹ Çufalı, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 32-35.

⁹⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, “İnanmak Meselesi”, *Ulus Gazetesi*, 29 Eylül 1948, s. 2.

⁹¹ Nihat Erim, “Bir Oluşun Hikâyesi”, *Ulus Gazetesi*, 26 Mayıs 1950, s. 3.

⁹² İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, Haz: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 451.

⁹³ Abdulvahap Akıncı, Sefa Usta, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.21, S.1, ss. 275-288, 2016, s. 280.

her geçen gün önem kazanmaya başlayan demokrasi ve milli irade kavramları siyasi partilerin günlük hayatımızda yer edinmelerinin önünü açmıştır.⁹⁴

Siyasi partiler, seçimler ve milli irade kavramları demokrasinin vazgeçilmez domine taşlarıdır. Türkiye'nin siyasi hayatında köklü değişimlerinin değişik nedenleri vardır. Bunları iç ve dış unsurlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Nitekim bu ayrım yapılırken iç ve dış unsurların birbirinden bağımsız olmadıklarını unutmamamız gerekir.⁹⁵

2.5.1. İç Dinamikler

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili sisteme dâhil olmak istemesi iç ve dış etkenler ekseninde şekillenmiştir. Özellikle, savaşın getirmiş olduğu olumsuz atmosferden dolayı Türk Milleti'nin içinde bulunduğu iktisadi ve sosyal nedenler, CHP iktidarının halkın çoğunluğu tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur.⁹⁶

1945 yılının Ocak ayında TBMM'de "*Devletçilik*" ilkesi hakkında ve "*Şirket-i Hayriye'nin*" satın alınması meselesi için yapılan görüşmeler ve eleştiriler CHP iktidarına karşı başlayan muhalefetin nedenlerin birisi olmuştur. Şirket-i Hayriye'nin satın alınması ile ilgili kanun mecliste onaylanmış ve 7 ret oyuna karşı 248 kabul oyuyla kabul edilmiştir. Bu oylamanın dikkat çekici yönü ise Atatürk'ün vefatından sonra TBMM'de ilk defa 7 milletvekili bir kanun maddesi için hükümet aleyhinde oy kullanmıştı. Red oyu veren milletvekilleri arasında bir dönem CHP'nin kadrosunda yer alan Recep Peker'de vardır.⁹⁷

1945 yılı Türkiye'de tek partili dönemin noktalandığını başlangıcı olmuştur. CHP içindeki muhalif üyeler partinin geleceğini tartışmaya başlamışlardır. Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars, CHP meclis Grubu'nda düzenlenen görüşmelerin, dış siyasetle ilgili olanlar hariç diğer görüşmelerin şeffaf olarak yapılmasını ve görüşme tutanaklarının gazetelerde yayınlanması için bir önerge sunmuş ve bu önerge CHP Meclis Grubu'nda uzun süre tartışılmıştır. Hükümet temsilcilerinin San Francisco Konferansına katılmaya hazırlandıkları bir gün de, daha önce yayın hayatlarına son verilmiş olan Tasvir-i Efkâr, Tan ve Vatan gazetelerinin 22 Mart 1945 tarihinde tekrar açılmalarına karar verilmişti. Bu basın organlarının rolü tekrar artarak, CHP iktidarına karşı güçlü bir muhalif kanadın ortaya çıkmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk siyasal hayatının yeni bir ivme kazandığının göstergelerinden birisi de San Francisco Konferansı'nın sürdüğü günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşmasıdır; "*Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha ölçüde hüküm sürecektir.*" İsmet İnönü'nün bu sözleri kamuoyunda demokratikleşme hareketlerinin bir adımı olarak yorumlandı. Bu görüşü destekleyen bir iddia da Cemil Koçak tarafından ortaya atılmıştı. Koçak'a göre Cumhurbaşkanı İnönü, Mecliste bir muhalefet partisinin olmasını gerektiğini ve bunun için bizzat Cumhurbaşkanı İnönü'nün CHP üyeleriyle görüşme yaptığını bildirmiştir.⁹⁸

⁹⁴ Akıncı, Usta, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi", s. 276.

⁹⁵ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 48.

⁹⁶ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 24-25.

⁹⁷ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 354.

⁹⁸ Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, s. 355-357.

TBMM'de 1945 Yılı Bütçe Kanunu görüşmelerinde yapılan sert itirazlar sonrasında CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal 30 Mayıs 1945'te görevinden istifa etmiş ve yerine Nafi Atık Kansu geçmişti. Daha sonra Ticaret Vekili Celal Sait Siren ile İktisat Vekili Fuat Sirmen'de istifa etmişlerdir. Hükümetin doğrudan doğruya ekonomiyi ilgilendiren bakanları görevinden alması CHP'ye karşı yapılan tenkitlerin dikkate alındığının bir göstergesi olmuştur. CHP iktidarına karşı muhalif duruşun artmaya başlaması halk arasında yeni bir partinin kurulacağı düşüncesinin artmasına neden olmuştur. CHP içinde karışıklığın artmasına sebep olan gelişmelerden birisi de CHP Genel İdare Kurulu mensuplarından Manisa Milletvekili Rıdvan Nafiz Ergüder, Bilecik Milletvekili Kasım Gülek ve Urfa Milletvekili Kudsi Tecer'in görevlerinden istifa etmeleridir. Bu istifalar, CHP idarecilerin dağılmaya başlayan partilerini tekrardan toplamak için önlem almalarına sevk etmiştir. Alınan önlemler arasında CHP'ye karşı muhalefet eden bazı üyeler de vardır. Bunlar: Recep Peker, Emin Sazak, Y. Hikmet Bayur gibi partide etkili olan isimlerdir.⁹⁹

İkinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletlerin bir diğer özelliği ise demokrasi ve özgürlüğü savunan ülkeler olmalarıdır. Türkiye'de ise bu devletlerin duruşundan cesaretlenen gazetecilerin yazmış oldukları haberler kamuoyuna yansımıştır. Tan gazetesinde çıkan bir haberde Zekeriya Sertel, demokrasi alanındaki deneyimsizlik yüzünden yapılan hataları kaleme almıştır. *"Seçimin hükümet tarafından ilan edilmesi gerekirken parti adına ilan edilmiştir. İkinci seçmenler parti mensupları olduğu için ancak partiye mensup kimseleri milletvekili seçmektedirler. Böyle bir seçimde doğal olarak serbest bir seçim diye adlandırılmaz."* Şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.¹⁰⁰

Tan gazetesi yazarlarından Adil Esat Müstecaplıoğlu da Türkiye'de tekrardan çok partili hayata geçilmesini destekleyen bir yazı kaleme almıştır. *"Tek şahıs, bir grup, bir zümre veya bir sınıf iradesinin tahakkümünden kurtulabilen milletler siyasi demokrasiye geçmiş sayılırlar. Bunun tek yolu da milletin kendini idare etmesini temin eden serbest bir seçim sistemidir. Oyların gizliliği ise seçim hürriyetinin teminatıdır. Her ne şekilde olursa olsun tek parti, tek iradeyi temsil eder. Tek irade ise demokrasinin ruhuna ve esasına aykırıdır"*¹⁰¹.

Yaşanan bu gelişmeler neticesinde CHP bünyesindeki muhalefet hareketi iyice büyümüş, *"7 Haziran 1945 tarihinde İzmir Milletvekili Celal Bayar, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes"* TBMM'ye *"Dörtlü Takrir"* adıyla ünlenen önergelerini sunmuşlardır. Nitekim bu takrir CHP'nin 12 Haziran 1945 tarihli oturumunda tartışılmış ve reddedilmiştir.¹⁰²

Bazı gazeteciler yazılarında takrir hakkında, bir siyasi parti kurmak için önceden kurgulanmış bir senaryo olduğunu iddia etmişlerdir. Yazar Faik Ahmet Barutçu: *"Önerge yeni kurulacak bir partinin programıdır."* Şeklinde açıklamıştır. Fahir Giritlioğlu'na göre, takririn verilmiş amacını vekillerin CHP'den ayrılmak için bilerek verdiklerini söylemiştir. Metin Toker ise önergeyi verenlerin Meclis'te muhalefet yapma isteklerinin dışı vurmaları, olarak izah etmiştir. Yazarlardan Rıfki Salim Burçak yazılarında, takrir veren milletvekillerinin amacı yeni bir parti kurmak değil, CHP'ye karşı tavır almak, şeklinde izah etmiştir. Ayrıca Burçak eserinde, Milliyet gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi'nin Celal Bayar ile görüşmelerine de yer vermiştir. İpekçi, Celal Bayar'a yeni bir partinin kurulup kurulmayacağını sormuş, Bayar ise soruya kendi adına

⁹⁹ Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, s. 371-373.

¹⁰⁰ M. Zekeriya Sertel, "Seçim Etrafında", Tan, 12 Haziran 1945, s. 1-2.

¹⁰¹ Esat Adil Müstecaplıoğlu, "Seçim Hürriyeti ve Sistemleri", Tan, 21 Haziran 1945, s. 3.

¹⁰² Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959, s. 433-435.

cevap vermek istediğini söyleyerek, takrir verildiği günlerde böyle bir düşüncesinin olmadığı söylemiş fakat arkadaşlarının ne düşünceye sahip olduklarını açıklayamayacağını söylemiştir. Cemil Koçak'a göre takrir, siyasi hayatımızda liberalleşmeyi öngörmüştür. Adnan Menderes ve arkadaşları bu tasarı ile TBMM'de muhalif bir ortamın oluşmasını arzulamışlardır. Takriri verenler kamuoyunda ses getirebilmek için tasarının açık oturumda görüşülmesini istemişlerdir. Bu hamleleriyle mecliste daha canlı bir muhalefetin oluşmasını sağlamaya çalışmışlardır. Yazarlardan Kemal Karpat'a göre ise takrir çok titiz bir şekilde hazırlanmış ve CHP'de radikal değişiklikler yapılması için verilmiştir.¹⁰³

CHP içinde demokrasi girişimlerinin tartışıldığı ve muhalefetin iyice gün yüzüne çıktığı bir ortamda Hükümet, kendi üzerine düşen görevlere hız vermeye başlamıştır. Bu anlayışla memur, işçi, esnaf, çiftçi vb. meslek gruplarının çalışmalarını bir düzene sokmak ve daha sistemli bir hale getirmek maksadıyla Çalışma Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlığa da Dr. Sadi Irmak getirilmiştir.¹⁰⁴ Devlet Dairelerinin bakanlıklara ayrılması hakkındaki kanun 3271 sayılı kanunun birinci maddesi kapsamında kurulması planlanan Çalışma Bakanlığı, 7 Haziran 1945 tarihinde Cumhurbaşkanlığı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁵ Gazeteci Zekeriya Sertel, Çalışma Bakanlığı'nın kurulmasının, Türkiye'nin gelişmesine ve modernleşmesine katkıda bulunacak bir fırsat olduğunu kaleme almıştır.¹⁰⁶

Böyle bir ortamda Türkiye'de siyasi faaliyetler de gün geçtikçe artmaya başlamış, İç İşleri Bakanlığı'na ulaşan bir başvuruda iş adamı Nuri Demirağ tarafından “*Milli Kalkınma Partisi*” adında siyasi bir parti kurulması için dilekçe verilmiştir. İç İşleri Bakanlığı Demirağ'ın bu talebini kabul etmiş ve partinin kurulduğunu da 21 Eylül 1945 tarihinde resmen duyurmuştur.¹⁰⁷ Nuri Demirağ tarafından kurulan bu yeni parti, Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili hayata geçişte kurulan ilk siyasi parti olma özelliğine sahiptir.¹⁰⁸

24 Temmuz 1945 tarihinde İstanbul'da kurulan Milli Kalkınma Partisi, Türk siyasi hayatında önemli bir konuma gelmiştir. Çünkü bu parti Cumhuriyet Dönemi'nde iki başarısız denemeden sonra ve çok partili hayata geçişte kurulan ilk siyasi partidir. Partinin kuruluşu basında ve kamuoyunda heyecanla karşılanmıştır. 7 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ bir siyasi parti kurmak istediğini belirten dilekçesini posta ile İstanbul Valiliğine göndermiştir. Dilekçeye partinin adı yazılarak, ilke ve prensiplerinden de bahsedilmiştir. Yeni kurulan partiye, CHP kanadının nasıl bir tepki vereceği merak konusu olmuştur. Partinin kurucusu Nuri Demirağ, Cumhuriyet Gazetesi'ne konuşarak, “Bu parti, başka milletlerinkinden adapte edilmiş prensipler taşımayacaktır. Hükümeti devirmek, iktidar mevkiine geçmek hırsı ile kurulmak istenen bir teşekkülde değildir. Biz bu günkü devletçilikle bir nevi mukabili muvazene temin edecek olan liberalizmin memlekette gelişmesine çalışacağız” demiştir. Demirağ, bu röportajında kamuoyunu aydınlatarak, kafalardaki soruları cevaplamaya çalışmıştır. Ayrıca, Milli Kalkınma Partisi'nin bir başka dikkat çekici yönü ise kendine has ahlaki prensiplere sahip olmasıdır. Bunlar, Nuri Demirağ'ın Yeşilköy'de kendine ait “Gök Okulu”nda uygulanan ve “*Altı Kanat*” adıyla ünlenen kurallardır. Milli Kalkınma Partisi'ne

¹⁰³ Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, s. 376-377.

¹⁰⁴ Necmeddin Sadak, “Çalışma Bakanlığı”, *Akşam*, 9 Haziran 1945, s. 2.

¹⁰⁵ Necmeddin Sadak, “B. Sadi Irmak Yeni Bakanlığa Getirildi”, *Akşam*, 8 Haziran 1945, s. 1.

¹⁰⁶ Zekeriya Sertel, “Çalışma Bakanlığı ve Çalışma Bakanı”, *Tan*, 11 Haziran 1945, s. 1.

¹⁰⁷ Serdar Sakin, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni (1920-1980)*, Ekspres Yayınları, Kayseri, 2015, s. 130.

¹⁰⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 133.

mensup olmak isteyen işretten, kumardan, iffetsizlikten, eğrilikten, tembellikten, zulüm kârlıktan kaçınmak zorundadır. Partinin tüzüğünde Cevat Rifat Atilhan ve Hüseyin Avni Ulaş kurucu üye sıfatıyla kendilerine yer bulmuşlardır.¹⁰⁹

Milli Kalkınma Partisi'nin ilk kez siyasi seçimlere katılması ise 26 Mayıs 1946 Belediye Seçimleri ile gerçekleşmiştir. Parti seçimlerde Hatay, İzmir, Adana, Urfa ve Çanakkale'de yarışırken seçim günü hile yapıldığı gerekçesiyle İstanbul'da dâhil olmak üzere bu illerdeki adaylarını seçimden çektiğini açıklamıştır. Milli Kalkınma Partisi buna rağmen bazı başarılar elde etmiştir. Örneğin Urfa'da, Adana'nın Osmaniye ilçesinde ve Hatay'a bağlı Ürdün Bucağında belediye başkanlıkları kazanılmıştır. Kırıkkale'de ise 22 kişilik belediye meclisi üyeliğinden 6'sını Milli Kalkınma Partisi adayları almıştır. Milli Kalkınma Partisi'nin yerel seçimlerden sonra ilk sınavı ise, 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri olmuştur. Parti, başta İstanbul olmak üzere Adana, Çanakkale, Edirne, Giresun, İzmir, İzmit, Kırklareli, Samsun, Tekirdağ olmak üzere toplam on vilayette seçimlere katılacağını duyurmuştur. Bu sırada bağımsız aday Rauf Orbay'ı da destekleyeceğini açıklamıştır. Milli Kalkınma Partisi, 16 Temmuz 1946'da İstanbul için 22 aday belirlemiş bu sayıya ilaveten Tasvir gazetesi başyazarı Cihat Baban'ı da destekleyeceğini duyurmuştur. Genel Sekreter Vahid Çadırcıoğlu, parti sözcüsü Nurettin Ardıçoğlu, Avukat İsmail Sıtkı Oğuzbeyli, Avukat Asaf Göreç, Sabahaddin Biktemir, Emin Dalkılıç'tan oluşan bütün yönetim kurulu üyeleri aday olmuşlardır. Nitekim kurucu başkan Nuri Demirağ aday olmamıştır. Parti İzmir'de yedi aday çıkarmış, ayrıca daha önce açıkladığı on vilayete ek olarak Amasya, Kocaeli, Niğde, Urfa ve Zonguldak'ta da adaylarını tanıtarak bu memleketlerde de seçimlere katılacağını açıklamıştır. Sonuçta, 1946 Genel Seçimleri, CHP ve DP arasında kıyasıya mücadeleye sahne olmuş, Milli Kalkınma Partisi önceki seçimlerde olduğu gibi bu seçimlerde de pek fazla varlık gösterememiştir.¹¹⁰

TBMM'de Balıkesir, İstanbul, Kastamonu ve Tekirdağ mebusları azaldığı için 6 Nisan 1947'de bu illeri kapsayan ara seçimlere gidilmiştir. Nitekim Milli Kalkınma Partisi içerisinde yaşanan kriz nedeniyle görüş ayrılıkları artmış ve partinin genel merkezi ara seçimlerde herhangi bir kişiyi aday göstermeyeceklerini duyurmuştur. Bu karara rağmen İstanbul'daki ilçe örgütleri Milli Kalkınma Partisi'nin merkez organlarının mevcut olmadığını bahane ederek, kendilerinin ara seçimlere katılacaklarını kamuoyuna duyurmuşlardır. Milli Kalkınma Partisi 1950 Genel Seçimlerine de katılmış İstanbul'da 20, Tekirdağ'da ise 5 aday göstermiştir. Parti başkanı Nuri Demirağ Ankara, Konya ve Malatya'da seçim turlarına katılmış, Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti arasında sadece bu seçimleri kapsayan ittifak görüşmeleri olmuş, fakat herhangi bir netice elde edilememiştir. 1954 Genel Seçimlerine de katılan Nuri Demirağ, 9257 oy alarak Demokrat Parti'den İstanbul Milletvekili olarak meclise girmeyi başarmıştır.¹¹¹

Türk siyasi tarihinde önemli bir yere sahip olan Milli Kalkınma Partisi, kendisine sunulan muhalefet partisi olma fırsatını birtakım tecrübesizliklerden dolayı değerlendirememiştir. Partinin kurucusu Nuri Demirağ'ın 1957'de vefat etmesi üzerine genel kurul toplantısını gerçekleştirememiş olan parti, 22 Mayıs 1958'de kendisini dağıtmıştır. Türkiye'de yaşanan bu gelişmeler, ileride ülke siyaseti açısından umut verici olarak görülse de CHP aynı hassasiyeti bünyesinde barınan muhalif hareketlere göstermemiştir. CHP Divanı 21 Eylül 1945 Cuma günü toplanmıştır. Bu görüşmelerde

¹⁰⁹ Orhan Özacun, "Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C 1, S 2, ss. 205-233, 2013, s. 209-210.

¹¹⁰ Özacun, "Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi", s. 214-215.

¹¹¹ Karpas, *Türk Demokrasi Tarihi, Ekonomik, Kültürel Temeller*, s. 367.

Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü'nün davranışları parti geleneğine ters düştüğü gerekçesiyle bu iki milletvekilinin CHP'den ihraç edilmesine oy birliği ile karar verildiği açıklanmıştır.¹¹²

Demokrat Parti'nin kuruluş sürecine giden en önemli gelişmelerden birisi olan Dörtlülük Takrir'e imza atan milletvekilleri, hiç vakit kaybetmeden yeni bir parti kurmak için basın yoluyla çalışmalarına devam etmişlerdir.¹¹³ Bu siyasi döneme damga vuran tarihi konuşmayı ise 1 Kasım 1945 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yapmıştır. *"Demokratik karakter, bütün Cumhuriyet tarihimizde prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak itham edilmiştir. Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Memleketin ihtiyaçları sevki ile hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka bir partinin de kurulması mümkün olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar, gelecek iktidarı tayin edecektir."*¹¹⁴ İsmet İnönü'nün bu konuşmasından cesaretlenilerek, Türkiye'de yeni siyasi partilerin temeli atılmış ve 7 Ocak 1946'da da Demokrat Parti resmen kurulmuştur.¹¹⁵

Demokrat Parti'nin kısa sürede halk tarafından benimsenmesi ise ilk meyvesini 1946 Belediye Seçimlerinde vermiştir. CHP Meclis Grubu Genel Kurulu 26 Nisan 1946 Cuma günü Konya Milletvekili Saffet Arıkan'ın başkanlığında toplanmıştır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, belediye meclisleriyle temasa geçerek, yeni yapılacak TBMM seçimlerine hazırlık olmak üzere özel kanun gereğince Eylül ayında yapılması planlanan belediye seçimlerinin bir sefere mahsus olmak üzere bu yıl Mayıs ayına alınmasını ve kriter olarak da belediye seçimlerinde oy kullanma işinin bir günde halledilmesinin kanunda yer almasını teklif etmiştir. Teklif grupta oy birliği ile kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.¹¹⁶ Nitekim Demokrat Parti mensupları belediye seçimlerinin erken bir tarihe alınması kararını eleştirmişlerdir. Demokratlara göre iktidarın bu tutumunun altında yatan sebep, DP'nin seçim çalışmalarını engellemek istemesidir.¹¹⁷

Belediye seçimlerinin erken bir tarihe alınması üzerine Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Ali Kılıç CHP'den istifa ederek, verilen karara tepkisini ortaya koymuştur.¹¹⁸ Nihayet, 26 Mayıs 1946'da Türk siyasi hayatında bazı gelişmelere sahne olan belediye seçimlerine geçilmiştir.¹¹⁹ Bu seçimler, ileri bir tarihte yapılması planlanan TBMM seçimlerinin provası niteliğini taşımıştır. Demokrat Parti seçimlere katılmamış, Milli Kalkınma Partisi ise detaylı bir seçim çalışması yapmamıştır. Tüm bu gelişmeler CHP lehine olmuştur. Ayrıca bu seçimler, Türkiye'de çok partili döneme geçişin ilk seçimi olma özelliğine de sahiptir.¹²⁰

Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinin iç nedenlerini, yukarıda da açıkladığımız üzere kolay olmamıştır. II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu iktisadi, siyasi ve sosyal nedenler, CHP iktidarına karşı tepkiyi giderek artırmıştır. İlk siyasi tepki olarak Milli Kalkınma Partisi kurulmuş, fakat başarılı olamamıştır. Bu partinin en

¹¹² Sakin, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni (1920-1980)*, s. 133.

¹¹³ Metin Aydoğan, *Küreselleşme ve Siyasi Partiler*, Umay Yayınları, İstanbul, 2006, s. 357.

¹¹⁴ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1966, s. 86.

¹¹⁵ Aydoğan, *Küreselleşme ve Siyasi Partiler*, s. 356.

¹¹⁶ Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, s. 102.

¹¹⁷ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 102.

¹¹⁸ Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, s. 116.

¹¹⁹ Uran, *Hatıralarım*, s. 438.

¹²⁰ Yasin Kayış, "1946 Belediye Seçimleri ve Basın", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, ss. 397-419, 2008, s. 411.

önemli rollerinden bir tanesi ise Türkiye’de siyasi partilerin kurulabileceği algısını artırmasıdır. MKP bu özelliği ile bir nevi DP’nin kurulmasına yardımcı olmuştur.¹²¹

2.5.2. Dış Dinamikler

Türkiye’de çok partili hayata geçişte rol oynayan iç dinamiklerin temelinde dış gelişmeler vardır. İkinci Dünya Savaşı’nda etkili rol oynayan ABD, İngiltere ve Sovyet Rusya gibi devletlerin demokrasi alanındaki hamleleri diğer devletlere örnek olmuştur. Bu bağlamda ilk önemli gelişme 14 Ağustos 1941’de ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill arasında yapılan müzakereler sonucunda yayınlanan Atlantik Bildirisi’dir. Bu bildiride “*Her ulusun istediği yönetim şeklini seçme özgürlüğüne sahip olması*” görüşü her iki devlet tarafından kabul edilmiştir.¹²²

İkinci Dünya Savaşı’nı kazanan devletlerin özelliği sadece müttefik olmaları değil, onların demokrasiye saygılı devletler olmaları da savaşı kazanmalarında etkili rol oynamıştır.¹²³ Bu anlayış sayesinde her millet kendisine uygun gördüğü yönetim şeklini benimsemek istemiştir.¹²⁴

İkinci Dünya Savaşı sonucunda sert yönetim anlayışına sahip olan Almanya, İtalya ve Japonya’da yumuşama olmuştur. Savaşın kaybedenlerinden olan bu devletlerde katı rejimler, kendisini demokrasinin şeffaf havasına teslim etmiştir. Türkiye’de bu demokrasi atmosferinden etkilenen devletlerden birisi olmuştur.¹²⁵ Türkiye’nin bu demokratik gelişmelerden etkilendiğinin göstergelerinden birisi, tek parti iktidarından Türk kamuoyu rahatsızlığını dile getirmiş, böylelikle TBMM’de ve basında da muhalefet giderek artmıştır.¹²⁶

Türkiye gündemini yakından takip eden gazetecilerden Zekeriya Sertel, 20 Mayıs 1945 tarihli yazısında, hükümet mensuplarını demokrasiye yeterince önem vermemekle tenkit etmiştir. “*İngiltere gibi halen savaşta olan bir devlette bile Avrupa Savaşı’nın bitmesi dolayısıyla, savaş içinde çıkarılmış olan fevkalade kanunlar derhal kaldırılmıştır. Çünkü vatandaşların hürriyet haklarını sınırlama yetkisi ancak zaruretlerinin doğurduğu bir netice olmuştur. Lakin Ankara’dan gazetelere verilen bilgiye göre hükümet bu düşüncede olmamıştır. Hükümetin görüşüne göre savaş bitmiş olmamakla birlikte, olağanüstü tedbirleri gerektiren şartlar henüz ortadan kalkmamış, dünya vaziyeti normale dönmemiştir. Oysaki normale dönüş, ancak bu olağanüstü tedbirlerin kaldırılmasıyla mümkün olabilir.*”¹²⁷

Sabiha Sertel de Dış İşleri Bakanı Hasan Saka’nın, “*Her demokrat tezahür savaşın sonra Türkiye’de gelişecektir*” sözlerine binaen şunları söylemiştir. “*Bu sözler Türk demokrasisinin daha ileri bir safhaya ulaşmasının ilk işaretidir. Dünyanın daha ileri bir demokrasiye, daha geniş halk hâkimiyetine geçtiği bir dönemde Türkiye’de de her türlü yayın, teşkilatlanma, ihtiyaçtan ve korkudan kurtulma hürriyetlerinin uygulanacağı geniş bir saha var olmuştur. İrticaa ve faşizme gitmeyen her ileri fikrin münakaşası,*

¹²¹ Akıncı, Usta, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, s. 51.

¹²² Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, s. 332-333.

¹²³ Refik Halit Karay, “Gelenler, Gidenler”, Tan Gazetesi, 30 Haziran 1944, s. 1.

¹²⁴ M. Zekeriya Sertel, “Harp Sonrası Türkiye’nin Ana Meseleleri”, Tan Gazetesi, 20 Mayıs 1945, s. 1.

¹²⁵ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çev: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 24.

¹²⁶ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, s. 393.

¹²⁷ M. Zekeriya Sertel, “Fevkalade Tedbirlerin Kaldırılmasının Zamanı Geldi”, Tan Gazetesi, 17 Mayıs 1945, s. 1.

tenkidi, halkın haklarını kendi teşkilatlarıyla müdafaası ancak demokrasinin gelişmesiyle mümkündür”¹²⁸ Oysaki modern dünyada insanın özgürlüğüyle devletin yetkisi çarpışmamaktadır. Devlet bugün bireylere emretmekten ziyade onların ortak amaçlarını bir hakikate dönüştürecek bir yöne yürümek mecburiyetindedir.¹²⁹

2.6. Milli Kalkınma Partisi

Vatan Gazetesi başyazarlarından Ahmet Emin Yalman'ın 20 Haziran 1945 tarihli “*Tek Partili Sistemin Neticeleri*” başlıklı haberinde, iktidar partisini denetleyecek bir muhalefetin olması gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁰ Basında çıkan bu haberden sonra, 7 Temmuz 1945'te Türk siyasal hayatında önemli bir gelişme yaşanmış, İşadamları ve sanayici Nuri Demirağ, Milli Kalkınma Partisi'ni kurmak için başvuruda bulunmuştur.¹³¹ Ancak başvuru evrakındaki bazı eksikliklerinden dolayı kuruluş dilekçesi ve partinin 83 maddelik nizamnamesini 24 Temmuz'da tekrar İstanbul Valiliği'ne ulaştırılmasından sonra parti kurulmuştur.¹³² Bu nizamnameye göre partinin kurucuları Nuri Demirağ ile birlikte Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atilhan'dır. Demirağ, MKP'yi “*Prensip itibariyle milliyetçi, iktisadi görüş itibariyle cemiyetçi liberal, içtimai görüş itibariyle ananeci*” olarak açıklamıştır.¹³³

MKP'nin nizamnamesini incelediğimizde ise partinin benimsediği ilkeler bir taraftan çağdaş uygarlıklarla uygunluk gösterirken, bazen de taban tabana zıt bir görüş ortaya sunmuştur.¹³⁴ MKP Devlet rejiminin Cumhuriyet olduğunu kabul etmiş ve seçimlerin tek dereceli olarak, partiler tarafından kurulacak komisyonların kontrolünde gerçekleştirilmesini savunmuştur. Cumhurbaşkanı 5 yıllığına seçilecek, bir kişi üst üste iki defa cumhurbaşkanı seçilemeyecektir. TBMM iki kanattan oluşacak; Ayan Meclisi halk tarafından seçilen 40 kişiden oluşacak ve ömür boyu görev yapacaktır. Milletvekilleri ise 100 bin kişiye 1 milletvekili düşecek şekilde hesaplanacaktır. Ekonomi alanında kişisel teşebbüslere önem verilecek, sanayi ve ticarete rekabetçilik ön planda olacaktır. Nizamnamede dikkat çekici bir madde de vardır. Buna göre her Türk evladı, askerliğe ön hazırlık amacıyla sportif etkinliklerle ilgileneceklerdir. MKP'nin kuruluşunun onayı 1945 Eylül ayında duyurulmuştur. Kararın bu kadar gecikmesinin gerekçesi olarak partinin başında bulunan “*Milli*” kelimesinin Bakanlar Kurulu'nca incelenmesi gösterilmiştir. MKP ilk teşkilatını ise, Beşiktaş'ta merkez binası olarak açmıştır.¹³⁵

Milli Kalkınma Partisi, ideolojik olarak Cumhuriyet Halk Partisi'ne taban tabana zıt görüşlere sahiptir. MKP özellikle devletçiliğe karşıdır.¹³⁶ Tarık Zafer Tunaya'nın ifadesiyle, “*Gelenekçi, İslamcı, Milliyetçi*” oluşumlu bir siyaseti planlamışlardır.¹³⁷

¹²⁸ Sabiha Sertel, “Demokrasinin Gelişmesi”, Tan Gazetesi, 18 Mayıs 1945, s. 1.

¹²⁹ Sadi Umarbay, “Hürriyet Aşkı”, Tan Gazetesi, 19 Mayıs 1945, s. 3.

¹³⁰ Ahmet Emin Yalman, “Tek Partili Sistemin Neticeleri”, Vatan Gazetesi, 20 Haziran 1945, s. 1-2.

¹³¹ Fatih M. Dervişoğlu, *Bir Havacılık Efsanesi: Nuri Demirağ*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2007, s. 153.

¹³² Sakin, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni (1920-1980)*, s. 131.

¹³³ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 52-53.

¹³⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kırıatlı, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s. 379-380.

¹³⁵ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 52-53.

¹³⁶ M. Necmettin Deliorman, *Nuri Demirağ'ın Hayat ve Mücadeleleri*, Nud Matbaası, İstanbul, 1957, s. 69.

¹³⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, II. Kitap: Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 274.

Ayrıca partiye göre, ister kamu görevlisi ister esnaf olsun görevini kötüye kullanan ve kanunlara aykırı iş yapanlar hakkında zamanaşımı olmayacaktır. Partinin bu davranışı basının gözünden kaçmamış, gazetelerde bu konuyla ilgili bolca haberler yapılmıştır.¹³⁸ Dış politikada da muhafazakâr çizgide olan kuruluşları savunarak, bu bağlamda İslam Birliği'ni ve Şark Federasyonu'nu desteklemişlerdir. Ayrıca parti yöneticileri arasında fikir ayrılıkları da mevcuttur. İdaredeki bu kutuplaşma zamanla şiddetli tartışmalara neden olmuştur. MKP teşkilatları halka açılma konusunda pasif kalmış ve sağlam bir propaganda faaliyeti de yürütememiştir. Bunlardan dolayı MKP, hiçbir zaman CHP'nin alternatifini konumuna gelememiştir.¹³⁹

MKP'nin bir diğer dikkat çeken yönü ise, başkan Nuri Demirağ'ın tertiplediği kuzu çevirme etkinlikleridir. Başkanın şahsi davranışları nedeniyle parti yönetimi arasında kutuplaşma iyice artmış partiden kopuşlar başlamıştır. MKP'den ilk ciddi ayrılık ise partinin Umumi Kâtibi olan Hüseyin Avni Ulaş'ın istifasıyla başlamıştır. Ulaş, parti yönetimiyle görüş ayrılığını öne sürerek partiden ayrılmıştır. 1946 yılı boyunca MKP'de bir türlü sular durulmamış, parti içi çekişmeler devam etmiştir. Bilhassa Genel Başkan Nuri Demirağ ile Başkan Vekili Cevat Rifat Atilhan arasındaki sert tartışmalar partiyi ikiye bölmüştür. Atilhan, basına yaptığı açıklamada Demirağ'ın 3 Mart 1946 tarihinde Haysiyet Divanı kararıyla Genel Başkanlık görevinden alındığı öne sürmüştür. Demirağ ise Atilhan'ın iddialarını reddederek asıl Atilhan'ın parti İdare Heyeti tarafından partiden ihraç edildiğini söylemiştir. İki yönetici arasındaki gerginlikler karşılıklı hakaret davası açmaya kadar varmıştır. Nihayet, MKP Umumi Meclisi'nin 26 Mayıs 1946'da düzenlenecek yerel seçimlere katılma kararını 8 Mayıs 1946 tarihinde tertiplenen bir toplantıda almasına ve bunu aynı gün Başbakanlığa telgrafla bildirmesine rağmen, Nuri Demirağ'ın seçim günü seçimi boykot kararı alması bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu olayın ardından MKP yönetimi Nuri Demirağ'ı partiden uzaklaştırma kararı almıştır. Aslında ihraç kararı 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri öncesi alınmasına rağmen, MKP yönetimi Başbakan Saraçoğlu ile yaptığı görüşme neticesinde bu kararla MKP teşkilatlarının DP'ye katılacağı endişesiyle ihraç kararının bir süreliğine askıya alındığı duyurulmuştur.¹⁴⁰

MKP Merkez İdare Heyeti 15 Ekim 1946 tarihinde bir muhtıra yayınlamıştır. Bu muhtırada siyasi partilerin görevinin partililik yapmak değil, ülke çıkarları için elbirliğiyle çalışmak olduğunu, demokratik düzenin kuruluşunda destek veren iktidar partisine yardım etmek gerektiğini vurgulayarak, bu konuları DP'nin önemsemediğini MKP'nin ise liderinin liyakatsizliği nedeniyle can çektiğini açıklamıştır. Nuri Demirağ'ın partiden ihracından sonra yeni bir yol haritasının belirlendiği ileri sürülmüş ve CHP'ye DP ile mücadele maksadıyla işbirliği teklif edilmiştir. Bunun için CHP'nin MKP'ye maddi yardım etmesi gerektiği belirtilerek, aksi takdirde MKP'nin kapanması durumunda tüm teşkilatın DP'ye geçebileceği uyarısında bulunulmuştur. Yardımın yapılması durumunda MKP'nin CHP'nin iç ve dış siyasetini destekleyeceğini duyurmuştur. 18 Nisan 1947 tarihli düzenlenen MKP Olağanüstü Kongresi'nde vilayetlerin 20'ye, bakan sayısının da 6'ya indirilmesi üzerinde tartışılmaya başlanmıştır. MKP ikiye bölündükten sonra Vahid Çadircıoğlu liderliğindeki ikinci grup 8 Haziran 1947'de kongre düzenlemiştir. Nitekim bu kongre, üyelerin sert tartışmalarından dolayı herhangi bir sonuç elde edilmeden dağılmıştır. Nuri Demirağ,

¹³⁸ Mümtaz Faik Fenik, "Milli Kalkınma Partisi değil de Kitab-ı Mukaddes Partisi", *Ulus Gazetesi*, 9 Temmuz 1945, s. 2-3.

¹³⁹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, II. Kitap: *Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk*, s. 277.

¹⁴⁰ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 54-55.

29 Haziran 1947 tarihinde mahkeme kararıyla tekrar Genel Başkanlık görevine gelmiştir. MKP Genel Kongresi ise 29-31 Temmuz 1949 tarihleri arasında düzenlenmiştir. Demirağ'ın tekrar Genel Başkanlığa seçildiği kongrede yapılan konuşmalarda daha çok CHP'ye yüklenilerek, halkın CHP'yi diktatör olarak algıladığını ve San Francisco Konferansı nedeniyle demokratik hayata geçildiği öne sürmüştür. Bundan sonra seçimlere 1950 Genel Seçimlerine kadar MKP'nin önemli bir hamlesi olmayacaktır.¹⁴¹

2.7. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Türkiye'de tarım ve zirai faaliyetlerin kalkındırılması, Cumhuriyet'in ilanından itibaren hız kazanmış, fakat bu girişimler Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile düzene sokulmaya çalışılmıştır. Nitekim Atatürk'ün vefatı ve sonrasında II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Türkiye'de tarıma yönelik politikalar da zayıflamıştır. Savaş yıllarında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM'de bu konu hakkında düşüncelerini dile getirmiştir.¹⁴²

1 Ocak 1945 tarihinde TBMM'de gündeme gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, CHP içinde karşıt görüşlerin iyice su yüzeyine çıkmasına sebep olmuştur. Meclis'te bu kanun ile ilgili görüşmeler sürerken, Bütçe Kanunu 'da Meclis'te tartışılmaya başlanmıştır. Her iki kanunun görüşmeleri sırasında çok sert tartışmalar yaşanmış, Meclis'te muhalefet partisi varmış gibi bir hava oluşmuştur. Özellikle milletvekillerinden Adnan Menderes, Emin Sazak ve Refik Koraltan hükümetin ekonomi politikasını eleştirmişlerdir.¹⁴³

Dönemin İç İşleri Bakanı Hilmi Uran ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun, CHP'ye zarar veren bir uygulama olduğu düşüncesini ortaya atmıştır. Kanunu eleştirenler kadar savunanlarda olmuştur. İsmet İnönü'nün danışmanı Nihat Erim, Toprak Kanunu'nu inkılap hareketlerine benzeterek, insanların alışkanlıklarını değiştirmenin zor bir iş olduğunu savunmuştur.¹⁴⁴

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün seçim beyannamesinde bu kanun hakkında Türk zirai tarihinde bir milat olduğu izlenimi verilmiştir. Fikret Atlı ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun muhafazakâr ve sosyalist kesimin bir mücadelesi olmadığını fakat çiftçi kesimde bazı sorunlara yol açabileceğini söylemiştir.¹⁴⁵ Bütün bu görüşlerden farklı olarak Sabiha Sertel'in düşünceleri dikkat çekici olmuştur. Ona göre, Toprak Kanunu hakkında köylülerin beklentisi her şeyin üstünde olmalıdır. Kırsal kesimde yaşayan vatandaşların menfaatleri korunacak bir kanunun fayda sağlayacağı düşüncesindedir.¹⁴⁶

Meclisi bir müddet meşgul eden bu kanun tasarısı, 14 Mayıs 1945 tarihinde "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" adıyla TBMM Genel Kurul'unda görüşülmeye başlanmıştır. Bu kanunun amacı topraksız ve toprağı az olan köylülere, çiftlik kurmak isteyenlere, geçimlerini sağlamak amacıyla toprak vermek ve bu topraklardan devamlı verim alınabilmesi için de lazım olan araç ve gereçlerin teminini devlet eliyle

¹⁴¹ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 55-56.

¹⁴² Meral Balcı, Yeşim Karadeniz, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu", *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 57. Sayı, ss. 271-279, 2018, s. 272.

¹⁴³ Balcı, Karadeniz, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu", s. 275.

¹⁴⁴ Nihat Erim, "İnönü'yü Dinledikten Sonra", *Ulus Gazetesi*, 19 Temmuz 1946, s. 2.

¹⁴⁵ Sakin, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni (1920-1980)*, s. 120.

¹⁴⁶ Sabiha Sertel, "Köylü Nerede", *Tan Gazetesi*, 16 Mayıs 1945, s. 1.

sağlamaktır. Halka dağıtılacak olan araziler hazine, vakıf ve belediyelere ait topraklardan ve 5 bin dönümden büyük çiftliklerden istimlak yoluyla sağlanacaktır. Bu topraklar da ihtiyacı karşılamaz ise 2 bin dönümlük çiftliklerde istimlak edilerek açık kapatılabilecektir. Bu kanun tasarısı kırsal kesimde yaşayan vatandaşları özellikle, 200-2000 dönümlük arazi sahiplerini zor durumda bırakmış ve toprakların parçalanmasına sebep olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Aydın Milletvekili Adnan Menderes'in de yer aldığı geçici komisyon, yeni tasarı üzerinde yaklaşık 3 ay çalışmış ve bu kanunun adını "*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*" olarak belirlemiştir. Daha sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu, kanunda bazı maddelerin düzenlenmesini istemiş, Saraçoğlu'nun bu talebi mecliste itirazlara rağmen yerine getirilmiştir. Kanun hakkında TBMM'de yapılan bazı eleştirilerden bahsedecek olursak, Elazığ milletvekilleri Sabit Sağıroğlu, tasarının Anayasa'ya ve CHP'nin programı olan milli egemenlik kavramına ters düşen bir uygulama olduğunu savunmuştur. Yine bu kanun hakkında olumsuz görüş bildirenlerden birisi de İçel Milletvekili Refik Koraltan'dır. Koraltan'a göre bu düzenleme özel mülkiyet prensibine aykırı bir kanundur. Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'a göre ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ekonomik istekleri yüzünden böyle bir kanunun meclise getirilmesinin yanlış bir anlayış olduğunu açıklamıştır.¹⁴⁷

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hakkında söz alanlardan birisi de Seyhan Milletvekili Damar Arıkoğlu'dur. Arıkoğlu'na göre bu kanunla beraber halka ağır bir yük getirilmiş, bu düzenleme yerine vatandaşın kendi bütçesine göre devlete vergi ödemesinin daha makul olacağını öngörmüştür. Son olarak Aydın Milletvekili olan Adnan Menderes'in kanun hakkındaki tavrından bahsedecek olursak, Menderes, 17. madde dışında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu desteklediğini bildirmiştir. Böylelikle, Atatürk'ün vefatından sonraki siyasi gelişmelerin TBMM içerisindeki ilk muhalefet kıvılcımları, Çiftçi Topraklandırma Kanunu ile birlikte meydana gelmiştir. Tasarı hakkında yapılan tartışmalar Meclis'i ikiye bölmüş ve âdete iktidar- muhalefet havası oluşturulmuştur. TBMM'de böyle bir atmosfer oluşurken, Kütahya Mebusu Recep Peker meseleye sağduyulu davranarak, meclisteki sert havayı yumuşatmak istemiş ve kanunun olumlu yönlerini üyelere aktarmıştır. Bu kanun hakkında görüşmelerin sürdüğü bir dönemde Hükümet, muhalefetin iyice ortaya çıkmasına sebep olacak bir hamle yaparak, 1945 yılı Bütçe Kanunu hakkındaki çalışmalarına başlamış, bu tasarıda Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri ile birlikte TBMM'de yerini almıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Meclisi en fazla meşgul eden yönü 17.maddesi olmuştur. Bu madde hakkında Kütahya Milletvekili Alaaddin Tiritioğlu, 1 Haziran 1945 tarihinde kendisinin ve 321 milletvekilinin imzasıyla değişiklik önergesi vererek, ilgili kanun maddesinin tekrar görüşülmesini talep etmiştir. Aydın Milletvekili Adnan Menderes, adı geçen önergenin düzenlenme biçimini tenkit etmiş, hükümetin bu konudaki tutumunu desteklemediğini, çalışmaların kanunlara uygun olmadığını ve devlet çıkarlarına ters düşen uygulamalara girişildiğini belirterek Meclis'te muhalif seslerin yükseldiğini vurgulamaya çalışmıştır.¹⁴⁸ Neticede yapılan tüm eleştirmelere rağmen, Kütahya Milletvekili Alaaddin Tiritioğlu ve 320 üyenin meclise sundukları 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Sakin, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni (1920-1980)*, s. 121-122.

¹⁴⁸ Sakin, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni (1920-1980)*, s. 122-123.

¹⁴⁹ Resmi Gazete, Kanun Numarası: 4753, Sayı:6032, 15 Haziran 1945, s. 1.

2.8. Dörtlü Takrir

14 Mayıs 1945'te Çiftçi Topraklandırma Kanunu Meclis'te görüşülürken, Adnan Menderes ile Başbakan Şükrü Saraçoğlu arasında çok sert tartışma yaşanmıştır.¹⁵⁰ Emin Sazak ve Refik Koraltan da bu kanuna itiraz ederek tartışmaya katılmışlardır. Kanun'un kabul edilmesi üzerine, bütçe kanununa karşı oy veren bazı milletvekilleri oylamaya katılmayarak protesto etmişlerdir. Ancak bu milletvekillerinden Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Mehmet Fuat Köprülü bu kanun oylanmasından önce parti grubuna "*Dörtlü Takrir*" olarak bilinen ve Türk siyasal hayatının önemli gelişmelerinden biri olacak belgeyi sunarak, tepkilerinin sadece bütçe kanununa ve toprak yasasına olmadığı mesajını vermişlerdir. Takriri sunanların bütçe kanununa karşı oy vermeleri bir tesadüf değildir. Çünkü bu dörtlüye beşinci bir kişi olarak Emin Sazak'ın da katılacağı ve birlikte hareket etme konusunda anlaştıkları iddia edilmiştir.¹⁵¹

Meclisteki bu muhalefet girişimi 7 Haziran 1945'te iyice gün yüzüne çıkmış ilk defa iktidar sorunu gündeme getirilmiştir. İleride kurulacak Demokrat Parti'nin kıvılcımını ortaya çıkaran dört milletvekili (*Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes*), Anayasada belirtilen milli egemenlik ilkesinin tam olarak hayata geçirilmesi ve parti işleyişinin demokrasinin temel prensiplerine göre yürütülmesini öngören bir tasarımı Parti Meclis Grubu'na vermişlerdir. Adı geçen bu mebusların niçin böyle bir girişimde bulundukları ve niyetlerinin ne olduğu ilk sıralarda tam olarak anlaşılmamıştır. CHP'den istifa edip yeni bir siyasi oluşum içerisine girip girmeyecekleri de bilinmiyordu. Dörtlü Önerge'ye imza atanlarda kendilerinden ayrı iki gruplardı. Celal Bayar ile Refik Koraltan, Adnan Menderes ile de Fuat Köprülü birlikte hareket etmişlerdi. Özellikle Bayar ile Koraltan arasındaki ittifak dikkat çekici olmuştur. Çünkü Bayar'ın Başbakanlık görevinden istifa ettiği dönemlerde Koraltan kendisine destek vermiş böylelikle de dostlukları gün geçtikçe artmaya başlamıştır. CHP'de açık bir şekilde muhalefet eden mebuslardan birisi de Hikmet Bayur'dur. Bayur'un da Dörtlü Takrir'e imza atması beklenmiş, fakat bazı sorunlardan dolayı Takrir'e katılamamıştır. Cumhurbaşkanı İnönü'nün 19 Mayıs'ta yapmış olduğu ve yönetimde liberalleşmeye gidileceğinin işaretlerini veren konuşmasından da güç alan Bayar, Koraltan, Köprülü ve Menderes, 7 Haziran 1945 tarihinde "*Dörtlü Takrir*" olarak adlandırılan belgeyi CHP Meclis Grubu'na vermişlerdir.¹⁵²

Önergeyi verme fikrinin kimden çıktığı ise tartışma konusu olmuştur. İsmet Bozdağ'a göre, CHP Grubu'na bir önerge sunarak İktidarı uyarma planı Refik Koraltan tarafından Menderes ve Köprülü'ye önerilmiştir. Nitekim Menderes, mecliste ağırlığı olan bir siyasetçiye de yanlarına çekmeyi istemiş ve Bayar'ın adı ön plana çıkmaya başlamıştır. Refik Koraltan'ın Şevket Süreyya'ya naklettiğine göre, plan kendisinden çıkmış ve bunu ilk defa Menderes'le paylaşmıştır. Celal Bayar'ın Samet Ağaoğlu'na aktardıklarına göre ise, Dörtlü Takrir'in meclise sunulmasının fikir babaları, Köprülü ve Menderes'tir. Dörtlü Takrir'in hazırlanması üzerindeki görüşler çeşitlilik arz etmekle beraber önergeye imza veren mebusların böyle bir önergeyi hazırlarken üzerinde istişare yaparak planladıkları düşünülmektedir. Önerge, Fuat Köprülü tarafından Meclis Başkan

¹⁵⁰ Haytaoğlu, "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)", s. 38.

¹⁵¹ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 43.

¹⁵² Ensar Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 134.

Vekili Kazım Özalp'e iletilmiştir. Dörtlü Takrir'in nüshaları kopyalanarak mebuslara dağıtılmış ve bir hafta içinde önerenin görüşülmesi Başbakanlıkça kabul edilmiştir. Önerge henüz görüşülmeden CHP içinde tartışılmaya başlanmıştır. Öyle ki İsmet İnönü'nün başkanlığında Çankaya'da bu mesele hakkında görüşmeler düzenlendiği önerenin mimarları tarafından duyulmuştur.¹⁵³

İsmet İnönü'nün başkanlığındaki CHP Genel Yönetim Kurulu, Dörtlü Önerge'yi görüşmek üzere toplanmışlardır. Bu arada toplantıya katılanlar, İsmet İnönü'nün ilk defa bir toplantıya başkanlık yaptığına şahit olmuşlardı. Bu toplantıda birbirinden farklı görüşler ortaya atılmıştır.¹⁵⁴

Başbakan ve CHP Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu önerenin derhal reddedilmesi gerektiğini vurgularken, Faik Ahmet Barutçu ise en doğru tespiti yaparak, Takriri verenlerin niyetlerinin yeni bir siyasi parti kurma amacıyla olduklarını aktarmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bu önergeye verdiği tepkiye değinecek olursak, Milli Şef'te önerenin reddini isteyenler arasındadır. Nitekim İnönü'nün bu kararının altında yatan esas düşünce tam olarak belli değildir. Şevket Süreyya Aydemir'e göre, İnönü, meselenin özüne tepeden bakma niyetindedir. Takririn mimarları, önergede yer alan görüş ve isteklerini kamu-oyunca detaylı olarak paylaşılmasından yana olduklarından önergelerine ek olarak *"Takririmizin açık oturumda müzakeresini arz ederiz"* ifadesini koydurmışlardır. Başbakan Saraçoğlu da, önerenin görüşülmesini açık bir platformda istemiş; nitekim grup başkan vekilleri bunun parti içi bir mesele olduğunu bahane ederek oturumun kapalı (gizli) gerçekleşmesini istemişlerdir. Dörtlü Takrir, 12 Haziran 1945 tarihinde Meclis Başkan Vekili ve Balıkesir Mebusu General Kazım Özalp'in başkanlığında bir araya gelen CHP Meclis Grubu'nda görüşülmeye başlanmış ve toplantı yedi saat sürmüştür. Oturum başladıktan sonra ilk olarak önerge okunmuş ve ardından önerge sahipleri tarafından açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra önergeyle ilgili düşüncelerini açıklamak üzere bazı mebuslar söz hakkı isteyerek konuşma yapmışlardır. Takririn mimarları adına ise Refik Koraltan konuşma yapmıştır. Fakat önerge hakkında Koraltan konuştuğundan sonra yoğun eleştiriler karşısında diğer imza sahipleri de tenkitlere karşı kendilerini koruma yoluna gitmişlerdir. Takrir'in mimarları milli irade kavramına özel bir parantez açarken Atatürk'ü de kendilerine model yapmaya gayret etmişlerdir. Nitekim CHP, Atatürk konusuna ayrı bir hassasiyetle yaklaşmıştır. Aradaki bu çizgiyi CHP'nin önde gelenlerinden Faik Ahmet Barutçu anılarında şöyle aktarıyor: *"Dörtlü Önerge, parti grubunun toplantısında yedi saat devam eden uzun tartışmalara neden oldu. Önce Köprülü söz alarak, önerenin amacını, ne istediklerini anlattı. Atatürk'ün yolu, diyorlardı; geniş özgürlük ve demokrasi yoludur. Oysa bu yol, kanımca Atatürk'ün kapadığı yoldur"*¹⁵⁵

Toplantı çok gergin bir atmosferde sürmüş, grubun önemli bir kısmı önergeye şiddetle karşı çıkmıştır. Takrire ve mimarlarına karşı ağır eleştiriler yapılmıştır. Bütün eleştirilere rağmen, özellikle Adnan Menderes toplantı boyunca soğukkanlı tavrını muhafaza etmeyi başarmıştır. Ancak, Başbakan ve CHP Genel Başkanvekili Şükrü Saraçoğlu'nun görüşmeyi tahrik edici konuşmalarına, takrir adına söz alan Celal Bayar'ın tepkisi çok sert olmuştur. Başbakan Şükrü Saraçoğlu ise önerenin geri alınması konusunda ısrarcı davranmıştır. Takrir sahiplerince önerge Meclis'ten çekilmeyince, Saraçoğlu faktörünün etkisiyle yapılan oylamada, önerenin savunucuları hariç oturumda hazır bulunan diğer mebuslarca önerge reddedilmiştir. (12 Haziran

¹⁵³ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 134-135.

¹⁵⁴ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 14.

¹⁵⁵ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 135-137.

1945) Böylece Türk siyasal hayatının önemli bir gelişmesi olan Dörtlü Takrir önergesi, TBMM'den geçememiştir. Takririn mimarları, CHP Meclis Grubu Başkanlığına bir önerge sunarak, Anayasada mevcut olan Ulusal Egemenlik prensibinin tam olarak uygulanmasını ve parti faaliyetlerinin demokratik hareketlerle yapılmasını temenni etmişlerdir. Bu önerge de reddedilmekle beraber, CHP'nin içinde İnönü tarafından teşvik edilen takrirciler, partinin gidişatından kaygılandıklarından dolayı yeni bir siyasi oluşumun içine girmek istemişlerdir.¹⁵⁶

İlk sıralarda takrirciler, niyetlerinin bir muhalefet partisi kurmak olmadığını, hem önergenin CHP Grubu'nda görüşülmesi sırasında hem de daha sonra Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer ile yapılan bir görüşmede aktarmışlardır. Celal Bayar, Takrirlerinin amacının parti bünyesindeki demokratikleşme hareketini destekleyeceğini ve savaş sonrasının zorluklarını aşmak için milli bir kabinenin oluşturulması çabası dâhilinde olduğu söylemiştir. Nitekim bu açıklama, Faik Ahmet Barutçu tarafından Celal Bayar'ın Başbakan olmak istediği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁵⁷

Dörtlü Takrir'in reddinin gerekçesi kamuoyuna 12 Haziran'da grup başkanlığı tarafından duyurulmuştur. *"Müracaat usul bakımından hatalıdır. Kanun değişikliği için Meclis'e, tüzük değişikliği için de Kurultay'a teklifler getirmek gerekir"* ifadelerine yer verilmiştir.¹⁵⁸ Ancak, Takrirciler kararlarında ısrarcı olmaya devam etmişlerdir. Grup Başkanlığının kanun teklifi duyurusunu dikkate alan Bayar ve arkadaşları, Basın Kanunu'nun 17 ve 50. maddelerinin değiştirilmesi için çalışmalara başlamışlardır. Sonuçta hazırlanan kanun değişikliği teklifini İzmir Mebusu Celal Bayar, Meclis Başkanlığı'na iletmiştir. Bayar'a göre bu kanun teklifi devletin genel siyasetine dokunacak yayımdan dolayı Bakanlar Kurulu'na verilmiş olan geçici gazete kapatma yetkisinin kaldırılmasını ve bu yetkinin mahkemelere devredilmesini, gazete ve dergi çıkarmak için hükümetçe yapılacak incelemenin süresizlikten çıkarılarak bir ay içinde tamamlanmasının hükme bağlanmasını istemiştir. Fakat Meclis tatile girmiş olduğundan teklif görüşülememiştir.¹⁵⁹

Dörtlü Önerge'den sonra, bu önerge mimarlarına karşı CHP bünyesinden ciddi tepkiler olmuştur. Bu tepkilerin amacı CHP içinden çıkacak olası bir muhalefet hareketinin önünü kesmeye yöneliktir. Esasen İsmet İnönü de, CHP'nin karşısında durabilecek bir partinin kurulmasına sıcak bakan kişilerden birisidir.¹⁶⁰ İnönü'nün, Bayar gibi Atatürk'ün yakından tanıdığı bir devlet adamı olması, Atatürk'e ve Türk İnkılabına bağlı bir liderin başkanlığı altında kurulacak muhalefet partisini onaylaması düşünülmüştür.¹⁶¹

Diğer yandan takrirciler cephesinden baktığımızda ise önergenin CHP Grubu'nu tedirgin ettiğini görmekteyiz. Bu tedirginlikten sonra da önerge mimarlarına karşı CHP tutkunlarının sessiz kalmayacakları da anlaşılmıştır. Bundan dolayı önerge sonrasında CHP bünyesinde beliren siyasi gelişmeler demokratikleşmeye doğru evrilmiştir.¹⁶²

Önergeyi sunanların asıl amacının *"Halk Partisi içinde denetlemeyi kuvvetlendirmek, Anayasa'nın yalnız şekil olarak değil, ruh ve mana olarak da uygulanmasını sağlamak"* olduğunu iddia edenlerde olmuştur. Celal Bayar'ın daha önce Müstakil Grup Başkanlığını talep etmesi de bu düşüncüyü kuvvetlendirici bir kanıt

¹⁵⁶ Haytaoğlu, "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)", s. 208.

¹⁵⁷ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 46.

¹⁵⁸ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 18.

¹⁵⁹ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 140.

¹⁶⁰ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, s. 92.

¹⁶¹ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 53.

¹⁶² Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 47.

olarak görülmüştür.¹⁶³ Dörtlü Önerge'nin aslında tek parti yönetimi, Varlık Vergisi ve Çitçi'yi Topraklandırma Kanunu'na karşı genel hoşnutsuzluğunu ifade ettiğini söyleyen Kemal Karpat da şu cümleleri kullanmıştır. *"Bu önergede yer alan istekler tamamen karşılanmış olsaydı, imza sahipleri belki de muhalefete geçmeyeceklerdi. Oysa istekleri yerine getiremediğine göre, "Dörtler" ortaya atılıp görüşlerini bir muhalefet partisi kanalıyla açıklamaktan başka çare kalmıyordu"* 31 Ağustos 1945'te CHP mebusu Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, CHP Hükümeti'ni aydınların otoriterliği olarak eleştirmiştir. Dörtlü Önerge'den sonra Menderes, Köprülü ve Karaosmanoğlu gibi CHP'liler Vatan ve Tan gazetelerinde partiyi eleştirmeye başlamıştır. Bu gazeteler, sayfalarında yabancı demokratik devletlerin milli iradeyi destekleyen görüşlerine de yer vermişlerdir.¹⁶⁴ Önergeleri reddedilen "Dörtler"den ikisi, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, bir süre sonra açıktan muhalefete geçtiler. CHP'ye yakınlığıyla bilinen Ulus gazetesinde, Falih Rıfkı Atay tarafından parti içi muhalefeti eleştiren bir yazı kaleme alınmıştır. Buna karşılık olarak da Fuat Köprülü de *"Yalancının Mumu"* başlıklı bir haberle Atay'ın eleştirilerine yanıt vermiştir.¹⁶⁵ Adnan Menderes ise, doğrudan doğruya Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nu hedef alan yazılar yazmıştır.¹⁶⁶

Demokratların basında ele aldıkları meseleler millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin anayasal güvenceye alınması, demokratik olmayan hükümlerin kaldırılması, baskının kaldırılması vs. gibi liberal ve demokratik konulardır.¹⁶⁷ Bu yazılarda esas olarak önergede geçen ana fikirler işlenmiştir. Bu açıktan muhalefet üzerine, CHP Divanı toplanıp 21 Eylül 1945'te oybirliğiyle bu iki mebusun partiden ihracına karar vermiştir. Bunun üzerine Refik Koraltan, basına bir demeç vererek arkadaşlarının partiden çıkarılmasının tüzüğe aykırı olduğunu ileri sürünce o da partiden ihraç edilmiştir.¹⁶⁸

Gazeteci Zekeriya Sertel, Köprülü ile Menderes'in ihraç edilmelerini CHP'nin otoriter yapısına bağlamıştır.¹⁶⁹ Neticede kısa bir süre sonra Bayar da CHP'den istifa etmiş ve böylece Dörtlü Takrir mimarları yeni bir siyasi parti kurma fırsatını yakalamışlardır. Sonuç itibarıyla Dörtlü Önerge, çok partili yaşama geçerken Türk siyasal hayatında mühim bir etki bırakmıştır.¹⁷⁰

2.9. Demokrat Parti'nin Kurucuları ve Kuruluşu

Milli Kalkınma Partisi'nin kurulması Türk kamuoyu tarafından ilgisiz karşılanmış parti kurucularının basiretsiz davranışı, basında da bir siyasi parti kurulmuş havasını pek fazla estirememiştir.¹⁷¹ Bu arada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve etrafındakiler, CHP'nin temel prensiplerine bağlı kalmak şartıyla bir partinin kurulması gerektiğine karar vermişlerdir. Bu partiyi de deneyimli gördükleri Celal Bayar'ın kurmasını istemişlerdir.¹⁷²

Dörtlü Önerge'den hemen sonra muhalif milletvekillerinin hükümete karşı eleştirileri artarak devam etmiştir. 15 Ağustos 1945 tarihli meclis oturumunda Adnan

¹⁶³ Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, s. 17.

¹⁶⁴ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 141.

¹⁶⁵ Fuat Köprülü, "Yalancının Mumu", Vatan Gazetesi, 7 Eylül 1945, s. 1-4.

¹⁶⁶ Adnan Menderes, "Başbakanın Demeci Münasebetiyle", Vatan Gazetesi, 14 Eylül 1945, s. 1-2.

¹⁶⁷ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 142.

¹⁶⁸ Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, s. 18-19.

¹⁶⁹ Zekeriya Sertel, "İki Mebusun Partiden Çıkarılması Hadisesi", Tan Gazetesi, 24 Eylül 1945, s. 1.

¹⁷⁰ Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, s. 18-19.

¹⁷¹ Sakin, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni (1920-1980)*, s. 131.

¹⁷² Şükrü Karatepe, *Tek Parti Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 99.

Menderes, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın müzakereleri sırasında Birleşmiş Milletler Anayasası'nın her milletin iç siyasetinde milli iradeyi talep ettiğini ve siyasi hak ve hürriyetlere özen gösterilmesi gerektiğini vurgulayarak, Türkiye'de demokratik açılımların yapılmasını talep etmiştir. Bu sırada Mümtaz Ökmen, Menderes'in sözlerini sert bir dille eleştirmiştir. Ökmen'in bu davranışına karşılıkta Köprülü'den gelmiştir. Basında da özellikle Ulus, Vatan ve Yeni Sabah gazetelerinde çok partili hayata geçiş ve milli irade vurgusu yapan yazılar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Ulus gazetesi başyazarlarından Falih Rıfkı Atay, çok partili hayata geçişin dış faktörlerin etkisiyle değil, Türkiye'nin kendisi siyasi karakteriyle gerçekleşeceği üzerinde durmaya başlamıştır. Vatan gazetesi yazarlarından Ahmet Emin Yalman'da tek parti düzenini tenkit ederek, çok partili hayatın avantajlarını yazılarına taşımıştır. Ayrıca, “*Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu, Adnan Adıvar ve Mehmet Ali Aybar*” da, basında CHP ve tek parti rejimini tenkit etmeye devam etmişlerdir.¹⁷³

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, gündeme taşınan milli irade ve özgürlük meselelerine düzenlenen bir basın toplantısıyla dâhil olmuştur. Saraçoğlu yapılan tenkitlerin çok ağır olduğuna değinerek, meseleye sakin bir tavırla yaklaşmıştır. Nitekim ağır eleştiriler karşısında soğukkanlılığını bozan CHP yönetimi, muhalifleri partiden uzaklaştırma kararı almıştır. İlk olarak 21 Eylül 1945'te Parti Divanı Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'yü partiden ihraç etmiştir.¹⁷⁴ Bunu 28 Eylül 1945'te Celal Bayar'ın milletvekilliğinden istifası izlemiştir. Bayar'ın istifası kamuoyunda birtakım yorumlara neden olmuştur. Şükrü Kaya ve Peyami Safa'nın da aralarında bulunduğu bazı yazarlar, Bayar'ın CHP'den kopmasının siyasi hayatını sonlandıracağını savunarak, yeni bir siyasi oluşuma dâhil olmayacağını düşünmüşlerdir. Ancak İnönü, Bayar'ın bir parti kuracağına ve bunun ülke siyasetine olumlu katkı sağlayacağına inanmış, arkadaşlarına da buna göre hareket etmelerini önermiştir.¹⁷⁵ Dörtler arasından en son olarak Refik Koraltan, 27 Kasım 1945'te CHP Genel Kurulu tarafından alınan kararla partiden ihraç edilmiştir.¹⁷⁶

Çok partili hayata geçiş süreci, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün hamleleri sayesinde ilerlemeye devam etmiştir. Bu bağlamda İnönü, 1 Kasım 1945 tarihli TBMM açılış konuşmasında “*Demokratik karakter bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur... Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisi karşısında bir parti bulunmamasıdır... Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka bir partinin de kurulması mümkün olacaktır.*” demiştir. İnönü'nün bu konuşmasından sonra basında, kurulacak yeni partinin üstleneceği roller hakkında yazılar çıkmaya başlamıştır.¹⁷⁷

1945 yılının Kasım ayında basında Rauf Orbay ve Celal Bayar'ında kurucusu olacağı “*Milli Demokrat Partisi*” adında bir parti kurulacağı iddiaları ortaya atılmıştır. Söz konusu bu iki lider de bu iddiaları yalanlamıştır. Fakat ilerleyen günlerde parti haberleri tekrar konuşulmaya başlanmıştır. Bu seferde Vatan gazetesinde Celal Bayar ve çevresinin yeni bir parti kurma teşebbüsünde oldukları haberi yayınlanmıştır. Ertesi günde partinin adının “*Kemalistler Partisi*” veya “*Demokrat Çiftçi Partisi*” olacağı

¹⁷³ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 57-58.

¹⁷⁴ Sabit Dokuyan, “Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kuruluşu”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y.2, Sayı:2/1, ss. 151-169, 2014, s. 155-157.

¹⁷⁵ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 58-60.

¹⁷⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1938-1950)*, C.II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 27.

¹⁷⁷ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 60-61.

haberi yayınlanmıştır. Nihayet 3 Aralık 1945'te Celal Bayar, İsmet İnönü ile görüşüp anlaşarak parti kurma girişimlerine hız vermiştir.¹⁷⁸

Celal Bayar'ın bu adımı tamda CHP yönetimin istediği bir hamle oluşturmaktadır. Çünkü CHP'nin misyonu, kendi bünyesinden olan bir kişinin ikinci bir parti kurmasına izin veren bir düşünceye sahipti. İnönü'ye göre bu karar, Türkiye'nin dış politikasını da olumlu açıdan yansıyacaktı ve çağdaş toplumlara milli irade mesajı verilecekti. Dahası CHP bünyesindeki muhalefet temizlenecek ve partinin daha fazla yıpranmasının önüne geçilecekti. Bunlardan da önemlisi çok partili hayata geçiş sürecinde siyasi bilgi birikimi yüksek olan bir bürokratin hükümetle birlikte hareket edeceği fikrinin yaygınlık kazanmasıdır. Bayar'ın önderliğinde kuracağı bir parti devrimler içinde bir teminat gözüyle bakılmıştır. Demokrat Parti'nin Celal Bayar öncülüğünde kurulacağı kesinleştiğinde Falih Rıfkı Atay, Ulus gazetesinde şunlara yer vermiştir. *"Celal Bayar'ın Kemalizm davasına ve Türk devrim geleneklerine uygun bir muhalefet partisi kurmaya ve işletmeye muvaffak olmasını biz de en aşağı kendisi ve arkadaşları kadar dilemekteyiz". Bu arada İsmet İnönü'de, DP'nin yükselmesinden endişe edenleri "Demokrat idareciler, dini siyasete alet edecek insanlar değildir, devrimleri de ortadan kaldırmazlar. Celal Bayar devlet hizmetinde çalışmış bir insan... Adnan Menderes genç bir istidat... Fuat Köprülü, neden bizdeki şu veya bu zattan daha az vatanperver olsun?"* Diyerek karşılarındakileri ikna etmeye çalışmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Demokrat Parti kurulmadan önce Celal Bayar ile yaptığı görüşmede şartlarını bir kez daha dile getirmiştir. Bu şartlar Terakkiperver Fırkası'nın *"İtikadı diniyeye saygılıyız"* maddesinin yeni partide olmaması, Köy Enstitüleri ve ilkokul seferberliğine muhalefet edilmemesi ve son olarak da dış politika konusunda görüş ayrılığı olmamasıdır.¹⁷⁹

Bu konularda da taraflar anlaşıldıktan sonra, DP'nin kurulması bir kez daha onaylanmıştır. Henüz Demokrat Parti faaliyete geçmeden muhalefeti susturma girişimleri de kendisini göstermeye başlamıştır. Bu kapsamda 4 Aralık 1945'te bir grup protestocular Tan, La Türki ve Yeni Dünya matbaalarını basmışlardır. Sol görüşlü yayın yapan Berrak ve ABC kitapçıları da yağmalanmıştır. Olaylar üzerine, Sıkıyönetim Komutanlığı bir tebliğ yayınlarak bu çirkin davranışlara müdahale edileceğini ve eylemcilerin kısa süre içerisinde yakalanarak haklarında adli ve cezai işlemlerin başlatılacağını duyurmuştur. 22 Aralık 1945'te olayları tahrik ettikleri iddiasıyla Tan ve Yeni Sabah gazeteleri hakkında dava açılmıştır. Kemal Karpat, *"Türk Demokrasi Tarihi"* adlı eserinde olayların bu noktaya gelmesinin asıl nedenini Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki amellerini öne sürerek, Rusların Türkiye gölgesinde yaşayan sosyalist ve komünistlere gözdağı vermek istemesi şeklinde yorumlamıştır. Nitekim bu olaylar üzerine Sovyetler Birliği, 8 Aralık 1945 tarihinde Türkiye'ye bir nota göndererek, olayların kendileri aleyhine geliştiğini ve yaşananların sorumlusunun Türk Hükümeti olduğunu öne sürmüştür. Rusların bu hamlesine karşılık Türkiye'nin cevabı gecikmemiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği'ne karşı nota vererek, olayların Türkiye'nin bir iç meselesi olduğunu, Sovyetlere karşı herhangi bir tutumun söz konusu olmadığını vurgulamıştır.¹⁸⁰

Nihayet 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kuruluş dilekçesi Refik Koraltan tarafından dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a ulaştırılmasıyla Demokrat Parti resmen kurulmuştur. Partinin amblemi DP ve halk arasındaki adı Demirkırat'tır. Merkezi Ankara'da, Sümer Sokak'taki Antalya Milletvekili Cemal Tunca'nın 8

¹⁷⁸ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Haz: İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İstanbul, 1969, s. 37-38.

¹⁷⁹ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 61-62.

¹⁸⁰ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 62-64.

numaralı dairesidir. Celal Bayar, Demokrat Parti'nin programını hükümete sunmadan önce, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayından geçirmiştir. Böylelikle Demokrat Parti'nin kurulması devletin en yüksek organı olan Cumhurbaşkanlığı tarafından da geçer not almıştır.¹⁸¹

2.9.1. Celal Bayar

Celal Bayar, 15 Mayıs 1883'te Bursa'ya bağlı Gemlik Kazası'nın Umurbey köyünde dünyaya gelmiştir.¹⁸² Osmanlı-Rus Harbi'nin ağır şartlarından dolayı, Anadolu'ya göç etmek zorunda bırakılan bir Türk kabinesine mensuptur. Bayar'ın babası Abdullah Fehmi Efendi Plevne Türklerindendir.¹⁸³ Abdullah Fehmi Efendi, Gemlik'e yerleştikten kısa bir süre sonra, aynı şehirde Müftülük görevi ve rüştiye hocalığı yapmıştır. Bu sırada Abdullah Fehmi Efendi oğlu Mahmut Celal'i de Bursa'da faaliyet gösteren Fransız kolejine yazdırmıştır. Celal, bu okulda Fransızca öğrenirken, babasından da Arapça ve Farsça eğitimler aldıktan sonra 1905 yılında Almanya menşeli bir banka olan Deutsche Orient Bank'ta çalışmaya başlamıştır. Celal Bey, iş hayatına atıldıktan sonra ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmış, ilk olarak bu cemiyetin Bursa, daha sonra da İzmir Katib-i Mesulü seçilmiş ve böylelikle, siyasi macerası başlamıştır.¹⁸⁴

I. Dünya Savaşı sonunda Bayar, İttihat ve Terakki'nin dağılmasından sonra, yerine kurulan Teceddüt Fırkası'nın İzmir Katib-i Mesulü olarak siyasi yaşamını sürdürmüştür.¹⁸⁵ Bu arada İzmir'de Celal Bayar, Dr. Nazım ve Vali Rahmi Bey Kuvayı Milliye destekçisi olan Halka Doğru Cemiyeti'ni açmışlardır.¹⁸⁶ Bu cemiyetin kendisine ait aynı adı taşıyan bir de yayın organı vardır.¹⁸⁷

İttihat ve Terakki'nin mallarına el konulması ve Ermeni Tehciri olayından dolayı yargılanmasına karar verilen Bayar, İzmir'den ayrılmak zorunda kalmıştır.¹⁸⁸ Bu şehirden ayrılan Bayar, Batı Anadolu Kuvayı Milliye hareketine “*Galip Hoca*” lakabıyla katılmıştır.¹⁸⁹ Bu görevinde birçok yararlılık gösteren Bayar, Aydın'ın düşman işgalinden kurtulmasında önemli rol üstlenmiştir. Daha sonra da Demirci Mehmet Efe'nin danışmanlığını üstlenen Bayar hakkında, Kuvayı Milliye hareketine katılmaktan dolayı tutuklama emri çıkarılmış, nitekim bu karar uygulanmamıştır.¹⁹⁰

Celal Bayar, 16 Eylül 1919 tarihinde düzenlenen İkinci Balıkesir Kongresi tarafından Akhisar Cephesi Komutanlığı'na atanmıştır.¹⁹¹ Bayar'ın bu bölgedeki çabası Mustafa Kemal Paşa'nın beğenisini toplamış ve onun bu başarısı 1919 yılında gerçekleştirilen Meclis-i Mebusan seçimlerinde Saruhan Mebusu olmasını sağlamıştır. Meclisi Mebusan'ın kapatılması üzerine milletvekili olarak, 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'ye katılmış ve aynı meclis tarafından 21 Mayıs 1921'de İktisat Bakanı seçilmiştir. Bayar bu görevini 14 Ocak 1922 tarihine kadar sürdürmüştür. 6 Mart 1924

¹⁸¹ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 164.

¹⁸² Davut Dursun, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, 1992, s. 216.

¹⁸³ Erkan Şenşekerci, *Türk Devriminde Celal Bayar (1908-1960)*, Alfa Yayınları, Bursa, 2000, s. 19.

¹⁸⁴ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 48.

¹⁸⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 154.

¹⁸⁶ Celal Bayar, *Bende Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş*, C.V, Merkez Kitabevi, 1997, İstanbul, s. 28.

¹⁸⁷ Türk Ansiklopedisi, “Celal Bayar”, C.V, Ankara, 1952, s. 430.

¹⁸⁸ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 184.

¹⁸⁹ Ali Çetinkaya, Kazım Özalp, *Direnış 1919*, Haz: N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 27.

¹⁹⁰ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 48.

¹⁹¹ Cevdet Kerim İncedayı, *İstiklal Harbi (Garp Cephesi)*, Haz: M. Safi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 18.

yılında ise Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı'ndan görevinden ayrılmış ve Türkiye İş Bankası'nı kurmakla görevlendirilmiştir. Bayar, aynı zamanda bu bankanın ilk Genel Müdürü olma şerefine nail olmuştur. Ancak daha sonra Celal Bayar, 9 Eylül 1932 tarihinde İktisat Bakanlığı'na tekrar getirilmiştir. İktisat Bakanlığı yıllarında Devletçilik politikasını savunan Bayar, birinci ve ikinci sanayi planlarının mimarlarından. Atatürk'ün vefatı üzerine Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü tarafından, 11 Kasım 1938'de yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmiştir. Bayar'ın Başbakanlık serüveni ise 15 Ocak 1939'da son bulmuştur.¹⁹²

Celal Bayar, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine dikkatli davranarak, ona karşı ters düşmemeye özen göstermiştir. Çünkü bu dönemde İnönü'ye ters düşmek demek, ileride kurulması planlanan bir partinin hiç başlamadan bitmesi demektir. Bu yüzden Bayar, özellikle 1939-1946 arası siyasi dönemde pek fazla ön planda olmamaya gayret etmiştir.¹⁹³

Celal Bayar'ın CHP içerisinde geri planda kalması TBMM'nin 6. ve 7. dönemlerinde de kendisini bariz bir şekilde göstermiştir. Bayar, parti içinde ve hükümette aktif görev almadığı gibi, düzenli olarak meclis çalışmalarına ve oylamalara da katılmamıştır. Saraçoğlu Hükümeti döneminde kendisine önerilen Parti Meclis Grup Başkanlığı görevini reddeden Bayar, aynı şekilde Müstakil Grup Başkanlığı görevini de istememiştir.¹⁹⁴

Celal Bayar, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde kurulan hükümetlere karşı açıktan bir tavır almamış, bunu üstü kapalı bir şekilde yürütmeye çalışmıştır. Ancak 1944 Mali Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu'na tek red oyu kullanan kişinin Bayar olması dikkat çekicidir. Daha sonra 1945 yılında görüşülen bütçe yasa tasarısına red oyu veren yedi milletvekilinden birisi de Celal Bayar'dır.¹⁹⁵

Türkiye'de çok partili hayata geçişte Celal Bayar faktörü önemli bir yere sahiptir. Bayar'ın gerek İttihatçı kimliği, gerekse Atatürk tarafından sevilmesi ve İsmet İnönü tarafından kabul görmesi onu zirveye taşımıştır. Bilindiği üzere Bayar, Osmanlı'da yenilik yapan İttihatçılar kuşağındandır. Yine Bayar'ın İttihatçı kimliği kendisinin siyasi tecrübesini zamanla pekiştirmesini sağlamıştır. Demokrat Parti'nin iktidar yıllarında bile dikkatli bir politika izlemiş ve otoritesini korumaya çalışmıştır. Bayar, hakkında 27 Mayıs 1960 Darbesi'nde idam cezası kararı verilmesine rağmen, bu karar daha sonra kaldırılmıştır.¹⁹⁶

2.9.2. Adnan Menderes

Adnan Menderes, 1899 yılında Aydın'ın Sarayıcı Mahallesi'nde Tevhide Hanım ile İbrahim Ethem Bey çiftinin oğlu olarak hayata gözlerini açmıştır.¹⁹⁷ Menderes, çok küçük yaşta annesiyle babasını kaybetmiş ve Babaannesi Fitnat Hanım tarafından büyütülmüştür. Menderes, ilk ve orta öğrenimini İttihat ve Terakki Mektebi'nde tamamladıktan sonra, İzmir Kızılçullu'daki Amerikan Koleji'ne devam etmiş, ancak I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine, eğitim hayatını yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Menderes, İzmir'in işgalinden sonra Yörük Ali Efe'nin yanında Milli

¹⁹² Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 185-186.

¹⁹³ Memed Kemal, *Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1982, s. 24.

¹⁹⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C.1, 2.Baskı, İletişim yayınları, İstanbul, 2003, s. 346-347.

¹⁹⁵ Feroz Ahmad- Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945 – 1971*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1976, s. 13.

¹⁹⁶ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 188-190.

¹⁹⁷ Mükerrrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, Cilt:1, Kervan Yayınları, İstanbul, 1983, s. 9.

Mücadele Hareketi'ne katılmış, Akhisar, Aydın ve Ödemiş cephelerinde görev almıştır.¹⁹⁸

Menderes'in siyasi serüveni, Serbest Cumhuriyet Fırkası'na katılmasıyla başlamış ve çıraklığını bu partide, kalfalığını Cumhuriyet Halk Partisi'nde ve son olarak ustalığını da Demokrat Parti'de yapmıştır.¹⁹⁹ İlk olarak SCF'nin Aydın İl Başkanlığı görevini üstlenen Menderes,²⁰⁰ fırkanın kapatılmasından sonra Atatürk'ün bir ziyareti sırasında onun ilgisini çekmeyi başarmıştır.²⁰¹ 1931 Seçimlerine Atatürk'ün isteği üzerine aday olan Menderes, aynı yıl Aydın Milletvekili seçilerek Meclis'e girmiştir.²⁰² Milletvekili olduktan sonra Menderes, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırarak, aynı okuldan mezun olmuştur. 1934 yılında Ertekin soyadını Menderes olarak değiştiren Adnan Bey, çiftçilik ve tarıma olan ilgisiyle bilinmektedir.²⁰³ CHP bünyesinde ve meclis komisyonlarında aktif bir şekilde görev alan Menderes, 1946 yılına kadar Arzuhal Encümeni'nde çalışmış ve verimli bir milletvekilliği dönemi geçirmiştir.²⁰⁴ Menderes, DP'nin kuruluşunda ve teşkilatlanmasında önemli rol oynamıştır. Donanımlı bir siyasi karaktere sahip olan Menderes, çok kısa zamanda partisinin vazgeçilmezleri arasına girmeyi başarmıştır.²⁰⁵

Menderes'in Bayar'a yakınlaşmasını sağlayan gelişme ise, 1945 yılı bütçe yasa tasarısına karşı birlikte ret oyu kullanmalarıdır. Ardından, Meclis'e sunulan Dörtlülük Takrir'in yansımaları ve CHP'de yaşanan ihraçlar, Demokrat Parti'nin kuruluş sürecini hızlandırmıştır. Ancak Demokrat Parti'nin kurulması Adnan Menderes'i hiçbir zaman vazgeçilmez bir lider yapmamıştır. Her fırsatta Celal Bayar'la siyasi sürtüşme yaşamışlardır. Yine 27 Mayıs Askeri Darbesinden kısa bir süre önce Menderes'in istifasını istediği fakat bunun Bayar tarafından engellendiği iddia edilmiştir.²⁰⁶

2.9.3. Refik Koraltan

Refik Koraltan, 1889 yılında Sivas'ın Divriği İlçesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaokulunu Divriği'de, liseyi İstanbul'da okumuştur. Eğitimini 1914 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır. 1914-1918 yılları arasında savcılık ve emniyet müfettişliği görevlerinde bulunmuştur. Koraltan'ın ilk siyasi tecrübesi ise 1920 yılında Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Konya'dan milletvekili olarak girmesiyledir. Bir süre sonra tekrar resmi hizmetlere dönüş yapan Koraltan sırasıyla; Artvin, Bursa ve Trabzon valiliği yapmıştır. Koraltan, Sakarya Savaşı'nda 5 Numaralı İstiklal Mahkemesi'ne Başkanlık da yapmıştır. Ayrıca İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde "*Gazeteciler Davası*" olarak bilinen soruşturmayı yürütmekle görev almıştır. 1942'de Bursa'dan CHP milletvekili seçilerek Meclis'e tekrar dönmüştür. 1946 yılında Dörtlülük Takrir'in imzalanması sonucunda ise CHP kariyerini noktalamıştır. Koraltan, Milli Mücadele Dönemi'nde TBMM'de Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle kurulan ve Türkiye'deki komünist faaliyetleri denetlemek ve bu arada Sovyetleri'de rahatsız etmemek amacıyla,

¹⁹⁸ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 190.

¹⁹⁹ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 50-51.

²⁰⁰ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1999, s. 190.

²⁰¹ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 191.

²⁰² Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, s. 29.

²⁰³ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, s. 69.

²⁰⁴ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 192.

²⁰⁵ Şerif Demir, *Düello Menderes ve İnönü Demokrat Parti'den 27 Mayıs'a Olaylar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 16.

²⁰⁶ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 192-193.

örgütlenmesine izin verilen resmi nitelikli Komünist Partisi'nin üyeleri arasında yer almış, Cumhuriyet'in ilk yirmi yılı içinde Atatürk'ü ve CHP'yi desteklemiş, bir dönemde de İstiklal Mahkemesi Başkanlığı yapmıştır.²⁰⁷

Koraltan TBMM'de İçişleri Encümeni Mazbata Muhabirliği, Başkanlık Divan Kâtipliği ve Yozgat İstiklal Mahkemesi üyeliği görevlerinde de bulunmuştur. 1930 yılında Fethi Bey tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'na sert eleştiriler yönelten Koraltan, milletvekilliği görevini 1935 yılına kadar sürdürmüştür. 1935-1942 yılları arasında valilik yapan Koraltan, 1942 yılında tekrar Meclis'e dönmüştür.²⁰⁸

CHP içindeki muhalefetine Dörtlü önerge ile başlayan Koraltan, 1945 yılı bütçe yasa tasarısına red oyu vermiş ve Çiftçiye Topraklandırma Yasası görüşmeleri sırasında bu yasaya karşı yaptığı sert tutumu ile tanınmıştır.²⁰⁹ Koraltan'ın Dörtlü Takrir'e imza atmasını Bayar istemiştir. Takrirden kısa bir süre sonra, Menderes ve Köprülü'nün CHP'ye karşı muhalefeti dikkatlice takip etmiş ve bu iki vekilin CHP'den ihraçları üzerine yaptığı açıklamalar üzerine kendisi de partiden çıkarılmıştır.²¹⁰

2.9.4. Fuat Köprülü

Osmanlı Devleti'nin meşhur sadrazamlarından Köprülüzade Mehmet Paşa'nın soyundan olan Fuat Köprülü, Faiz Bey'in oğlu olarak, 4 Aralık 1890'da İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Mercani İdadisini bitirdikten sonra Hukuk Fakültesi'ne başlamış, ancak eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Üniversiteden ayrıldıktan sonra Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmeye ağırlık veren Köprülü, biryandan da kişisel gelişimini sürdürmüştür.²¹¹

Edebiyata olan ilgisiyle bilinen Köprülü, genç yaşta edebi yazılar yazmaya başlamıştır. İlk yazısı henüz 15 yaşında iken, Musavver Terakki'de yayımlanmıştır. Köprülü bir ara, Türk Derneği ile Türk Yurdu Cemiyeti'nin çalışmalarında da bulunmuştur. Türk Ocağı Kültür Kurulu'nda iken Mehasin, Servet-i Fünun dergileri ve Tanin gazetesinde düzenli olarak şiir, edebiyat sosyoloji ve tenkit üzerine yazılar kaleme almıştır. Köprülü, 20 Aralık 1923'te Halit Ziya Uşaklıgil'den boşalan İstanbul Üniversitesi Türk Edebiyatı profesörlüğüne atanmıştır.²¹² Köprülü Özellikle, Türk Edebiyatı ile Tarih alanlarında yaptığı akademik çalışmalarla, adından çokça bahsedilmeyi başarmıştır.²¹³

Köprülü, Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığı'na atanmış, aynı zamanda da Türkiyat Enstitüsü Müdürlüğü görevini yürütmüş ve Sovyet İlimler Akademisi Muhabir üyeliğine seçilmiştir. Köprülü, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk Dini Tarihi, Mülkiye Mektebi'nde Siyasi Tarih, Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Medeniyet Tarihi derslerini okutmuş; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Orta Çağ Tarihi ve Siyasal Bilgiler Okulu'nda da Türk Müesseseleri Tarihi Kürsüsü'nün başkanlığını yapmıştır. Köprülü'nün 1935

²⁰⁷ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 194.

²⁰⁸ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 52-53.

²⁰⁹ Refik Koraltan, *Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar: DP'nin Kurucusu Anlatıyor*, Haz. Kamil Maman, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 82.

²¹⁰ Gürkan Kınalı, Aynur Soydan Erdemir, "Demokrat Parti'nin Kurulmasında Refik Koraltan'ın Rolü", *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, ss.52-67, 2017, s. 53.

²¹¹ Orhan Fuad Köprülü, *Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No:839, Ankara, 1987, s. 1.

²¹² Köprülü, *Fuat Köprülü*, s. 1-2.

²¹³ Ömer Faruk Akün, *Mehmed Fuad Köprülü*, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.28, Ankara, 2003, s. 471.

yılında başlayan siyasi hayatı ilk dönemlerde sönük kalmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında ağır şartları Köprülü'yü daha aktif bir siyasete sürüklemiştir. Bu dönemde memleketin kötü durumunu her fırsatta eleştiren Köprülü, tek parti ve İnönü yönetimine hoşnutsuzluğunu da açıktan dile getirmiştir. Zaten kendisinin CHP iktidarına en büyük tepkisi, Demokrat Parti'nin kurulmasına öncülük etmesidir.²¹⁴

Köprülü, 27 Mayıs Darbesi'nden sonra 6-7 Eylül Olayları sebep gösterilerek, tutuklanıp Yassıada'ya gönderilmiştir. Bu arada, Amerikan üniversitesindeki bazı akademisyenler, Devlet başkanına Köprülü'nün tutuklanmasını kınadıklarını bildiren bir mektup yazmışlardır.²¹⁵ Aynı şekilde İnönü de, Yassıada Mahkemeleri'ne Köprülü'nün suçsuz olduğu yönünde mektup göndermiştir. Nihayet, Köprülü'nün 4 ay süren tutukluğu beraatla sonuçlanmıştır. Köprülü, darbeden sonrada siyasi çalışmalarını sürdürmüş, 18 Aralık 1961'de "Yeni Demokrat Parti" adında bir parti kurmuştur. Nitekim bu partinin tüm siyasi çalışmaları engellendiği için kendisi de siyasetten çekilme kararı almıştır.²¹⁶

15 Ekim 1965'te Ankara'da geçirdiği bir trafik kazası sonucunda hatalı müdahaleler nedeniyle sağlığı git gide bozulan Köprülü, nakledildiği İstanbul Baltalimanı Hastanesi'nde 28 Haziran 1966 tarihinde hayata gözlerini yummuştur. Naaşı ise 1 Temmuz Cuma günü İstanbul Üniversitesi merkez binasında düzenlenen törenin ardından Köprülüler Türbesi'nde toprağa verilmiştir.²¹⁷

2.10. Demokrat Parti'nin Tüzük ve Programı

Türkiye'nin temel ihtiyaçlarını çok iyi bir şekilde analiz eden Demokrat Parti yöneticileri, parti programının içeriğinde ülkenin genel sorunlarının giderilmesi için bir nevi rapor hazırlamışlardır. Bu kapsamda Demokrat Parti, kuruluşundan sonra hiç ara vermeden çalışmalarına devam etmiştir.²¹⁸ 8 Ocak 1946'da partinin kurucuları, Büyük Kongre'nin yetkilerine sahip olarak toplanmışlardır. Gerçekleştirilen oylama sonucunda ise partinin Genel Başkanlığına Celal Bayar, Genel İdare Kurulu üyeliklerine de Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Cemal Tunca seçilmiştir.²¹⁹

Demokrat Parti'ni kuruluşu basında da büyük yankı uyandırmış, partinin programı ve yöneticilerinin demeçleri gazetelerin manşetlerini süslemiştir. Basına konuşan DP mensupları, partiyi kurma niyetlerinin demokrasiyi ileri düzeye taşımak olduğunu ve ekonomik girişimlerinde özel sektör ve sermaye paralelinde olması gerektiğini belirtmişlerdir. Parti liderleri laiklik konusuna da özel bir parantez açarak, din özgürlüğünün diğer özgürlükler kadar önemli olduğunu vurgulamışlardır.²²⁰

Demokrat Parti'nin Programı iki ana başlık altında toplanmıştır. Birinci kısımda, partinin kuruluş amacı ve temel prensiplerine değinilirken ikinci kısımda ise, partinin hükümet işleri konusuna değinilmiştir. DP'nin kuruluş amacı partinin programında şöyle belirlenmiştir.²²¹

Birinci maddede, *"Siyasi hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi gereğine inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasimizin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve genel siyasetin*

²¹⁴ Köprülü, *Fuat Köprülü*, s. 4- 7.

²¹⁵ Akün, *Mehmed Fuad Köprülü*, s. 479.

²¹⁶ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 198-199.

²¹⁷ Akün, *Mehmed Fuad Köprülü*, s. 479.

²¹⁸ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *Demirkırat*, Doğan Kitap, İstanbul, 1991, s. 25-32.

²¹⁹ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 165.

²²⁰ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 29.

²²¹ Doğan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 248.

demokratik bir düşünceyle yerine getirilmesi amacıyla kurulmuştur." İfadesi geçmektedir. Ayrıca DP'nin Programında; Cumhuriyetçi, demokrat, sosyal adaletçi, çalışma hayatında işçilere grev hakkının verimsini savunan insan haklarının güvence altına alınmasını isteyen, gizli oy tek dereceli ve serbest seçim sistemini savunan, üniversite öğretim üyeleri hariç diğer devlet memurları için siyaset yasağı öngören, terörü savunan dernek ve partilerin kurulmasına karşı olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca DP Programında; Demokrasi esaslarına en uygun yönetim biçiminin Cumhuriyet olduğunu, Milliyetçilik esaslarının tarih, kültür ve ülkü birliğine dayandığı, din ve ırk farkı gözetilmediğini ve laiklik meselesine hoşgörülü yaklaşılacağını beyan etmiştir. Demokrat Parti, din ve eğitim mevzularında da hassas davranılacağını sinyali vermiştir. Bunun için İlahiyat Fakültelerinin açılmasının gerektiğini, Milli Eğitim Bakanlığı'nın din eğitimi veren kurumlarının özerk bir yapıya kavuşturulmasının uygun olacağını ve kesinlikle dinin siyasete alet edilmesine müsaade edilmeyeceği vurgulanmıştır. Demokrat Parti Programı'nın ikinci kısmında, "*Hükümet İşleri*" başlığı mevcuttur. Bu bölüm 16 başlık ve 63 maddeden oluşmaktadır.²²²

Parti programı toplam 85 maddeden oluşmuştur. Bu maddeler çeşitli başlıklar altında toplanmıştır. Bunların kapsamı ise; Genel Prensipler, Adalet, eğitim, sanayi, ticaret, orman, maliye, ulaşım, bayındırlık vb. ile ilgili konulardır. Özellikle bunların içerisinde genel prensipler konusu önemlidir. Bundan hareketle DP, ideoloji olarak liberalizm ve demokrasiyi kendisine model almış ve çalışmalarını bu kapsamda yürütme kararı almıştır. Atatürk İlkeleri'ni kendi ideolojisinde biraz farklı olarak tanımlayan DP'nin programı, hedef olarak Türkiye'de demokrasiyi geliştirmek olduğunu vurgulamış, iktidarın davranışlarını kontrol edeceğini ve halkın iradesinin her şeyden üstün olduğunu bildirmiştir. Arica DP, ekonomik hamlelerden de üstü kapalı bir şekilde bahsetmiştir. Programda özel girişimler ve sermayeyi teşvik edecek ve aynı zamanda devletçilik politikasını koruyacak konulara da değinilmiştir. Atatürk İlkeleri'ni kendi ideolojisinde biraz farklı olarak tanımlayan DP'nin programı, hedef olarak Türkiye'de demokrasiyi geliştirmek olduğunu vurgulamış, iktidarın davranışlarını kontrol edeceğini ve halkın iradesinin her şeyden üstün olduğunu bildirmiştir. Arica DP, ekonomik hamlelerden de üstü kapalı bir şekilde bahsetmiştir. Programda özel girişimler ve sermayeyi teşvik edecek ve aynı zamanda devletçilik politikasını koruyacak konulara da değinilmiştir.²²³

Demokrat Parti'nin devletçilik politikası hakkındaki düşüncesine ise programının 17. maddesinde yer verilmiştir. Partinin amacı, kötü ekonominin biran evvel düzenlenmesi ve halkın yaşam seviyesini artırmak için devletin doğrudan doğruya müdahalede bulunmasını sağlamaktır. Ayrıca, özel teşebbüs ve sermayenin çıkarlarını korumak ve bunların sorunlarına çözüm aramak partinin ilgilendiği konulardır.²²⁴

Programın 20. maddesinden 26. maddesine kadar olan kısımda genel ve yerel yönetim politikaları ile memur sorunları ele alınmıştır. 20. maddede; halkın yönetime katılması ve yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılmasının gerekliliği bildirilmiş, valilerin ve il yönetimindeki memurların yetkilerinin düzenlenmesinin önemi vurgulanmıştır.²²⁵

Demokrat Parti, din özgürlüğü konusunda hassas davranarak, dinin politikaya alet edilmesine karşı çıkmıştır. Parti, dış siyaset konusunda CHP'den farklı bir görüş

²²² Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 65-66.

²²³ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 17-19.

²²⁴ Mete Tunçay, "*Siyasal Tarih (1950-1960)*", *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Editör: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 181.

²²⁵ TBMM Milli Kütüphanesi "1946 Demokrat Parti Programı", ss. 1-24, 2008, s. 6-8.

bildirmeyerek, devlet menfaatlerini her şeyin üzerinde görmüştür. Bu eksenle DP, uluslararası alanda da insan haklarına saygılı olunacağını ve ayrıca, barışa ve hukuka bağlı kalacağını açıklamıştır.²²⁶

Demokrat Parti'nin benimsediği prensipler, CHP'nin temel ilkeleriyle paralellik göstermiştir. DP'nin ilkeleri ise Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Laiklik, muhafazakâr devletçilik, liberal koruma ve teşvikçilik, sendikacılık ve anti komiterncilik olarak belirlenmiştir. Anlaşıldığı üzere DP, CHP'nin benimsediği temel ilkeleri kendisine uyarlayarak, programını belirlemeye çalışmıştır.²²⁷

Demokrat Parti'nin kamuoyuna açıklanan tüzüğüne göre; merkezde 3 organ kurulmuştur. Bunlar: *“Parti Başkanı, Genel Yönetim Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı'dır.”* Bunların hepsini seçme hakkı Büyük Kongre'ye aittir. Büyük Kongre'ye kadar tüm yetkiler kuruculara aittir. Her ilden katılacak üçer temsilciye Küçük Kongre oluşturma hakkı tanınmıştır. Büyük Kongre'nin önemli görevleri arasında Parti Genel Başkanının seçilmesi, Genel İdare Kurulu'nun seçilmesi, Yüksek Haysiyet Divanı'nın belirlenmesi ve Merkez Haysiyet Divanı üyelerinin gizli oylama yöntemiyle seçilmesi gibi önemli meselelerin karara bağlanması vardır.²²⁸

Toplamda 84 temel madde ve bir geçici maddeden oluşan DP Tüzüğü'nü incelediğimizde, CHP Tüzüğüne göre daha demokratik ve daha insancıl yöntemlerle hazırlandığı görülmektedir. Bütün yönetim organlarının seçilmesinde uyguladığı gizli oy yöntemi ve milletvekili adaylarının belirlenmesinde taşra örgütlerine tanıdığı yetki ve haklar, Demokrat Parti'nin halkla daha fazla kaynaşmasını sağlamıştır.²²⁹

Demokrat Parti'nin Tüzüğü'ne göre; partiye üye olabilmek için, bazı hukuki ve sosyal şartlar vardır. Bunlar; Öncelikle *“Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak, yüz kızartıcı suçlar işlememek, ağır hapis cezası almamak, toplum tarafından kötü şöhretli birisi olarak tanınmamak, Türk kültürüne bağlı olmak, partinin temel prensiplerini benimsemek ve daha önce herhangi bir siyasi partiden çıkarılmamış olmaktır.”* Kabul edilen tüzüğün 43. maddesine göre, büyük kongreye kadar, kurucular Genel İdare Kurulu'nu oluşturacaktır. Yine parti tüzüğünde geçen, merkez örgütünün üç ana organı olan *“Parti Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı büyük kongre tarafından seçilecektir.”* Görüldüğü üzere DP, kurumsallaşmaya önem veren bir siyasi parti tablosu ortaya koymuştur.²³⁰

Demokrat Parti'nin tüzüğünde geçen bir diğer konuda, parti örgütü organlarıdır. Bunlar; *“Büyük Kongre, Genel İdare Kurulu; (Merkez İdare Kurulu), Yüksek Haysiyet Divanı, Merkez Haysiyet Divanı ve İl Haysiyet Divanları, Parti Meclis Grubu, İl, İlçe, Bucak ve Ocak Kongreleri, İl, İlçe, Bucak İdare Kurulları'dır.”* Demokrat Parti, büyümek ve şartlar olgunlaştığında iktidar parti olma parolasıyla yola çıktığını teşkilatlanmaya verdiği önemle göstermiştir.²³¹

DP Tüzüğü'nde dikkat çeken bir ayrıntı vardır. Buna göre, Parti Genel Başkanı'nın Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde, parti başkanlığından çekilmiş sayılacağı bildirilmiştir. *“Haysiyet Divanı, il kongresince seçilen 5; Merkez Haysiyet Divanı, Büyük Kongrece seçilen 7 ve Yüksek Haysiyet Divanı da yine Büyük Kongre tarafından seçilen 11 üyeden oluşmuştur. Parti Meclis Grubu, partinin bütün milletvekillerinde oluşmuş ve üyelerin mutlak çoğunluğu ile toplanmıştır. Parti Başkanı aynı zamanda*

²²⁶ Tunçay, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, s. 181.

²²⁷ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s. 27.

²²⁸ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 169.

²²⁹ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 75.

²³⁰ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 170.

²³¹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 16-17.

milletvekili ise, bu kişi grubunda başkanıdır. Nitekim Meclis Grubu'nun ayrıca bir başkanı, bir ikinci başkanı ve 7 kişiden oluşan bir idare kurulu vardır. Bunlarda gizli oylamayla seçilirler ve görevleri, bir sonraki toplanma dönemine kadar devam edecektir."²³²

²³² Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 171s.

3. 1946 GENEL SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI

3.1. Milletvekili Seçimi Kanunu'nda Yapılan Düzenlemeler

Demokrasinin en önemli prensiplerinden birisi olan seçimler, milli iradenin sandığa yansması açısından önemlidir. Nitekim seçimlerin uygulanma ve iktidarın belirlenme yöntemleri geçmişten beri tartışma konusu olmuştur.²³³ Bugünkü Türkiye sınırları içerisinde 1908-1939 yılları arasında gerçekleştirilen genel seçimlerde, 2 Ağustos 1908 tarihli İntibah-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı (Milletvekilleri Seçimi Geçici Kanunu) uygulanmış, 1942 yılında ise Mebus Seçimi Kanunu yürürlüğe girmiş ve 1943 Genel Seçimleri bu kanuna göre yapılmıştır.²³⁴

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından 1946 yılına kadar olan süreçte gerçekleştirilen tüm genel seçimler çift dereceli seçim sistemine göre yapılmıştır.²³⁵ Çift dereceli seçim sisteminde ise seçmenler ilk olarak delegeleri seçerler, bunlar da yeni bir seçimle milletvekillerini seçerlerdi. Görüldüğü üzere çift dereceli seçim sistemi, hem zaman kaybına yol açmış hem de güvenilirlik yönü de çok zayıf kalmıştır.²³⁶

Bu dönemde, muhalefetin eleştirdiği konuların başında çift dereceli seçim sistemi gelmektedir. Cumhurbaşkanı İnönü'de 1 Kasım 1945'teki Meclis konuşmasında tek dereceli seçim sistemini gündeme taşımış ve bu sistemin yararlarından bahsetmiştir. İnönü daha sonra CHP'nin II. Olağanüstü Kurultayında da bu yöndeki ısrarını dile getirmeyi sürdürmüştür. Nihayet tek dereceli seçim sistemini kapsayan kanun tasarısı 31 Mayıs 1946 tarihinde Meclise sunulmuş ve görüşmelere başlanmıştır. Mecliste görüşülen tasarıda gizli oyu tam manasıyla güvence altına alacak hükümler olmamakla beraber, adli teminat (yargı güvencesi) hakkında da yeterli bir düzenleme getirmemiştir. Seçimleri denetleyecek olan seçim kurulları, belediye başkanlığının başkanlığında ve belediye meclis üyelerinden oluşturulmuş komisyonlarda parti temsilcilerinin bulunmamasına karar verilmiştir. Yine bu tasarıya göre, seçimlerde geçerli sayılacak oy pusulalarının sayımdan hemen sonra yakılması kararı alınmıştır. Demokratik olmayan bu uygulama ile siyasi partiler, seçim sonuçlarına itiraz etme hakkından yoksun bırakılmışlardır.²³⁷

Mecliste, kanun tasarısı hakkında yapılan görüşmelerde tansiyon giderek yükselmiş ve hükümet ile muhalefet karşı karşıya gelmiştir. Kanun hakkındaki en dikkat çeken sözleri dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Uran söylemiştir. *"Tasarı, milletvekilleri seçimini bundan sonra tek dereceyle ve bir gün içerisinde yapmak hedefiyle hazırlanmış ve bu şekilde huzurunza getirilmiştir... Bu ana hedefler haricinde tasarının eski kanuna nazaran ele aldığı ve sağladığı yenilikler vatandaş hukukunun genişletilmesine ve seçim emniyetinin daha esaslı bir şekilde tarsinine ait hükümlerdir."* Uran'ın ifadelerine bakacak olursak, yeni kanun tasarısı eski kanuna göre daha pratik ve daha demokratik uygulamalar içermektedir. Muhalefet cephesinden ise tasarıya şiddetle karşı çıkılarak daha demokratik seçim usullerinin getirilmesi için

²³³ Şükrü Nişancı, Abdülkadir Özdemir, "Dünyada Uygulanan Seçim Sistemleri Işığında Türkiye için Alternatif Seçim Sistemi Önerileri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 21/2, ss.723-745, 2017, s. 743.

²³⁴ Erol Tuncer, 2008, *1946 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara, 2008, s. 59.

²³⁵ Nişancı, Özdemir, "Dünyada Uygulanan Seçim Sistemleri Işığında Türkiye için Alternatif Seçim Sistemi Önerileri", s. 729.

²³⁶ Bülent Özgül, (2002), "Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, s. 45.

²³⁷ Tuncer, *1946 Seçimleri*, s. 59.

iktidar partisine yüklenmişlerdir. Muhalefet sözcüleri düzenlenen bu kanunla oy kullanmada gizliliğin sağlanmadığını, seçmenlerin iktidar partisinin baskısı altında bırakıldığını ve seçimlerin denetiminin idari birimlere verilmesi nedeniyle de seçim güvenliğinin sağlanamayacağını öne sürmüşlerdir. Yeni kanun hakkında hükümet ve muhalefet kanadının anlaştığı tek konu ise iki dereceli seçim yerine tek dereceli seçim sistemine geçilmiş olmasıdır. Yine bu kanunla beraber, seçime katılan siyasi parti temsilcilerinin oy verme ve sayım işlemleri sırasında seçim kurulları ve komisyonlarında hazır bulunmaları sağlanmıştır. Bu gelişmeleri Demokrat Parti Sözcüsü Adnan Menderes şöyle yorumlamıştır. *“Bütün noksan ve hatalarıyla beraber tasarıda tek dereceli seçim esasının kabul edilmiş olması ve seçimlerin muhalif partilerin de müşahedesi altında cereyan etmesinin düşünülmüş olması ve reylerin az çok gizli olması yönünde hükümler konulmuş bulunması memnurluk verici yeniliklerdir.”* Muhalefet temsilcilerinin adli teminat ve nispi temsil meselelerinde ısrarcı davranmaları üzerine, CHP milletvekillerinden *“Reşat Şemsettin Sırer (Sivas), Tahsin Bekir Balta (Rize), Saffet Tuncay (Siirt) ve Kasım Gülek (Bilecik)”* Nispi temsil sisteminin benimsendiği ülkelerin koalisyonla idare edildiğini ve kurulan hükümetlerin kısa ömürlü olduğunu öne sürerek bu duruma şiddetle karşı çıkmışlardır. Nihayet 4918 numaralı Seçim Kanunu 5 Haziran 1946 tarihinde kabul edilmiştir. 4918 Numaralı Milletvekilli Seçim Kanunu Meclis onayından geçtikten hemen sonra 6 Haziran’da Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Toplamda 49 maddeden oluşan yeni seçim kanununun getirmiş olduğu en önemli düzenleme hiç kuşkusuz seçim yöntemiyle ilgilidir. Bu tarihe kadar çift dereceli olarak gerçekleştirilen genel seçimler bundan sonra tek dereceli seçim yöntemiyle gerçekleştirilecek ve sandık başına giden seçmenler doğrudan milletvekillerini seçmek üzere oy kullanabileceklerdir.²³⁸

3.2. Seçme ve Seçilme Şartları

Seçme ve seçilme hakkı kişinin devlet yönetimine bizzat katılması açısından önemlidir. Demokratik seçimler ise, en kısa ifade ile özgür ve adil seçimler olarak tanımlanabilir. Devlet, kişiler ve siyasi partiler demokratik seçimlerin düzeni bakımından farklı yükümlülöklere tabidirler. Seçimlerin demokratik bir nitelik kazanabilmesi için taşınması gereken şartlar, yalnızca oy hakkının demokratik ilkeleri ile sınırlı değildir. Bunun yanında, seçme ve seçilme hakkına doğrudan ya da dolaylı olarak etki eden hak ve özgürlüklerin tanınması ve güvence altına alınması da gerekir.²³⁹ Ayrıca siyasi partiler, seçmenin oyunu alabileceğine inanılan, çalışkan ve hakkında kötü duyular olmayan kişileri aday göstermek isterler. Nitekim bu özelliklerin yanında bazı kriterlerde adaylık için etkili olabilmektedir. Bunlar genelde parti teşkilatında çalışanlar ve daha önce milletvekili deneyimi olanlardır. Ancak partide aktif görev almayanlarda seçim bölgelerinde iyi tanınan kimselerse bu kişilerde siyasi partilerce aday gösterilebilmektedir.²⁴⁰

“4918 sayılı seçim kanununda, seçmenlik koşulları 7. maddede açıklanmıştır. Bunlar: Türk olmak, 22 yaşını bitirmiş olmak, Kısıtlı olmamak, Kamu hizmetlerinden kısıtlı olmamak, Herhangi bir yabancı devletin vatandaşı olmamak ve Yabancı bir devletin resmi hizmetinde bulunmamaktır. Ayrıca 8. maddeye göre, silahlı altında

²³⁸ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 59-61.

²³⁹ Ümit Güveyi, *Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi, On İki Levha Yayıncılık*, İstanbul, 2013, s. 48-59.

²⁴⁰ Oya Araslı, *Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:311, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 66.

bulunan subaylar, polisler, jandarmalar, askeri okul öğrencileri, askeri yargıçlar ve askeri memurlar da oy kullanamazlar. Yine bu kanunun 10. maddesinde ise, milletvekilliğine seçilme yeterliliğine sahip olmayanlar da açıklanmıştır. Bunlar: Otuz yaşını bitirmemiş olanlar, Yabancı bir devletin resmi hizmetinde bulunanlar, Dolandırıcılık, sahtecilik, hırsızlık, inancı kötüye kullananlar ve Yabancı devlet vatandaşlığı olanlar da milletvekilliğine seçilemezler.”²⁴¹

3.3. Seçimlerin Düzeni ve Gerçekleştirilmesi

Türkiye’de 1946 yılına kadar genel seçimler iki dereceli bir sisteme göre yapılmıştır. Bu sistem, milletvekillerinin doğrudan doğruya halk tarafından seçilmelerini engellemiştir. Nihayet yeni seçim kanunu ile birlikte demokrasiye daha uygun olan doğrudan doğruya seçim sistemine geçilmiştir.²⁴²

Çift dereceli seçimler uzun sürdüğünden ve demokratikleşme açısından da tartışma konusu olduğundan dolayı kaldırılmıştır. Hükümet yeni seçim kanunu ile birlikte, seçimlerin düzeni ve daha kısa sürede neticelenmesi yönünde adımlar atmıştır. Kanunun 3. maddesine göre seçim kararı alma yetkisi TBMM’ye aittir ve 14. maddeye göre de her ilin merkezinde ve ilçelerinde seçim düzenini sağlamak amacıyla belediye başkanlarının öncülüğünde 5 kişilik birer seçim kurulu oluşturulacaktır. Yine ilgili kanunun 15. maddesine göre, her seçim kurulu vali veya kaymakamın başkanlığında idare kurulu ile birlikte toplanarak bütün seçmenlerin bir gün içinde oy kullanmalarını sağlamaya çalışacaklardır.²⁴³

Kanunun 34. maddesine göre, Seçime giren siyasi parti mensupları oy verilme işleminden oy sayımına kadar olan süreçte seçim kurulu ve komisyonlarında hazır bulunmaya yetkilidirler. Seçimlere bağımsız aday olarak girenlerde diledikleri gibi seçim kurullarında bulunabilirler ve temsilcilerini de yollayabilirler. 24. maddeyle birlikte, Milletvekili adaylarının adlarının yazılı olduğu ve önceden bastırılmış oy pusulaları geçerli olacaktır. 27. maddeye göre Oy kullanma işleminden sonra seçim komisyonunca sandıklar açılır, geçerli ve geçersiz oylar sayılır. En fazla oy alanlardan başlanarak adayların toplam oyları ortaya çıkarılır. Bu işlemleri belirleyen tutanaklar hazırlanır. Bu tutanaklar ile seçim defteri ve hesaba katılmayan oy pusulaları, seçim komisyonunun bağlı olduğu seçim kuruluna ulaştırılır. 29. maddeye göre, Seçim kurulu, sandıktan gelen sonuçları birleştirerek, il merkezindeki seçim kuruluna ulaştırır. İl merkezindeki kurul, il daimi encümen üyelerinin katılımıyla valinin başkanlığında toplanarak, her seçim kurullarından gelen sonuçları toplar ve adayların aldıkları oylara göre milletvekili seçilenleri ortaya çıkarır. 30. maddeye göre ise, bir adayım aynı anda birden çok ilden milletvekili seçilmesi durumunda, seçildiği yerlerden birisini tercih edecek ve böyle bir durumda da eksilen yerler için ara seçimler yapılacaktır.²⁴⁴

3.4. TBMM’nin Erken Seçim Kararı Alması

TBMM, Seçim kanununa göre 4 yılda bir yapılması planlanan genel seçimlerin bir yıl erkene çekilmesi yönünde adımlar atmıştır. Böyle bir kararın alınmasında özellikle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 10 Mayıs 1946 tarihli CHP kurultayında yapmış olduğu konuşma etkili olmuştur. Seçimlerin erkene alınması hakkındaki kanun

²⁴¹ Resmi Gazete, 6 Haziran 1946, Sayı:6326, Kanun No:4908, s. 1.

²⁴² Nihat Erim, “23 Yılın Hesabı”, Ulus Gazetesi, 23 Temmuz 1946, s. 3.

²⁴³ Resmi Gazete, 6 Haziran 1946, s. 1.

²⁴⁴ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 62-63.

tasarısı, TBMM'nin 10 Haziran 1946 tarihli oturumunda tartışılmaya başlanmıştır. Kırklareli Milletvekili Nafi Kansu, Kütahya Milletvekili Recep Peker ve Konya Milletvekili Saffet Arıkan'ın imzaladıkları önergede şu sözlere yer verilmiştir: “*Yeni kanuna göre bir dereceli seçim yapılmak üzere TBMM seçimlerinin yenilenmesini arz ve teklif ederiz.*” Meclis, seçimlerin erken bir tarihe alınması hakkındaki kanun tasarısını açık oylamaya sunarak, 2 ret oyuna karşılık 379 oyla kabul etmiştir.²⁴⁵

DP'nin mensupları 16 Haziran 1946 tarihinde bir araya gelerek milletvekili seçimlerinin erken bir tarihe alınması kararını kendi aralarında görüşmüşlerdir. Toplantıdan hemen sonra yayımlanan bildiride ise seçim güvenliği konusu bir kez daha gündeme getirilmiş ve partinin bu konudaki hassasiyeti vurgulanmıştır. Yine açıklanan bildiride seçimlerin erken tarihe çekilmesinin muhalefet partilerinin seçim çalışmalarını olumsuz yönde etkileyeceği de söylenmiştir. DP yöneticilerinin şikâyetçi olduğu konulardan birisi de “*oy serbestliği*” prensibinin eski kanunda olduğu gibi yeni seçim kanunda da olmamasıdır. Ancak bu karar, DP'nin ileride yapacağı propaganda faaliyetlerinin kaynağını oluşturmuş ve parti mensupları her fırsatta bunu ellerinde koz olarak kullanmışlardır.²⁴⁶

3.5. Seçimlere Hazırlanan Partilerin Propaganda Çalışmaları

3.5.1. CHP'nin Seçim Hazırlıkları

CHP yönetimi seçim çalışmalarının henüz başlarında iken parti teşkilatlarını bazı konularda uyarmıştır. Bu uyarılar arasında; seçim faaliyetlerinde ağır yöntemlere başvurulmaması, muhalefetin dışarıdan para desteği olduğu algısının yayılmaması ve muhalif partilerin kapatılacağı yönündeki haberlere itibar edilmemesidir.²⁴⁷

Bu arada İçişleri Bakanlığı illere bir genelge göndererek, seçimlerde vatandaşların rahatlıkla oyunu vermesi ve devlet memurlarının da tarafsız kalması konusunda hassas davranmalarını istemiştir. Bakanlığın bu uyarılarına CHP kanadı elinden geldiğince duyarlı davranmaya çalışmıştır. CHP, propaganda sürecinde halka kendini iyi biçimde tanıtabilmek için radyodan bolca söylevler vermiş, basın aracılığıyla bildiri ve genelge yayınlamış, halkevlerinde ve halk odalarında toplantı yapmış ve kırsal kesimlerde miting düzenleyerek seçimleri kazanmak için elinden geleni yapmıştır. Ayrıca CHP'liler seçim tanıtımlarında halka DP'nin kurulmasında en büyük faktörün kendileri olduğu imajını vermişlerdir. Nitekim DP'nin başını çektiği muhalefet çalışmalarını da çok sert bir şekilde eleştirmişlerdir. CHP yönetimi, DP mensuplarının bazılarının devlet memurluğu dönemlerinde yolsuzluk yaptıkları yönünde iddialar ortaya atarak, muhalefetin Türkiye'yi idare edebilecek kapasitesinin bulunmadığını halka anlatmışlardır.²⁴⁸

CHP'nin seçim kampanyalarında üzerinde durduğu meselelerden birisi de Türkiye'nin dış siyasetiyle ilgilidir. Dış siyasetteki belirsizlik ve yabancı devletlerin korkutması vurgulanmış bu yüzden halkın Cumhurbaşkanı'nın etrafında kenetlenmesinin gerekli olduğu bildirilmiştir. CHP idarecilerinin bazıları DP'yi Rus

²⁴⁵ Tuncer, *1946 Seçimleri*, s.65.

²⁴⁶ Murat Karataş, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin Siyasal İktidar Anlayışı (1946-1950)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.29, ss. 506-524, 2014, s. 506.

²⁴⁷ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 22.

²⁴⁸ Osman Akandere, “1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar”, *Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu*, C.25, S.75, ss. 438-463, 2009, s. 454-455.

hayranı olmakla suçlamışlardır. Moskova Radyosu'nun DP'yi öven programlar yapması üzerine, CHP DP'nin Rus hayranlığı ve dış siyaset meseleleri hakkında bir açıklama yapmasını talep etmiştir. Bu mesele hakkında DP adına konuşan Celal Bayar ise *"Bu memlekete göz dikecek düşmanın gözü çıkarılır."* İfadesiyle tepkisini ortaya koymuştur. CHP sözcüleri konuşmalarında halkı etkilemek için ülkenin ve partinin geçmişini anlatmaktan da kaçınmamışlardır. Bu meselelerden yoğunlukta olanları ise Atatürk ve İnönü dostluğunun önemi vurgulanmış, Atatürk'ün kendisinden sonra Türkiye yönetimini en çok İnönü'ye bırakmak istediği bildirilmiştir. CHP kadrolarının devleti ve milleti düşmandan kurtaran sonrasında da inkılaplarıyla ülkeyi kalkındıran bir oluşum olduğu halka hatırlatılmıştır. CHP'nin siyasi hayata girdiği andan itibaren yapmış olduğu yenilikler ve hizmetlerde Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından radyodan anlatılmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de seçimden kısa bir süre önce yine radyodan, kırsal bölgelerdeki hizmetlerinden, orman konusundan, dış siyasetten, hayat pahalılığından söz etmiş, ülke ekonomisinin eskiye göre daha iyi olduğunu söyledikten sonra konuşmasının sonunda seçimlerde kendisine ve partisine oy istemiştir.²⁴⁹

CHP büyük kentlerin dışında kalan illerinde seçmenlerinin oylarını önemsemiş, vatandaşların seçimlere katılması için elinden geleni yapmıştır. Parti çalışmalarının kapsamını anlatmak için Halkevlerinin köycülük şubelerini ve halk odası başkanlarını görevlendirmiştir. CHP temsilcilerinin üzerinde durduğu meseleler çiftçiye toprak dağıtılmaya başlanması, köy okulları, köy enstitülerinin fonksiyonu, ekonomik buhranın nedenleri, sömürgeci devletlere karşı Türkiye'nin tutumu ve işçi haklarıdır. Genel seçimlerden kısa bir süre önce CHP seçim afişleri cadde ve meydanları donatmış, afişler partinin yayın organlarında tanıtılmıştır. Nazilli fabrikasında özel olarak yaptırılan rozet ve bayraklar parti teşkilatlarına dağıtılmıştır. Parti teşkilatlarına gönderilen bir yazıda aday listelerinin basılacağı kâğıtların temininin devlet kırtasiye depolarından veya gazetelerin hali hazırda bulunan kâğıtlarından hazırlanması istenmiştir. Sonuç olarak CHP, seçim çalışmalarında elindeki tüm imkânları kullanmaya çalışmıştır.²⁵⁰

3.5.2. DP'nin Seçim Hazırlıkları

1946 yılının ortalarına gelindiğinde DP'nin il örgütü sayısı 40, ilçe örgütü sayısı ise 200'dü. Neticede İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın imzasını taşıyan 3 Temmuz 1946 tarihli tebliğde genel seçimlerin 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılacağı duyurulmuştur. Bu da demek oluyordu ki muhalefetin seçimler için çok kısa bir zamanı kalmıştır.²⁵¹

1946 Genel Seçimleri'nin propaganda faaliyetleri, yeni seçim kanunun kabul edilmesinden bir hafta sonra başlamıştır. Nitekim gerçek anlamda seçim çalışmaları ise DP Genel İdare Kurulu'nun partinin genel seçimlere katılacağını açıkladıktan sonra başlamıştır.²⁵² Bu sırada 14 Haziran 1946'da Meclis tatile girince, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün çok partili siyasi hayatın Türkiye'ye zararı olacaksa, bundan vazgeçilebileceğini söylediği konuşulmuştur.²⁵³

DP yöneticileri ilk sıralarda Hükümetin çok partili dönemi askıya alacağı yönündeki haberlerden tedirgin olmuşlar ve bundan dolayı İnönü'yle iyi geçinmişlerdir.

²⁴⁹ Akandere, "1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar", s. 456-457.

²⁵⁰ Akandere, "1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar", s. 458-459.

²⁵¹ Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, s. 56.

²⁵² Doğan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 248.

²⁵³ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, s. 128.

DP, 27 Haziran 1946'da Mareşal Fevzi Çakmak'ı bağımsız aday olarak gösterdiğinde ise bu durum, seçim çevrelerince önemli bir gelişme olarak yorumlanmıştır.²⁵⁴ Hâlbuki önceki dönemlerde CHP, Mareşal Fevzi Çakmak'ı aday göstermek istediğinde kendisi asker olduğu gerekçesiyle bu görevi reddetmişti. Fevzi Çakmak'ın aday olacağının açıklanması, DP'nin genel seçimlerde bir adım öne geçtiği şeklinde yorumlanmıştır. İstanbul'a giden Çakmak için 12 Temmuz 1946 tarihinde çok sayıda Ankaralı tren istasyonuna akın ederek, desteklerini göstermişlerdir. Aynı şekilde İstanbul'da da büyük bir kalabalık tarafından karşılanan Çakmak, kendisini karşılayan halkın izdihamına şahit olmuştur. Çakmak, kendisine yapılan bağımsız adaylık teklifini kabul ederek, DP'yi destekleyeceğini söylemiştir. Buna en önemli faktör olarak da DP ile CHP arasında bir farkın olmadığını, niyetinin partiler arasında bir köprü vazifesi görmek istemesinden kaynaklandığını ve DP'ye olan desteğinin seçimlerde CHP'yi zorlayabileceğini vurgulamıştır.²⁵⁵

Türkiye'de seçim havası hızla yayılırken, partilerde dikkatli davranarak adaylarını belirlemeye çalışmışlardır. Bu kapsamda DP Çakmak'ı Ankara, Erzurum, İstanbul ve İzmir'den aday göstermiştir. DP Genel Başkanı Celal Bayar ise Bursa, İstanbul ve İzmir'den aday yapılırken Adnan Menderes ise Aydın, Manisa ve Kütahya'dan aday olmuştur. DP'nin milletvekili adayları çeşitli meslek gruplarından oluşmuştur. Parti aday listesini açıkladığında, "52'si avukat, 41'i çiftçi, 40'ı doktor, 39'u iş adamı, 15'i emekli general, 14'ü mühendis, 13'ü öğretmen ve gerisi farklı mesleklerden oluşan toplam 272 aday vardır." CHP adayları ise çoğunluğu asker emeklisi, tanınmış siyasetçiler ve yüksek idari görevlilerle az sayıdaki serbest meslek sahiplerinden oluşmuştur. CHP aday listelerinde göze çarpan bir diğer gelişme ise 152 yeni adayın kendilerine yer bulmasıdır.²⁵⁶

CHP bütün illerde seçime girerken, DP örgütlenemediği 16 ilde seçimlere girememiştir.²⁵⁷ Seçimlerden kısa bir süre önce, DP Genel Başkan Vekili Refik Şevket İnce'nin imzasını taşıyan 15 sayılı genelgede ise genel seçimlerin nasıl yapılacağını, seçmenlerin görevlerini ve DP'lilere düşen görevler anlatılmıştır. Daha sonra da seçim çalışmaları sırasında dinin politikaya alet edilmemesine gayret edilmesi, CHP'lilerin bu şekilde davranmaları durumunda ise derhal savcılığa suç duyurusunda bulunulması istenmiştir.²⁵⁸

DP'nin propagandasında işlenen konuların içeriğinde hayat pahalılığı, özgürlüğün ihlal edilmesi, demokratik olmayan uygulamalar ve devlet idarecilerinin yapmış olduğu yolsuzluklar vardır. Bunlardan yolsuzluk meselesine ayrı bir parantez açmışlardır. Özellikle, devlet işlerindeki yolsuzlukları halka etkili bir şekilde anlatmışlardır. Partinin seçim afişlerinde ise yukarı kalkmış bir el ve üzerinde "Yeter, Söz Milletindir" sloganı yazılıdır. DP, genel seçimlere hazırlanırken sosyo- ekonomik meselelerde düzenli ve programlı bir çalışma yürütememiştir. DP'liler halka, II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu tüm olumsuzlukların ve sıkıntıların temelinde bile CHP Hükümeti'nin olduğunu anlatmışlardır.²⁵⁹

²⁵⁴ Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi (1945 – 1971)*, s. 22.

²⁵⁵ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 220-221.

²⁵⁶ Karpat *Türk Demokrasi Tarihi, Ekonomik, Kültürel Temeller*, s. 143.

²⁵⁷ Toket, *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, s. 169.

²⁵⁸ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 86.

²⁵⁹ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 222-223.

3.5.3. MKP'nin Seçim Hazırlıkları

CHP ile DP arasında propaganda yarışı tüm hızıyla sürerken, Milli Kalkınma Partisi kuzu ziyafetleri tertiplemeye devam etmiş, CHP ve DP'yi de devletçi olmakla suçlamıştır.²⁶⁰ 1946 Genel Seçimlerinde ise MKP “Adana, Çanakkale, Edirne, Giresun, İstanbul, İzmit, İzmir, Kırklareli, Samsun ve Tekirdağ” olmak üzere toplam on ilde seçime gireceğini açıklamıştır. Bu arada bağımsız aday Rauf Orbay'ı da destekleyeceğini açıklamıştır. 16 Temmuz 1946 tarihinde MKP İstanbul'da 22 aday belirlemiş, bağımsız adaylardan da Tasvir gazetesi başyazarı Cihat Baban'ı destekleyeceğini bildirmiştir. “Genel Sekreter Vahid Çadırcıoğlu, parti sözcüsü Nurettin Ardıçoğlu, Avukat İsmail Sıtkı Oğuzbeyoğlu, Avukat Asaf Göreç, Sabahaddin Biktendir, Emin Dalkılıç'tan oluşan bütün genel yönetim kurulu aday olmuştur. Nitekim Nuri Demirağ aday olmamıştır. MKP İzmir'de 7 aday belirlemiş, ayrıca daha önce açıkladığı 10 yere ek olarak Amasya, Kocaeli, Niğde, Urfa ve Zonguldak'ta da adaylarını belirleyerek buralarda da seçime gireceğini duyurmuştur.” Sonuç olarak 1946 Genel seçimleri CHP ile DP'ye yaramış MKP genel itibariyle başarısız bir tablo çizmiştir.²⁶¹

3.6. Genel Seçimlerin Başlaması

1946 Milletvekili Seçimleri, birden fazla siyasi partinin katılması açısından önem arz etmektedir. “Liste Usulü Çoğunluk Sistemi'ne” göre yapılan genel seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Demokrat Parti (DP), Milli Kalkınma Partisi (MKP), Liberal Demokrat Parti (LDP), Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi (TİÇP) ve Yalnız Vatan İçin Partisi (YVİP) katılmıştır.” Bunlardan sadece CHP ve DP milletvekili kazanabilmiştir. 4918 numaralı milletvekilleri seçim kanununa uyularak her 40 bin kişiye bir milletvekili olacak şekilde hesaplanmıştır. Böylece, 1943 genel seçimlerinde 455 olan milletvekili kontenjanı, artan nüfusa paralel olarak, 1946 genel seçimlerinde 465'e yükselmiştir. Seçim kanunda her il bir seçim çevresi olarak tanımlanmıştır. 1946 yılında Türkiye'nin il sayısı 63'tür. CHP, seçim çevrelerinin tamamında seçimlere katılırken, DP sadece 47 ilde seçimlere girmiştir.²⁶²

3.7. Genel Seçimlerin Sonucu

Milletvekili genel seçimlerinden önce, 4918 numaralı seçim kanunu kabul edilerek seçimlerin tek dereceli yapılması, seçim kurullarının atanmış kişiler yerine belediye meclisi üyelerinden oluşması, kullanılan oyların kapalı bir zarf içinde sandığa atılması kabul edilmiştir. Böylece, Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili milletvekili seçimleri 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleştirilmiş ve Türkiye siyasetinde yeni bir sayfa açılmıştır.²⁶³

Seçimlerden önce siyasi partiler yürüttükleri propaganda faaliyetleriyle dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir. İktidar partisinin üzerinde en fazla durduğu meseleler, demokratikleşme yönünde yapılan hamleler, savaş yıllarında izlenen dış siyasetin Türkiye'ye sağladığı yararların önemine değinmiştir. DP ise milli iradenin önemi, insan hakları ve halkın ekonomik sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Nihayet, seçim

²⁶⁰ Sakin, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni (1920-1980)*, s. 132.

²⁶¹ Özcan, “Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi”, s. 214.

²⁶² Tuncer, *1946 Seçimleri*, s. 97.

²⁶³ Sakin, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni (1920-1980)*, s. 136-137.

çalışmaları tamamlanmış, sürecin icraatına geçilmiştir. Devletin tüm imkânlarını seferber eden CHP, seçimleri açık ara kazanmıştır. DP'nin seçimleri kaybetmesinin en önemli faktörleri ise oyların açık usulle verilip gizli sayılması, seçim sonuçlarına itiraz edilmeden oyların imha edilmesi ve 3 haftalık propaganda sürecinde muhalefet partilerinin tam olarak örgütlenememesi olarak gösterilmiştir.²⁶⁴

Genel seçimden kısa bir süre önce basında, tahmini milletvekili dağılımları hakkında bolca haberler yazılıp çizilmiştir. Yakup Kadri'nin belirttiğine göre, seçimlerden kısa bir süre önce DP'nin 100-150 arasında milletvekilliği kazanabileceği iddia edilmiştir. CHP destekçisi gazetelere göre bu sayı DP'nin en fazla 70 civarı, muhalefet yanlısı gazeteler ise DP'nin en az 140 milletvekili çıkarabileceği yönündedir. Genel seçimlere halkın katılma oranına baktığımızda karşımıza %75 oranında bir sayı çıkmaktadır. Dönemin siyasi koşullarına baktığımızda bu oran gayet iyidir. Ancak, seçimler açık oy, gizli sayım prensibine göre yapıldığı için seçmenlerin hangi parti oy kullandıkları bariz bir şekilde bilinmiştir. Yeni seçim kanunda da bu durumun engellenememesi, seçimlerde henüz demokratikleşmenin tam olarak oturmadığını göstermiştir. 1946 Genel Seçimlerinin bir diğer demokratik olamayan yönü de muhalefetin yeterince teşkilatlanamamasın getirmiş olduğu sorunlardır. Özellikle DP, kırsal kesimlerdeki sandıklarına oy pusulası ulaştırılamamıştır. Böylece parti, önemli bir oy miktarından da mahrum kalmıştır.²⁶⁵

Seçimlerden önce DP mensuplarının girişimleri her fırsatta kamu görevlilerince engellenmiş, CHP yönetimi, muhalefete oy verdirmemek için elinden geleni yapmıştır. Metin Toker'in aktardıklarına göre, valilerin kaymakamlara gönderdiği yazılarda DP'nin seçimi kaybetmesi için çaba göstermeleri istenmiştir. DP yönetiminin gündeme getirdiğine göre, henüz seçimden bir gün önce Ankara'nın Haymana ilçesinde seçim yapılmış ve oy pusulaları imha edilmiştir. 21 Temmuz'da yolsuzluk iddiaları, tıpkı yerel seçimlerde olduğu gibi artarak devam etmiştir. CHP merkezine, köylerde teker teker seçimlerin kaybedildiği haberleri gelmiş, fakat daha sonra kırsal bölgelerde CHP'nin açık ara seçimleri kazandığı anlaşılmıştır. DP merkezine ise seçim sonuçlarının değiştirildiği, mazbataların imha edildiği, uzak yerlerden gelen sonuçların kötü olduğu haberleri gelmiştir. Ertesi gün basında DP'nin Adana, Afyon, Bolu, İzmir, Manisa, Mersin ve Kayseri'de seçimleri aldığını, CHP'nin ise güneydeki 16 ilde kazandığı yazılmıştır. DP'nin milletvekili sayısı 80-90 arasında gösterilmiştir. Bu arada, İstanbul valisi ile belediye başkanı da gazetecilere İstanbul'da DP'nin seçimleri almasının an meselesi olduğunu bildirmiştir.²⁶⁶

Bu arada, ilk çok partili genel seçimlere “Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Milli Kalkınma Partisi, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi” olmak üzere toplam altı parti katılmıştır.²⁶⁷ Sonuçlar açıklandığında ise karşımıza şöyle bir tablo çıkmıştır. 465 milletvekilliğinden 391'ini CHP, 62'sini DP ve 12'sini de bağımsızlar almıştır. Ayrıca DP, seçimlerde 273 aday çıkarmış, 16 ilde seçimlere girmemiş, sadece 12 ilde kazanabilmiştir. DP'den Fevzi Çakmak, Refik Koraltan ve Yusuf Kemal Tengirşenk iki farklı yerden seçildikleri için 3 milletvekilliği boş kalmıştır. Adnan Menderes de memleketi Aydın'da seçilememiş ve Kütahya'dan meclise girebilmiştir.²⁶⁸ Bu sırada, Ankara ve İzmir'de seçimleri CHP'nin

²⁶⁴ Demokrat Parti Programı, “26 Temmuz 1998 Tarihli VIII. Olağan Büyük Kongre Tarafından Kabul Edilen Metin” TBMM Kütüphanesi, Ankara, ss. 74, 1998, s. 3.

²⁶⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 198.

²⁶⁶ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 79-80.

²⁶⁷ Tuncer, *1946 Seçimleri*, s. 70.

²⁶⁸ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s.60.

kazandığı duyurulmuştur. Özellikle İzmir’de DP’nin kazanması beklenirken, buradan hiç milletvekili çıkaramaması üzerine, burada toplanan yaklaşık 40 bin kişi seçimlere fesat karıştırıldığı iddiasıyla protesto mitingi gerçekleştirmişlerdir. Genel seçimlere tepkiler çığ gibi büyümüş Adana, Ankara ve Bursa gibi önemli kentlerde de seçimler protesto edilmiştir. Nihayet genel seçimler tamamlanmış ancak tartışması bitmemiştir. Halk arasında seçimleri CHP’nin hileyle kazandığı görüşü yayılmıştır. Memleketin birçok yerinde gösteriler yapılmış, Ankara’ya protesto telgrafları çekilmiştir. Seçim sonuçlarına kamuoyunda artan tepkiler üzerine, İstanbul sıkıyönetim idaresi bildiri yayımlayarak seçim sonuçlarının eleştirilmesini yasaklamıştır. Bu arada Celal Bayar’ın basında gündeme getirdiği CHP’nin seçim usulsüzlükleri hakkındaki röportajını yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri sıkıyönetim tarafından kapatılmıştır. Bayar, bu kararın anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle İçişleri Bakanlığı’na dilekçe sunmuş ancak bu itirazı reddetmiştir. Neticede 1946 milletvekilliği seçimleri, her ne kadar DP’nin ilk deneyimi olsa da, seçimlerden ikinci parti olarak çıkmayı başarmıştır. Halkın temel sorunlarını iyi okuyan DP yöneticileri, çok kısa bir zamanda çok büyük işler başarmışlardır. Doğrudan doğruya CHP’nin içinden çıkan bir oluşumun bu kadar büyüyeceğini belki de hiç kimse tahmin edememiştir. DP’yi hiç kuşkusuz bugünlere taşıyan halk desteğidir. Akşam gazetesinin çarpıcı tespiti bunun en güzel örneğidir. Gazeteye göre, seçimi DP kazanamadı ama CHP kaybetmiştir. Halkın önemli bir çoğunluğu DP’yi destekleyerek adeta CHP iktidarını cezalandırmıştır.²⁶⁹

3.8. Genel Seçimlerin Sayısal Verileri

1946 Genel seçimlerinde en fazla oya sahip olan partilerin durumları şu şekildedir;

Tablo 3.1. CHP Milletvekili Adaylarının Meslek Dağılımları (TUNCER, 2008: 82-83).

CHP İl Başkanları	35 Kişi	Yargıç	4 Kişi
Kamu Yöneticisi	30 Kişi	Dernek Yöneticisi	4 Kişi
Belediye Başkanı	14 Kişi	İl Genel Meclisi Üyesi	3 Kişi
CHP İlçe Başkanı	11 Kişi	Meslek Odası Yöneticisi	3 Kişi
Vali-Vali Yardımcısı- Kaymakam	10 Kişi	Mühendis	3 Kişi
Çiftçi	8 Kişi	Öğretmen	2 Kişi
Subay	8 Kişi	Tüccar	2 Kişi
Diş Hekimi-Eczacı- Hekim	6 Kişi	Büyükelçi	1 Kişi
Gazeteci-Yazar	6 Kişi	İstanbul Şehir Meclisi Üyesi	1 Kişi
Avukat	5 Kişi	İşçi	1 Kişi
Halkevi Başkanı	5 Kişi	Madenci	1 Kişi
Akademisyen	4 Kişi	Müsteşar	1 Kişi

Tabloya göre, toplamda 46 aday CHP İl ve ilçe yöneticileri arasından aday gösterilmiştir. 1946 genel seçimlerinde 442 vekilden 291’i tekrar aday olmuştur. Listede kamu yöneticisi ve belediye başkanı, meclis üyeleri ve çeşitli meslek grupları yer almaktadır. 46 aday, CHP’nin il ya da ilçe yönetiminde görev almış kişilerdir. Bu kapsamda 14 belediye başkanı ile 1 belediye ve 3 il genel meclis üyesi aday gösterilmiştir.

²⁶⁹ Çufalı, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 81-84.

Tablo 3.2. DP Milletvekili Adaylarının Meslek Dağılımları (TUNCER, 2008: 86).

Tüccar-Fabrikatör-	23 kişi	Mühendis	4 kişi
Müteahhit			
Avukat	21 kişi	Subay	4 kişi
Hekim-Dış	20 kişi	Akademisyen	3 kişi
Tabibi-Eczacı			
Kamu	11 kişi	Meslek Odası Yöneticisi	3 kişi
Yönetimi Mensubu			
Çiftçi-Ziraatçı	10 kişi	Vali-Kaymakam	3 kişi
DP İl ve İlçe Yöneticisi	8 kişi	Yargıç	3 kişi
Öğretmen	6 kişi	Büyükelçi	2 kişi
Mareşal*	5 kişi	Belediye Başkanı	1 kişi
Ekonomist-Bankacı	4 kişi	Eski Kuvayı Milliye Gönüllüsü	1 kişi
Gazeteci-Yazar	4 kişi		

*:Mareşal Fevzi Çakmak 5 ayrı ilden aday olduğu için Mareşal sayısı 5 olarak gözükmemektedir.

Tekrar adaylığını koyan DP'li 6 milletvekili 14 ilden aday gösterilmiştir. En kalabalık meslek grubu avukat, hekimler ve tüccarlardan oluşmaktadır. DP'nin aday listesinde işçi statüsünde aday bulunmamaktadır.²⁷⁰

Tablo 3.3. MKP Milletvekili Adaylarının Meslek Dağılımları (TUNCER, 2008: 87).

Tüccar-Esnaf-Fabrikatör	15 kişi	Meslek Odası Mensubu	3 kişi
Çiftçi-Ziraatçı	13 Kişi	Mühendis	3 kişi
Hekim-Dış	8 kişi	Maliyeci-İktisatçı-Bankacı	2 kişi
Tabibi-Eczacı			
İşçi	8 kişi	Eski İl Genel Meclisi Üyesi	2 kişi
Avukat	7 kişi	Eski Belediye Başkanı	1 kişi
Parti Yöneticisi	4 kişi	Gazeteci-Yazar	1 kişi
Subay	4 kişi	Pilot	1 kişi

Yukarıdaki tabloya göre, MKP adaylarından hiçbiri daha önce milletvekilliği yapmamıştır. En kalabalık meslek grupları tüccar, esnaf, fabrikatör, çiftçi ve ziraatçıdır. Ayrıca, toplamda sekiz tane işçi statüsünde aday bulunmaktadır.²⁷¹

Tablo 3.4. VIII. Dönem Milletvekillerinin Cinsiyet Durumu (TUNCER, 2008: 89).

	Milletvekili Sayısı	Erkek Milletvekili Sayısı	Oranı (%)	Kadın Milletvekili Sayısı	Oranı (%)
CHP	397	388	97,7	9	2,3
DP	59(*)	59	100,0	-	-
Bağımsız	6(*)	6	100,0	-	-
TBMM	462(*)	453	98,1	9	1,9

(*) İstanbul ve Sinop'tan seçilen Yusuf Kemal Tengirşenk Sinop'u, İstanbul ve İçel'den seçilen Refik Koraltan İçeli, parti listesinden bağımsız aday olarak İstanbul ve Kastamonu'dan seçilen Fevzi Çakmak ise İstanbul'u tercih etmiştir. Bu tercihler sonucu 3 sandalye boş kalmış ve Meclis 462 milletvekiliyle açılmıştır.

²⁷⁰ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 86.

²⁷¹ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 87.

Önceki dönemde 16 kadın milletvekili sayısı, bu dönemde 9'a inmiştir. TBMM'deki erkek milletvekili oranı %98,1'dir. Kadın milletvekili oranı % 1,9'dur. Ayrıca kadın milletvekillerinin tamamı CHP'lidir.²⁷²

Tablo 3.5. VIII. Dönem Kadın Milletvekilleri (TUNCER, 2008: 90).

Milletvekili	Seçim Çevresi	Milletvekili	Seçim Çevresi
Mebrure Aksoley	Ankara	Latife Bekir Çeyrekbaşı	İzmir
Fakiye Öymen	Ankara	Tezer Taşkiran	Kars
Zehra Budunç	Bursa	Makbule Dıblan	Seyhan
Hasene Ilgaz	Çorum	Zekiye Dranas-	Trabzon
		Molaoğlu	
BenalNevzat Arıman	İzmir		

Tabloda 1946 genel seçimleri sonucu TBMM'ye giren kadın milletvekilleri ve seçim çevreleri gösterilmiştir. VIII. Dönemdeki toplam 465 milletvekili içerisinde sadece 9 tanesi kadın milletvekilidir.

Tablo 3.6. Cumhuriyet Dönemindeki Kadın Milletvekilleri Sayısı (TUNCER, 2008: 90).

Seçim Yılı	TBMM Üye Sayısı	Kadın Üye Sayısı	Kadın Üye Oranı (%)
1935	399	18	4,5
1939	424	16	3,8
1943	455	16	3,5
1946	465	9	1,9

1935-1946 seçimleri arasında meclisteki kadın milletvekilleri oranının en yüksek düzeyine, 1935 seçimlerinde ulaşılmıştır. 1946 Seçimlerinde meclisteki kadın milletvekili oranı, 1935'teki oranın yarısının da altına düşmüştür.²⁷³

Tablo 3.7. VIII. Dönem Milletvekillerinin Öğrenim Durumu (TUNCER, 2008: 91).

Parti	Milletvekili Sayısı	İlköğrenim Sayısı (%)	Ortaöğrenim Sayısı (%)	Yükseköğrenim Sayısı (%)
CHP	397	17 4,3	89 22,4	291 73,3
DP	59 (*)	3 5,1	15 25,4	41 69,5
Bağımsız	6 (*)	- -	- -	6 100,0
TBMM	462 (*)	20 4,3	104 22,5	338 73,2

En yüksek oran %73,2 ile Yükseköğrenimlilere aittir, en düşük oran ise %4,3 ile ilköğrenimlilere aittir. Bağımsız milletvekillilerin tamamı yükseköğrenimlidir. Siyasi partiler içinde yükseköğrenimli milletvekili oranı en yüksek olan parti %73,3 ile CHP'dir. CHP'yi %69,5 ile DP takip etmektedir.²⁷⁴

²⁷² Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 89.

²⁷³ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 90.

²⁷⁴ Tuncer, 1946 Seçimler, s. 91.

Tablo 3.8. VIII. Dönem Milletvekillerinin Yaş Durumu (TUNCER, 2008: 92).

Yaş Grupları	TBMM Sayı	(%)	CHP Sayı	(%)	DP Sayı	(%)	BAĞIMSIZ Sayı	(%)
30-39	44	9,5	29	7,3	12	20,35	3	50,0
40-49	128	27,5	106	26,7	21	35,6	1	16,67
50-59	163	35,3	151	38,05	12	20,35	-	-
60-69	112	24,3	97	24,45	14	23,7	1	16,67
70-79	15	3,4	14	3,5	-	-	1	16,67
Toplam	462(*)	100,0	397	100,0	59 (*)	100,0	6 (*)	100,0
Ortalama	52,7		53,4		49,0		47,3	
Yaş Genel Toplam	465		397		61		7	

(*):Bir aday birden çok ilden aday olabildiği için Meclis 462 milletvekili ile açılmıştır.

TBMM üyelerinin yaş ortalaması 52,7'dir. En yaşlı milletvekili, 78 yaşındaki Bursa Milletvekili Mustafa Fehmi Gerçekker iken en genç milletvekili ise 30 yaşındaki Bursa Milletvekili Abdurrahman Konuk'tur. CHP'nin yaş ortalaması 53,4, DP'nin yaş ortalaması 49,0, Bağımsızların yaş ortalaması ise 47,3'tür.²⁷⁵

Tablo 3.9. Demokrat Parti Listelerinden Aday Gösterilen Bağımsızlar (TUNCER, 2008: 84).

Demokrat Parti Listelerinden Aday Gösterilen Bağımsızlar	Aday Olduğu İl	Seçildiği İl
Mareşal Fevzi Çakmak	Ankara, Erzurum, İstanbul, İzmir, Kastamonu	İstanbul- Kastamonu
Adnan Adıvar	İstanbul	İstanbul
Cihad Baban	İstanbul	İstanbul
Faik Muhittin Adam	İzmir	Seçilememiştir.

Tablo 3.10. Birden Fazla Seçim Çevresinden Aday Gösterilen Demokrat Partililer (TUNCER, 2008: 84).

Birden Fazla Seçim Çevresinden Aday Gösterilen Demokrat Partililer	Aday Gösterildiği İl	Seçildiği İl
Celal Bayar (*)	Bursa, İstanbul, İzmir	İstanbul
Adnan Menderes(*)	Aydın, Kütahya, Manisa	Kütahya
Refik Koraltan(*)	İçel, İstanbul, Hatay	İstanbul ve İçel
Fuad Köprülü(*)	Ankara, İstanbul, İzmir	İstanbul
Yusuf Kemal Tengirşenk	İstanbul, Kastamonu, Sinop	İstanbul ve Sinop
Emin Sazak(*)	Ankara, Eskişehir	Eskişehir
Cemal Tunca(*)	Afyon Karahisar, Manisa	Afyon Karahisar
Refik Şevket İnce	Kastamonu, Manisa	Seçilememiştir

(*) VII. Dönemde milletvekili olanlar.

DP, birden fazla ilden aday gösterdiği kişiler nedeniyle 13 milletvekilliğini, aday listelerinde yer verdiği bağımsızlar nedeniyle de 8 milletvekilliğini, toplamda ise 21 milletvekilliğini seçim sisteminin getirmiş olduğu seçilme kuralından dolayı kaybetmiştir.²⁷⁶

²⁷⁵ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 92.

²⁷⁶ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 84.

Tablo 3.11. TBMM'nin Yenilenme Oranı (TUNCER, 2008: 94).

	VIII. Dönemdeki Milletvekili Sayısı	VII. Dönemde de Olanlar	VII. Dönemde de Milletvekili Olanlar	VII. Dönemde Mecliste Bulunmayanlar	Yenilenme Oranı (%)
		Sayısı	Oranı		
CHP	397	256	65,5	141	35,5
DP	59	7	11,9	52	88,1
Bağımsız	6	-	-	6	100,0
Toplam	462	263	56,9	199	43,1

TBMM'nin VIII. Dönemdeki yenilenme oranı %43,1'dir. En düşük yenilenme oranı %35,5 ile CHP'dedir. DP'nin yenilenme oranı ise %88,1'dir. Bağımsız milletvekillerinin tamamı yeni seçilen üyelerden oluşmaktadır.²⁷⁷

Tablo 3.12. DP'nin Seçimlere Katılmadığı İller ve Bu Yerlerin MV. Kontenjanı (TUNCER, 2008: 98).

Ağrı	3	Van	3
Bingöl	2	Kırşehir	4
Bitlis	2	Niğde	7
Çorum	5	Mardin	7
Diyarbakır	7	Siirt	4
Hakkâri	1	Gümüşhane	6
Kars	9	Rize	6
Malatya	11	Toplam İl Say.	Toplam MV. Say.
Muş	2	16	79

DP, bu illerde seçimlere katılmayarak 79 milletvekilinin tamamını CHP'ye ya da bağımsız adaylara kaptırmıştır.²⁷⁸

Tablo 3.13. 21 Temmuz Genel Seçim Sonuçları (TUNCER, 2008: 99).

Toplam Milletvekili Sayısı	465	
Seçime Katılan Partiler	CHP, DP, MKP, LDP, TİÇP, YVİP	
Partilerin ve Bağımsızları Çıkardığı Milletvekili Sayısı		
	Milletvekili Sayısı	Temsil Oranı (%)
Cumhuriyet Halk Partisi	397	85,4
Demokrat Parti	61	13,1
Bağımsız (DP kontenjanından seç.)	4	0,9
Bağımsız (Bağımsız aday olarak seç.)	3	0,6
Toplam	465 Milletvekili	100,0

CHP, Meclisteki sandalyelerin %85,4'ünü kazanmıştır. DP, %13,1 ile ikinci parti konumundadır. Bağımsızlar ise %1,5'lik bir orana sahiptir. DP kontenjanından seçilen milletvekilleri: Adnan Adıvar (İstanbul), Cihad Baban (İstanbul), Fevzi Çakmak (İstanbul, Kastamonu).

Birden fazla ilde seçilen milletvekilleri: Refik Koraltan (İçel-İstanbul), Yusuf Kemal Tengirşenk (Sinop-İstanbul), Fevzi Çakmak (İstanbul-Kastamonu), bu

²⁷⁷ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 94.

²⁷⁸ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 98.

milletvekillerinin il tercihinden dolayı İstanbul'da 2, Kastamonu'da 1 kontenjan boş kalmış, Meclis 462 sandalye ile açılmıştır.²⁷⁹

Tablo 3.14. Seçim Sonuçlarına Göre Meclisteki Sandalye Dağılımı (TUNCER, 2008: 100-101).

Siyasi Parti	Toplam M.V. Sayısı	İki Çevresinden Seçilen M.V. Sayısı	Seçim Mecliste Yer alan M.V. Sayısı
CHP	397	-	397
DP	61	2	59
Bağımsız (DP Kontenjanından)	4	1	3
Bağımsız (Doğrudan aday olanlar)	3	-	3
Toplam	465	3	462

CHP, kazandığı tüm milletvekilleri sayısınca meclise girerken, DP 61 kontenjan kazanmasına rağmen 2 adayı aynı anda birde fazla ilde seçildiği için 59 sandalye ile meclise girebilmiştir. DP kontenjanından bağımsız olarak kazanmış olan 4 milletvekilinden birisi (Fevzi Çakmak) birden fazla yerde seçildiği için 4 kontenjandan 3'ünü işgal etmişlerdir. Böylece, meclisin 465 kontenjanından 462'si dolmuştur. Bu arada CHP, 60 ilde milletvekilliği kazanırken, sadece 3 ilde milletvekili çıkaramamıştır.(Afyon Karahisar, Çanakkale ve İçel).

DP, sadece 11 ilde milletvekilliği kazanabilmiştir. (Afyon Karahisar, Çanakkale, Edirne, Eskişehir, İçel, İstanbul, Kastamonu, Kayseri, Kütahya, Muğla ve Sinop). CHP 49 ilde DP ise 3 ilde (Afyon Karahisar, Çanakkale ve İçel) milletvekilliklerinin tamamını kazanmıştır.²⁸⁰

Tablo 3.15. Siyasi Partilerin Birinci Sırayı Aldığı İllerin Sayısı (TUNCER, 2008: 102).

	Partilerin Birinci Olduğu İl Sayısı	Milletvekilliklerin Tamamını bir partinin kazandığı İl Sayısı	Karma Liste Çıkaran İl Sayısı
CHP	54	49	5
DP	9	3	6
Toplam	63	52	11

CHP 54 ilde, DP ise, 9 ilde birinci olmuştur. CHP 49 ilde, DP 3 ilde milletvekilliklerinin tamamını kazanmıştır. Karma liste çıkararak 11 ilin 5'inde CHP (Burdur, Denizli, Kastamonu, Kayseri, Maraş). 6 ilde ise DP (Eskişehir, Edirne, İstanbul, Kütahya, Muğla, Sinop) birinci olmuştur.²⁸¹

²⁷⁹ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 99.

²⁸⁰ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 100-101.

²⁸¹ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 102.

Tablo 3.16. Siyasi Partilerin Milletvekilliği Kazandığı İl Sayısı (TUNCER, 2008: 103).

Katıldığı İl Sayısı	Mv. Sayısı	Çıkardığı İl	Partilerce (52 İl)	Tümü Mv.	Kaz.	Karma Liste (11 İl)	
			İl	Mv.		İl	Mv.
CHP	63 İl	60 İl	397 Mv.	49	355	11	42
DP	47 İl	11 İl	65 Mv.	3	21	8	44
BAĞIMSIZ		3 İl	3 Mv.	-	-	3	3
Toplam		465 Milletvekili	52 İl	376 Mv.		11 İl	89 Mv.

Siyasi partiler 63 ilin 52'sinde tam liste ile seçimi kazanmışken, 11 ilde ise seçimleri, partilerin ve bağımsızların paylaştığı karma listeler kazanmıştır. CHP, 60 ilde 397 milletvekili, DP ise 11 ilde 65 milletvekili kazanmıştır. (65 milletvekilinden 4'ü DP listesinde bağımsız olarak seçilmiştir.) 3 ilde 3 bağımsız milletvekili seçilmiştir. CHP, 49 ilde milletvekilliklerinin tamamını (355 mv.), karma liste çıkaran 11 ildeki milletvekilliklerinin de bir kısmını (42 mv.) kazanmıştır. DP, 3 ildeki 21 kontenjanın tamamını kazanmıştır. Afyon Karahisar (8), Çanakkale (6), İçel (7), 8 ilde ise milletvekilliklerinin bir kısmını (44 mv.) kazanmıştır.²⁸²

3.8. Genel Seçimlerin Basına Yansımaları

1946 Genel Seçimlerinde propaganda yarışlarına siyasi partiler kadar gazetelerde katılmıştır. Bu rekabette özellikle, CHP ve DP yanlısı basın kuruluşları ön plana çıkmıştır. Ülkede seçim havasına girilmesiyle birlikte, gazetelerde siyasi görüşlerini ortaya koymaya başlamışlardır. Akşam, Tanin, Ulus, Vakit CHP'nin Tasvir, Vatan, Yeni Sabah da muhalefet yanlısı yazılar yayımlanmışken, Cumhuriyet ise yansız bir yayın politikası takip etmeye çalışmıştır. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri Türkiye'nin ilk tek dereceli ve ilk çok partili milletvekilliği seçimleri olmasına rağmen, Türk basını başarılı bir seçim dönemi geçirmemiştir. Gazetelerin partiler arasındaki ilişkileri yumuşatması beklenirken, bu durumun tam tersi bir yöntem izlemişlerdir. Özellikle köşe yazarları, makalelerinde karşıt görüşlü oldukları partileri ve politikacıları sert sözlerle eleştirmişlerdir.²⁸³

Seçimlerden kısa bir süre önce Vatan Gazetesi yazarlarından Ahmet Emin Yalman, doğrudan iktidarı hedef alan bir yazı kaleme almıştır. Yalman yazısında Hükümetin *"Seçimin bir şekil meselesinin haricine çıkmasını ve milletin serbest iradesini belli etmesini bir türlü göze alamadığını"* iddia etmiştir.²⁸⁴ Muhalefet yanlısı gazetelerde, çok sayıda bu tür haberler yazılırken, aynı şekilde iktidar yanlısı basında da bu tür yazılar kaleme alınmıştır.²⁸⁵ Tanin Gazetesi yazarlarından Hüseyin Cahit Yalçın'ın haberinde Demokrat Parti'yi adeta topa tutmuştur. Yalçın'ın yazılarının genel hatlarından kısaca bahsedecek olursak; Demokrat Parti'nin seçim çalışmalarının kanunen usulsüz olduğunu, yolsuzluk konusunda hükümet yetkililerinin iftiraya maruz kaldığını ve Demokrat Parti teşkilatlarının halkı hükümete karşı dolduruşa getirdiğini öne sürmüştür.²⁸⁶

²⁸² Tuncer, *1946 Seçimleri*, s. 103.

²⁸³ Murat Burgaç, "1946 Genel Seçimlerinde Propaganda", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.13, S.26, ss.163-184, 2013, s. 177.

²⁸⁴ Ahmet Emin Yalman, "Milleti Anlamıyorlar", *Vatan Gazetesi*, 11 Temmuz 1946, s. 3.

²⁸⁵ Ahmet Emin Yalman, "Hayır ile Şer Çarpışıyor", *Vatan Gazetesi*, 15 Temmuz 1946, s. 3.

²⁸⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, "İftira ve Tezvir Bulutları İçinde Vatandaş", *Tanin Gazetesi*, 15 Temmuz 1946, s.1

Basının propaganda faaliyetlerine bir diğer örnekte, ülkenin bazı yerlerinde meydana gelen parti kavgalarını yanlış bir şekilde manşetine taşımasıdır. Muhalef yayın kuruluşları DP'ye üye olan vatandaşların kamu dairelerinde kötü muameleyle karşılaştıklarını, güvenlik güçlerinden şiddet gördüklerini ortaya atan haberler yayınlamışlardır. Bu dönemde, muhalefet yanlısı yayınlarıyla bilinen Vatan Gazetesinde ise “Gizli Emirler”, “İzmir’de Hadiseler Devam” başlığını taşıyan bolca haberler yapılmıştır. Yine aynı biçimde CHP'ye yakın yayın organları da muhalefeti karalayıcı haber başlıklarıyla karşımıza çıkmıştır. Ancak yayınlanan bazı haberlerin yalan olduğu, gerçekte olayların bu yönde gelişmediği ortaya çıkmıştır. Örneğin muhalefete yakınlığıyla bilinen Vatan gazetesinde “Bursa’da Tazyik ve Tehdit” başlıklı haber yazısı, Ulus gazetesi tarafından yalanlanmıştır. “Bursa Hadiselerinin İç Yüzü” başlığıyla yayınlanan haberde, sözde köy halkına CHP temsilcileri tarafından dayak atıldığı yönündeki haberlerin, bizzat köylüler tarafından yalanlandığına değinilmiştir. DP’nin İnegöl üyelerinden Nuri Doğrul’un güvenlik güçlerinden herhangi bir kötü muamele görmedikleri için Bursa Valisi Haşim İşcan’a teşekkür etmesi üzerine, haberin asılsız olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Bir diğer yalan haber halkasını da sözde parti üyelerinin istifa ettiğini ortaya atan haberler yapılmıştır. Örneğin; İzmir menşeli bir gazetede çıkan haberde, CHP’den 3200 üyenin ayrıldığı gündeme taşınmış ancak bu asılsız iddialar Tanin gazetesi tarafından yalanlanmıştır. Bu arada, iktidara yakın basında da aynı tarzda haberler sıkça yapılmaya başlanmış nitekim muhalefet yanlısı gazetelerde bu haberleri reddetmiştir.²⁸⁷

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün seçim beyannamesi, seçimlerden kısa bir süre önce 17 Temmuz 1946 tarihinde açıklanmıştır. Beyanname, 18 Temmuz 1946’da “İnönü’nün Türk Milletine Seçim Beyannamesi” başlığıyla duyurulmuştur. İnönü beyannamede milli irade kavramının önemini, tek dereceli seçim sisteminin ülke siyasetinde bir devrim olduğunu, genel seçimlerden önce cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılmamasının kendisine verilen anayasal bir hak olduğunu, CHP’ye yapılan eleştirilerin abartıldığını ve en sonunda da seçmenlerden kendisine ve partisine oy talep etmiştir. Bu arada, seçimlere 2 gün kala DP Genel Merkezi, Celal Bayar’ın İzmir’deki konuşmasının radyodan yayımlanması için Basın-Yayın Genel Müdürlüğü’ne müracaat etmiştir. Ancak bu başvuru Genel Müdürlük tarafından uygun görülmeyle reddedilmiştir.²⁸⁸

²⁸⁷ Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, s. 178-179.

²⁸⁸ Tuncer, 1946 Seçimleri, s. 69-70.

4. DEMOKRAT PARTİ'NİN ANAMUHALEFET YILLARI

4.1. TBMM'nin Açılması (5 Ağustos 1946)

VIII. Dönem TBMM, milletvekilliği seçimlerinden hemen sonra 5 Ağustos 1946 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Meclis Başkanlığı için yapılan seçimlerde CHP'nin adayı Kazım Karabekir, DP'nin adayı Yusuf Kemal Tengirşenk'e karşı ezici üstünlük sağlayarak Meclis'in yeni başkanı olmuştur. Aynı şekilde İsmet İnönü'de, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kendisine rakip olan Fevzi Çakmak ve Tengirşenk karşısında zafere ulaşmıştır.²⁸⁹ İnönü, yemin konuşmasını gerçekleştirmek üzere kürsüye çıktığında ise, DP milletvekilleri ayağa kalkmamışlardır. Demokratların bu hareketleri seçim sonuçlarına bir tepki olarak değerlendirilse de Celal Bayar'a göre bu hareket bir eylem değil, halkın iradesini temsil eden Meclisin üstünde herhangi bir gücün olmadığını göstergesidir. Cumhurbaşkanlığı ve Meclis başkanlığı seçimlerinden sonra Meclis Genel Kurulu'nda milletvekillerin seçim tutanakları görüşülmüş ve Meclis Başkanlık Divanı ile Cumhurbaşkanı Meclis Komisyonları seçimleri yapılmıştır. Meclis'in düzeni sağlandıktan sonra da yeni hükümetin programı açıklanıp güven oylamasına sunulmuştur.²⁹⁰

4.2. Recep Peker Hükümeti'nin Kurulması

Cumhurbaşkanı'nın yemin töreninden sonra, Şükrü Saraçoğlu Hükümeti istifasını sunmuş yerine Recep Peker Hükümeti kurulmuştur.²⁹¹ Diğer yandan da CHP Genel Başkan Vekilliği görevine Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir. Bu hareketle bir taşla iki kuş vuran İnönü, Recep Peker'in parti içi güçlenmesini ve muhalefeti engellemeye çalışmıştır. Tek partili sistemden yana olan Peker'in Başbakan seçilmesine etkili olan bir diğer faktör ise, savaş sonrası dönemin ekonomik sorunlarından anlayan devlet adamı olmasıdır. Bu arada, 6 Ağustos 1946 tarihinde DP Meclis Grubu toplanmıştır. "Grup Başkanlığı'na İstanbul Milletvekili Celal Bayar, Grup Başkanvekilliğine İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü, Yönetim Kurulu üyeliklerine ise Kütahya Milletvekili Adnan Menderes, Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk, İstanbul Milletvekili Fuat Hulusi Demirelli, Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ve İçel Milletvekili Saim Ergenekon seçilmiştir."²⁹²

Nihayet, Peker Hükümeti'nin programı 14 Ağustos 1946 tarihinde Meclis'te açıklanmıştır.²⁹³ Hükümet programının ele aldığı konuların başında özgürlüklerin genişletileceği ve demokratik uygulamaların sürdürüleceği yönündedir.²⁹⁴ Bu kapsamda Hükümet, kolluk kuvvetlerinin birleştirileceği, halktan zorla yardım toplanamayacağı ve istinaf mahkemelerinin kurulacağını müjdesini vermiştir. Ekonomi alanında da düzenlemeler yapılarak çay, kahve ve şeker gibi ürünlerin ticaretinin serbest olacağı

²⁸⁹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 24.

²⁹⁰ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 85.

²⁹¹ Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, C.1, NO:146, 2012, s. 4.

²⁹² Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 232-234.

²⁹³ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 4.

²⁹⁴ Neşe Erdilek, "Hükümetler ve Programları", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.4, Yayın Kurulu: Murat Belge, Seyfettin Gürsel, Mete Tunçay ve Bülent Özukan, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 968-1046, 1983, s. 985.

açıklanmıştır. Böylece Hükümetin özgürlük konusundaki ısrarcılığı bir kez daha vurgulanarak, iktidarın bu konuda samimi olduğu imajı verilmiştir.²⁹⁵

Açıklanan hükümet programından sonra, DP Meclis Grup Başkanvekili Fuat Köprülü, partisinin durum değerlendirmesi yapması için görüşmelerin ertelenmesini talep etmiştir. Ancak CHP kanadının geneli DP'nin bu isteğine karşı çıkmıştır. Özellikle “*Süreyya Örgüven, Hasan Fehmi Ataç, Sırrı İçöz*” gibi CHP'liler, DP'nin bu talebini ağır sözlerle eleştirmişlerdir. DP cephesinden ise, Refik Koraltan ile Fuat Köprülü görüşmelerin ertelenmesi için bastırmışlar ve meclise önerge vermişlerdir. Ancak bu girişimlerden herhangi bir netice elde edememişlerdir. DP adına konuşan Refik Koraltan, Hükümetin muhalefeti engellediğini savunarak, demokratik açılım yapmak isteyenlerin bu davranışlarıyla çelişkiye düştüklerini söylemiştir. DP milletvekillerinin tüm girişimlerine rağmen görüşmeleri ertelenmeyen hükümet programı, 14 Ağustos 1946 tarihinde 53'e 378 oyla Meclis'ten güvenoyu almıştır.²⁹⁶

4.3. 7 Eylül Kararları

Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmamasına rağmen, savaşın getirmiş olduğu askeri ve iktisadi sorunları fazlasıyla yaşamıştır. Bu dönemin en önemli sorunu ise dış ticaret imkânlarının azaldığı bir atmosferde memleketin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek bir diğer ifadeyle üretim kapasitesini dengeleyebilmektir. Nitekim alınan ekonomik önlemlere rağmen, Türkiye'nin 1940-1945 yılları arasındaki ekonomik yapısı pek iç açıcı değildir. Özellikle genç ve dinamik nüfusun silahaltına alınması üretimi adeta durma noktasına getirmiştir.²⁹⁷

Almanya'nın mağlubiyetiyle sonuçlanan savaş sonrası, dünya ekonomisinde ABD'nin rolü artmış Türkiye'nin ekonomisi de ABD eksenine kaymıştır. Bu durum liberal dış ticaret hacminin ve yeni bir kambiyo sisteminin oluşmasına neden olmuştur. Kambiyo sisteminin temel avantajları pratik ve düzenli olmasıdır. ABD ve İngiltere'nin girişimleriyle Bretton Woods Antlaşması yürürlüğe girmiş ve ileride IMF olarak adlandırılacak Milletlerarası Para Sandığı'nın temelleri atılmıştır.²⁹⁸ Bu teşkilatın temel amacı ise uluslararası düzeyde para koordinasyonunu sağlamak, dünya ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmak ve para sıkıntısı yaşayan devletlere para desteğinde bulunmaktır.²⁹⁹

Peker Hükümeti ilk iş olarak, savaş yıllarının getirmiş olduğu kötü ekonomiyi düzeltmek için birtakım hamleler yapmıştır. “*7 Eylül Kararları*” olarak adlandırılan bu yenilikler için Türk Lirası'nın Dolar karşısında değeri düşürülerek, ülkeye tekrar ticari canlılık getirilmeye çalışılmıştır.³⁰⁰ Türk parası iç ve dış ekonomide büyük açıklar vermeye başladığı için hükümet böyle bir yöntemle başvurmuştur. 7 Eylül Kararlarının uygulanmasının bir diğer gerekçesi ise, Türkiye ile Uluslararası Para Fonu (IMF) arasındaki ilişkilerin bu dönemde artmasıdır.³⁰¹

²⁹⁵ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, TBMM Yayınları, C.3, Ankara, 2014, s. 241-243.

²⁹⁶ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 236-237.

²⁹⁷ Serkan Tuna, “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, C.13, ss.86-121, 2007, s. 87-88.

²⁹⁸ Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 80-81.

²⁹⁹ Tuna, “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, s. 89-90.

³⁰⁰ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 4.

³⁰¹ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, s.47-48s.

Bu karardan sonra fırsatçılar altın almak için Ziraat Bankası şubelerine akın etmişlerdir. Bu durum enflasyonun yukarı doğru artmasına neden olmuştur. Ticaret Borsası'nın verilerine göre fasulye, nohut, peynir, mercimek ve susam gibi gıdaların fiyatları çok artmıştır. Türk Lirasının değeri düştüğü için tonlarca gıda maddesi Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi Avrupa devletlerine ihraç edilmiştir. Yine de Devalüasyon, ihracatı beklenen oranda artırmamış, aksine ithalat daha çok artmıştır. Bu sırada, devalüasyon olacağını önceden duyanlar, ithal ürünlerini saklayıp daha sonra piyasaya sürerek fazla kazanç elde etmişlerdir. Piyasada ithal mal azalınca fiyatları da iki katı artmıştır. Temel tüketim ürünlerinin fiyatları birden yükselince, ülkede yeni zengin sayısı da artmıştır. Bu olumsuz tabloya rağmen memur ve işçi maaşlarında herhangi bir artış olmamış, ülke ekonomisini canlandırmak için yapılan 7 Eylül Kararları ise tam bir fiyasko çıkmıştır.³⁰²

4.4. TBMM'nin I.Toplantı Yılı ve DP'nin Muhalefeti

Mevcut seçim kanundan memnun olmayan Demokratlar, 19 Eylül 1946 tarihinde bununla ilgili Meclis'e önerge vermişlerdir. Bu önergeye göre seçmenler oylarını okullarda ve kapalı alanlarda tek başına kullanacak, oy pusulaları renkli olacak, parti görevlileri tutanakları imzalayacak ve her görevliye tutanak örneği verilecek, son işlemde de sandıklardan çıkan sonuçlar hızlıca açıklanacaktı. Görüldüğü üzere bu önergenin amacı demokratik seçimlerin gerçekleştirilmesine yöneliktir. Ancak DP'nin bu önergesi Adalet ve İçişleri komisyonlarınca kabul görmemiştir. TBMM Genel Kurulu'nun Birinci Toplantı Yılı ise 1 Kasım 1946'da başlamış ve Kazım Karabekir tekrar Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir. Bu görüşmelerde Başkanlık Divanı ile İhtisas Komisyonlarının seçiminden sonra önemli yasalar çıkarılmıştır. Bunlar arasında Tunceli il merkezinin Kalan Kasabasına taşınmasına yönelik kanun, işçi ve işveren sendikaları hakkındaki kanun, Toprak mahsulleri vergisi kanunundaki birtakım değişiklikler ve Köy Enstitüleriyle ilgili bazı düzenlemeleri içermektedir. Bu arada, eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüblü hakkında Meclis soruşturması yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca sıkıyönetim iki kez uzatılmış, milletvekili dokunulmazlıkları görüşülmüş, uluslararası anlaşmalar imzalanmış ve 1947 yılı Bütçe Kanunu onaylanmıştır. Meclis'te görüşülen bir diğer dikkat çeken konu ise, Türkiye'deki komünizm hareketleridir.³⁰³

4.5. DP'nin İlk Önemli Muhalefeti

Celal Bayar hatıralarında, 7 Eylül Kararlarının hükümet yanlısı çevrelerce önceden bilindiğini ve projenin asıl amacının bunları zengin etmeye yönelik olduğunu aktarmıştır. Ayrıca Bayar, bu dönemde halkın CHP iktidarına tepkisinin artmasının nedenlerinden birisi olarak 7 Eylül Kararlarını göstermiştir.³⁰⁴ Diğer taraftan 15 Ekim 1946'da CHP Genel Sekreterliğine Nafi Atık Kansu yerine Hilmi Uran getirilmişti. Bu gelişme CHP içindeki Pekerciler'e bir gözdağı verilmesi olarak yorumlanmıştır.³⁰⁵ Aralık ayına gelindiğinde ise CHP ile DP arasındaki ilişkiler iyice bozulmuş, 4 Aralık 1946 tarihli görüşmede sıkıyönetim süresinin uzatılması meselesinde sert tartışmalar yaşanmıştır. Sonuçta sıkıyönetim süresi, muhalefetin itirazına rağmen altı ay daha

³⁰² Tuna, "Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946", s. 116-117.

³⁰³ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 6-7.

³⁰⁴ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınları, İstanbul, 1995, s. 376.

³⁰⁵ Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi (1945 – 1971)*, s. 26.

uzatılmıştır.³⁰⁶ Nitekim Peker Hükümeti'ni bitirecek olay 18 Aralık 1946 tarihli bütçe görüşmeleriyle başlamıştır. Bu arada Adnan Menderes, hükümete bütçe açığı nedeniyle yüklenmiş, mali kaynakların verimsiz kullanıldığından bahsetmiş, devlet memurları kadrolarının fazlalığından şikâyet etmiş ve zirai faaliyetlerin desteklenmediğini söylemiştir.³⁰⁷ Ayrıca DP milletvekilleri ülkede bütçe açığının giderek arttığını, ekonominin çöktüğünü, enflasyonun iyice arttığını ve kalıcı tedbirlerin alınmasının gerektiğini vurgulamışlardır.³⁰⁸

DP'nin ağır eleştirilerine Hükümet adına cevap veren Recep Peker, Adnan Menderes için "*psikopat*" tabirini kullanmış ve iktidar olarak devleti güçlü bir şekilde yarınlara ulaştırma gayreti içinde olduklarını söylemiştir. Bunun üzerine DP milletvekilleri, Celal Bayar önderliğinde salonu terk etmişlerdir.³⁰⁹ Uzun zamandan beri Meclis, böylesine bir tepkiyle karşılaşmamıştır.³¹⁰

Emin Karakuş'un aktardıklarına göre, Recep Peker psikopat tabirini kullanırken, Celal Bayar ayağa kalkmış ve bütün DP milletvekillerini Meclis'i terk etmeye çağırmıştır. Bu sırada Emin Sazak ile Fuat Köprülü "*Bir Başbakan böyle konuşamaz*" diye seslenmiştir. Bütün bunlar yaşanırken Recep Peker, kendisine verilen tepkinin şaşkınlığı içinde kalmıştır. Bundan sonra günlerce "*psikopat*" tabirinin hakaret olup olmadığı üzerinde tartışılmış, gazetelerde anket konusu olmuştur. DP milletvekilleri hükümetten bir özür beklediklerini aksi takdirde Meclis'e gelmeyeceklerini bildirmişlerdir. Olaylara Meclis Başkanı Şükrü Saraçoğlu müdahale etmeye çalışmasına rağmen bir netice elde edememiştir.³¹¹

1947 yılı bütçe kanunu tasarısı görüşmelerinde, Başbakan Recep Peker'in DP Milletvekili Adnan Menderes'e söylediği psikopat ve maraz tabirleri üzerine başlayan tartışmalar sonucunda muhalefet temsilcilerinin bir müddet Meclis çalışmalarına katılmamaları, Türk siyaset tarihine "*Psikopat Olayı*" olarak geçmiştir. Adı geçen bu olay üzerine, DP milletvekilleri, Parti Meclis Grubu'nu toplayarak durum değerlendirmesi yapmışlar ve eylemlerini bir müddet sürdürmüşlerdir.³¹² DP tarafının ısrarcı olduğu konunun başında Başbakan Peker'in Menderes'ten özür dilemesi gerektiği, aksi takdirde Meclis'e girmeyeceklerini bildirmişlerdir. Bu arada memleketin birçok yerinden Peker'e kınama telgrafları çekilmiştir.³¹³

Meclis'te iktidar ile muhalefet arasında ipler iyice gerilmiş, çok partili dönemin geleceği tehlikeye girmişti. Bu tehlikeyi önceden fark eden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, DP Başkanı Celal Bayar ile Meclis Grup Başkanı Fuat Köprülü'yü Çankaya Köşkü'ne davet etmiştir. Nitekim bu görüşmede başarısız olmuş, Demokratlar Meclis çalışmalarına katılmamaya devam etmişlerdir. İlerleyen günlerde İnönü, Bayar ve Köprülü bir görüşme daha yapmışlardır. İnönü'nün bu kadar ısrarcı davranmasının nedeni ise iki partiyi barıştırmaktan ziyade, ülkede demokrasi havasının sürmesini istemesidir.³¹⁴

Nihayet DP yönetimi, Cumhurbaşkanı'ndan olayların bir daha tekrarlanmaması için söz almış, İnönü de bir bildiri yayınlayarak, siyasi partileri birbirlerine karşı saygılı olmaya davet etmiştir. Böylelikle, hükümet ile muhalefet arasındaki buzlar bir nebze de

³⁰⁶ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 7.

³⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Toplantı:1, C.3, Birleşim:18, 18 Aralık 1946, s.3-5.

³⁰⁸ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, s. 49.

³⁰⁹ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 97-98.

³¹⁰ Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi (1945 – 1971)*, s. 28s.

³¹¹ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 243-244.

³¹² Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s. 147.

³¹³ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 97-98.

³¹⁴ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s. 148.

olsa erimiştir. Cumhurbaşkanı İnönü, tüm partilere eşit mesafede yaklaşacağını açıkladıktan sonra, DP milletvekilleri 27 Aralık 1946'da Meclis'e geri dönmüşlerdir. Bu gelişme Peker yanlıları için mağlubiyet, Demokratlar açısından da galibiyet olarak algılanmıştır. Bütçe Kanunu'na gelince, tasarı 30 Aralık 1946 tarihinde 354 güvenoyuyla Meclis'ten geçmiştir. Bu gelişmeler, muhalefetin Meclis'te bir ağırlığının olduğunun göstergesidir. Böylece DP, ilk yılını yoğun bir siyasi ortamda, amaçları doğrultusunda önemli mesafeler aşarak ilerlemiştir.³¹⁵

4.6. TBMM'de Komünizm Tartışmaları ve DP

Türkiye'de demokratik uygulamalar hızlandırılırken, diğer taraftan da Sovyetlerle bağlantısı olan yapılanmalara karşı temkinli davranılmıştır. Bu kapsamda, "*Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, İstanbul İşçi Kulübü'nün yanı sıra, Sendika, Ses, Noror, Gün, Yığın, Dost*" gibi yazılı ve görsel yayın organları da 16 Aralık 1946'da İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatılmıştır. 29 Ocak 1947'de İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığınca hazırlanan Türkiye'deki Komünizm faaliyetleri raporunu Meclise taşımıştır. Raporun içeriğinde Tefvîk Rüştü Aras'ın Cami Baykurt ve Zekerîya Sertel'le 1945 ve 1946 yıllarında yazıştıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca DP kurucularından Bayar, Menderes ve Köprülü'nün Görüşler dergisinde yazı kaleme almaları talep edilmiş, Fevzi Çakmak'ın ise bir ihtilal yapması istenmiştir.³¹⁶

İçişleri Bakanlığı'nın bu iddialarından sonra iktidar partisi, Fevzi Çakmak'ı komünistlere yardım etmekle suçlamıştır. Bunun üzerine Çakmak, basına verdiği demeçte hakkında çıkan iddiaları yalanlayarak, niyetinin hiçbir zaman ihtilal yapmak olmadığını, her fırsatta komünizmle mücadele ettiğini ve kendisine iftira atıldığını söylemiştir. Aynı şekilde Tefvîk Rüştü Aras da hakkında çıkan iddiaları yalanlayarak, Fevzi Çakmak'la herhangi bir gizli plan yapmadıklarını aktarmıştır. Komünizmle mücadelenin bir diğer ayağını ise 1948 Yazında üniversitelerdeki akademisyenlerle öğrenciler arasındaki faaliyetlerin araştırılmasına yönelik yapılmıştır. İktidar ve muhalefet bu konuda titiz davranarak, her türlü komünist girişimlere karşı olduklarını göstermişlerdir.³¹⁷

4.7. 12 Temmuz Beyannamesi ve DP

İktidar ile ana muhalefet arasındaki buzları eritmek için gerek iç kaynaklı gerekse dış kaynaklı birtakım hamleler olmuştur. Bu hamlelerin başını yetkin devlet adamları, sanayici iş adamları, tecrübeli gazeteciler ve yabancı devletlerin Türkiye'ye gönderdikleri temsilciler çekmiştir.³¹⁸ 9 Mayıs 1947 tarihli gazetelerde çıkan haberlerde, Cumhurbaşkanı İnönü'nün her iki parti arasındaki ilişkileri düzenlemek için çalışmalarına başladığı duyurulmuştur. Daha sonraki haberlerde ise İnönü'nün, Bayar'ı Çankaya Köşkü'ne çağırarak bir görüşme gerçekleştirdikleri yazılmıştır. Bu görüşmede Peker ve Devlet Bakanı Mümtaz Ökmen de hazır bulunmuştur. Nitekim bu toplantıdan herhangi

³¹⁵ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 243-246.

³¹⁶ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 8.

³¹⁷ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 9.

³¹⁸ İbrahim Şahin, "İktidar-Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes'in Siyaset Dili", *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, C.1, S.1, ss. 191-216, 2017, s. 198-199.

bir sonuç çıkmamış, İnönü, Haziran ayı boyunca iki partinin temsilcilerine yönelik toplantı sayısını artırmıştır.³¹⁹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Celal Bayar ile görüşmelerinde DP bünyesindeki bazı siyasetçilerin adını vererek onları ihtilalci olmakla suçlamıştır. Bayar ise bu iddiaları reddederek, asıl suçlu tarafın Peker Hükümeti olduğunu, DP'lilerin dışlandıklarını, parti çalışmalarının her fırsatta engellendiğini, partiye üye olanların şiddete maruz kaldığını ve işten çıkarıldığını söylemiştir. Daha sonra İnönü bu toplantısını Recep Peker'le paylaşmış, Peker'de DP ile barışma taraftarı olmadığını söylemiştir.³²⁰

İlerleyen günlerde İnönü, Hükümetle ana muhalefet temsilcilerinin bir araya gelmesini istemiştir. Bu kapsamda Bayar ve Peker bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. DP'nin ihtilal yapacağı söylemlerinden rahatsızlık duyan Bayar, Başbakan Peker'e bu konuda duyarlı davranması tavsiyesinde bulunmuştur. Ayrıca Bayar, kendilerine yapılan siyasi baskılardan da huzursuz olduklarını yinelemiştir.³²¹ Bu arada İnönü, yayınlanacak beyannamenin örneğini Celal Bayar'a vermiş, Bayar da DP Genel Yönetim Kurulu'nu 10 Temmuz'da görüşmeye çağırıştır. Bayar görüşmede, İnönü'nün bildirisini okumuştur. Nitekim bildiri DP Genel Kurulunca eleştirilmiştir. Eleştirenlerin bir kısmı bildirinin partileri açısından yararlı olacağını savunurken, diğer kısım ise bildirinin kendilerine zarar getireceğini söylemişlerdir. Sonuçta toplantıya katılanların büyük çoğunluğu bildirinin kabulüne karar vermiştir. Bildirinin açıklanmasından kısa bir süre önce İnönü, Amerikan askeri heyetini ağırlamıştı. İnönü bu heyete, Türk halkının demokratik gelişmelere hazır olduğunu bildirmiştir. Bu görüşmelerden sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 11 Temmuz 1947 tarihinde bildiriye radyodan okutmuş, ertesi gün gazetelerde yayınlandığı için³²² "12 Temmuz Beyannamesi" olarak anılmıştır.³²³ Belgenin içeriğinde Cumhurbaşkanı, iktidarla muhalefet arasındaki suçlamaların doğruluk payının olduğunu, fakat bunları dillendirmenin manasız olduğunu, iki partinin birbirlerine saygılı olmasının gerektiğini, ana muhalefetin ihtilalci değil kanunlara uyan bir parti olarak huzurla çalışmasının sağlanacağına, buna bizzat kendisinin de yardımcı olacağına ve iki tarafa da eşit mesafede olacağına vurgulamıştır.³²⁴

Beyannameyi kamuoyu olumlu karşılamış İnönü-Bayar görüşmeleri de sıklaşmıştır. Her iki liderin görüşmelerinin artmasının en önemli faktörü ise Cumhurbaşkanı İnönü'nün ihtilal konusunda DP'ye kuşkulu davranmasıdır. Ancak İnönü, bu meselede Bayar'a güvenmiştir. Hatta kendisi Bayar'a partideki konumunu sorduğunda Bayar, partide otoriter olduğunu İnönü'ye söylemiştir.³²⁵

Yayınlanan bildiri, Moskova'daki Amerika, İngiltere ve İsviçre elçileri tarafından da olumlu karşılanmıştır.³²⁶ Ayrıca İnönü, demokratikleşme sürecinde Amerika'nın Büyükelçisi Wilson faktörünün etkisinden de bahsetmiştir.³²⁷ Bu arada, bildirinin ertesi

³¹⁹ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 263-264.

³²⁰ İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, s. 455.

³²¹ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi, Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, ss.77-100, 2012, s. 90.

³²² Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 265-267.

³²³ Şeyhanlıoğlu, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi, Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği", s. 87.

³²⁴ İbrahim Şahin "İktidar-Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes'in Siyaset Dili", s. 198.

³²⁵ İnönü, *Defterler (1919-1973)*, s. 469.

³²⁶ Nihat Erim, *Günlükler (1925-1979)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 200.

³²⁷ Erim, *Günlükler (1925-1979)*, s. 160.

günü Türk-Amerikan Yardım Anlaşması imzalanmıştır. Beyannamenin yayınlanması iktidar ve muhalefet üzerinde bazı etkilere neden olmuştur. Bu etkiler basına da yansımıştır. Gazetelerde bildiriye eleştiren ve öven yazılar yazılmıştır. DP tarafında ise, Milletvekili Sadık Aldoğan ile Parti Müfettişi Osman Bölükbaşı'nın muhalefeti dikkat çekicidir.³²⁸

12 Temmuz Beyannamesi, 1945-1950 arası demokratikleşme hareketlerinin önemli bir evresini oluşturmuştur.³²⁹ Çünkü bu beyannamede Cumhurbaşkanı, iki partiye de eşit mesafede davrandığını söyleyerek, tarafsızlık konusunda önemli bir engel aşmıştır. Diğer bir gelişmede devlet memurlarının ana muhalefet mensuplarının çalışmalarına engel olmaması konusunda İnönü'nün yapmış olduğu hamlesidir. Bildiriden çıkan bir başka sonuç da İnönü ile Peker arasındaki soğukluğun artmasıdır. Beyannamenin göze çarpan bir diğer yönü ise, DP'nin CHP'yi demokratik olmamakla suçlaması bahanesinin ortadan kalkmasıdır. İnönü bu konuda da akıllıca davranmıştır.³³⁰

4.8. Recep Peker Hükümeti'nin Sonu

İnönü, kritik bildiriden sonra da ılıman siyasetini sürdürmüş, iktidarı her fırsatta muhalefetle uzlaştırmaya çalışmış, diğer taraftan da Peker Hükümeti'ni tasfiye etmenin yollarını aramıştır. Bunun için de hem Meclis'in hem de basının desteğini almıştır. Gazetecilerden Hüseyin Cahit Yalçın ve Necmettin Sadak, milletvekillerinden ise Nihat Erim, Peker'i başbakanlıktan göndermek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu arada Recep Peker, çok partili dönemden biran evvel vazgeçilmesinin gerekildiği ısrarını sürdürmüştür. Tarihi bildiriden sonra bir araya gelen İnönü ve Peker arasında yaşanan bir kriz sonucu Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki ipler kopma noktasına gelmiştir. İkili arasında gerçekleştirilen görüşmede Peker, İnönü'ye beyannameden rahatsız olduğunu bildirmiştir.³³¹

Bu sırada Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Sedat Simavi, Cumhurbaşkanı'na bir dilekçe göndererek, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılan Tasvir ve Yeni Sabah gazetelerinin tekrar açılmasını talep etmiştir. İnönü de bu konuyu Sıkıyönetim Komutanlığı'na ilettikten sonra dilekçeyi Başbakana yollamıştır. Peker ise adı geçen basın organlarının yayın yasağının kaldırılmasının kendisinin istediğini nitekim İnönü'nün buna yanaşmadığını bildirmiştir. Kısa bir süre sonra bu yanıtı alan İnönü'nün Peker'e tepkisi çok sert olmuştur.³³²

Meclis 25 Ağustos 1947 tarihinde tekrar çalışmalarına başladığında ise Başbakan Recep Peker, İnönü'yle arası hiç açılmamış gibi davranmıştır. Peker'in bu tavrı güven oylaması öncesi yapmış olduğu konuşmasına da yansımıştır. Peker konuşmasında, Cumhurbaşkanıyla herhangi bir sürtüşmesinin olmadığını vurgulamıştır. Böylelikle Peker Hükümeti, 26 Ağustos'ta gerçekleştirilen CHP Meclis Grubu'ndaki oylamada 34 kırmızı oya karşı 303 evet oyu ile son defa güvenoyu almayı başarmıştır. Nitekim 4 Eylül 1947 tarihinde yapılan oylamada Peker Hükümeti'ne karşı tepki iyice gün yüzüne çıkmış, bu sefer 47 ret 194 güvenoyu almıştır. Bunun üzerine başta İçişleri Bakanı Sökmensüer olmak üzere, altı bakan görevinden ayrıldığını açıklamıştır. Partisi

³²⁸ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 273.

³²⁹ Cemil Koçak, *Uzlaşma, Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 12.

³³⁰ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 49-50.

³³¹ İnönü, *Defterler (1919-1973)*, s. 471.

³³² Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 108.

tarafından istenmediğini anlayan Recep Peker ise 9 Eylül 1947 tarihinde Başbakanlık görevinden istifa etmiştir.³³³

4.9. Hasan Saka Hükümeti’nin Kurulması

Başbakanlık koltuğunun boşalmasından sonra İnönü, yeni kabineyi kurma görevini Hasan Saka’ya vermiştir. Saka’nın bu göreve seçilmesinde tecrübeli bir devlet adamı olması ve Lozan Konferansı’nın mimarlarından birisi olması önemli rol oynamıştır. Özellikle ekonomi alanında başarılarıyla tanınan Saka, Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Trabzon Mebusluğu yapmış, TBMM’nin açılmasıyla birlikte sırasıyla, Maliye ve İktisat bakanlığı yapmıştır. Lozan Barış Antlaşması’ndan sonra 1925 yılında tekrar Maliye Bakanı olmuş ardından 1942 yılında ise, Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüştür.³³⁴

Hasan Saka, yeni hükümeti şekillendirirken çok titiz davranmış, mümkün olduğunca tek partili sistemi savunanlara yer vermemiştir. Ayrıca Saka, yeni kabinenin programını Meclis’e getirmeden önce DP ile paylaşmıştır. Yeni Hükümetin programında ise siyasi partilerin kendilere tanınan haklardan mahrum bırakılmaması gerektiği ve bu hakların güvence altına alınmasının önemine değinilmiştir. Bu arada, bazı CHP’li milletvekilleri, İnönü’yü hedef göstererek, yeni hükümetin programını Demokrat Parti’nin istekleri doğrultusunda hazırlandığını iddia etmişlerdir.³³⁵

DP adına söz alan Menderes ise yeni programın açıklayıcı olmadığını savunmuştur. Ancak Celal Bayar, Saka Hükümetinin muhalefete yaklaşımının Koraltan Hükümetine nazaran daha demokratik olacağını savunmuştur. Nihayet I. Saka Hükümeti’nin programı 13 Ekim 1947 tarihinde açıklanmış ve güven oylamasına sunulmuştur. Yapılan oylamada 1’i bağımsız, 4 DP’li olmak üzere 362 milletvekilinin güvenoyu alınmıştır. Buna karşılık 8’i DP’li 54 milletvekili oylamaya katılmamış ve 49 milletvekili de red oyu vermiştir.³³⁶

4.10. TBMM’nin II. Toplantı Yılı ve DP’nin Muhalefeti

Saka Hükümeti kurulduktan sonra Cumhurbaşkanı İnönü’nün ve CHP’nin muhalefete karşı ılımlı bakışı artarak devam etmiştir. İnönü, düzenlenen yurt gezilerine DP milletvekili Nuri Özsan’ı da yanında götürmüş, Erzurum’da DP teşkilatını ziyaret ederek vali ve diğer kamu görevlilerine vatandaşlara karşı tarafsız davranmalarını ve Halkevlerinin iki parti tarafından kullanılabileceğini söylemiştir. İnönü Daha sonra sırasıyla Gümüşhane, Trabzon, Giresun ve Samsun’daki DP teşkilatlarını da ziyaret ederek, hükümetin partilere eşit mesafede davranmasının gerektiğini, iç ve dış tehditlere karşı iktidarla muhalefetin birlikte hareket etmesinin önemine değinmiştir. Bayar ise, iktidarın bu hareketlerinin samimiyetsiz olduğunu savunmuş ayrıca basına verdiği demeçte memlekette dayak ve işkencenin giderek arttığını ve toplumsal sorun haline geldiğini açıklamıştır.³³⁷

³³³ İnönü, *Defterler (1919-1973)*, s. 477.

³³⁴ Fatih Öztürk, (2006), “Hasan Saka (1885-1960)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Konya, s. 10.

³³⁵ Sevil Tuna, (2006), “Siyasi Açidan I. ve II. Hasan Saka Hükümetleri”, *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, s. 73.

³³⁶ Yılmaz, *Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 280.

³³⁷ Karataş, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Siyasal İktidar Anlayışı (1946-1950)”, s. 511.

Bunun üzerine, İçişleri Bakanı Münir Hüsrev Göle, CHP Genel Müfettişliği ve Valilere bir genelge göndererek, şikâyetlerin incelenmesini ve sorumlular hakkında yasal işlemlerin yapılmasını istemiştir. Hükümet ise bu genelge ile birlikte iktidar-muhalefet ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu sırada CHP, DP'yi örnek alarak, Ocak-Bucak örgütlerinin kurulmasına da hız vermiştir. CHP bu girişimiyle daha küçük toplumsal gruplara ulaşmayı ve oy oranını yükseltmeyi düşünmüştür.³³⁸

Nihayet 1 Kasım 1947'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 8.Dönem TBMM'nin 2.Toplantısını açmıştır. İnönü açış konuşmasında, çok partili dönem ve milli irade kavramlarına bir kez daha değinerek, Türkiye'de siyasi partiler sayesinde demokratik dönemin temellerinin atıldığını, bunun sürekli bir hale getirilmesi için çaba sarf edileceğini vurgulamıştır. İnönü'nün bu konuşması, Demokratlar açısından olumlu bulunmuştur.³³⁹ Bu arada, Meclis başkanlığı seçimini Kazım Karabekir 322 oyla kazanırken, Recep Peker'e ise 4 oy çıkmıştır.³⁴⁰

I.Saka Hükümeti'nde, İnönü'nün parti başkanlığından ayrılarak tarafsız bir cumhurbaşkanı olarak kalması meselesi daha yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir. İnönü de davranışlarını bu yönde ilerletmeye özen göstermiştir. Yurt gezilerine DP'li bir milletvekilini yanında götürmesi, gittiği illerdeki DP örgütlerini ziyaret etmesi bu yöndeki adımlar olarak yorumlanmıştır.³⁴¹ İnönü'nün CHP Genel Başkanlığı'ndan ayrılarak tarafsız bir cumhurbaşkanı kalması DP'lilerin de arzuladıkları bir durumdur. İnönü'nün parti başkanlığından ayrılması CHP kanadında da karşılık bulmaya başladı ve tartışmalara neden olmuştur. CHP'lilerin bir kısmı İnönü'nün partiden kopması gerektiğini savunurken, diğer bir kısmı ise, bu düşünceye karşı çıkmıştır.³⁴²

I. Saka Hükümeti'nin gerek iç politikası gerekse dış politikası zamanla iktidarla muhalefet tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Özellikle, ABD yardımları meselesi mecliste huzursuzluğa neden olmuştur. Bilindiği üzere Türkiye IMF'ye 11 Mart 1947 tarihinde resmen üye olmuştur. Bunun ertesi günü de ABD Başkanı Truman Türkiye ve Yunanistan'a Sovyetler tehlikesini işaret ederek 400 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardımını devreye sokmuştur.³⁴³

TBMM'nin 14 Şubat 1947 tarihli oturumunda Türkiye'nin IMF'ye katılması yasa tasarısı görüşülürken söz hakkı alan Sinop Milletvekili Yusuf Tengirşenk, Amerika ile İngiltere'nin ticaret yapmayı sevdiklerini, her iki devletinde ticaretin gelişmesine engel olan faktörlerin ortadan kaldırmasına çalıştıklarını bildirmiştir. Tengirşenk'e göre iki önemli mesele vardır. Birincisi devletin hürriyeti diğeri ise, ikincisi kambiyo rejimidir. Tengirşenk'in değerlendirmelerinden sonra bu kez de Tokat Milletvekili Nazım Poray söz hakkı almıştır. Poray konuşmasında, "*Memlekette Bretton Woods mukaveleleri hakkında hiçbir esaslı malumat intişar etmemiştir.*" İfadelerini kullanmıştır.³⁴⁴

I.Saka Hükümeti Peker Hükümetinden sonra bir geçiş hükümeti vazifesi görmüştür. Hükümetin istifasından önce İnönü, muhalefetin de görüşlerini almıştır. 8 Haziran 1948'de hükümetin istifası için şu açıklama yapılmıştır. "*Başbakan Hasa Saka içinde bulunduğumuz genel şartlara göre, hükümet durumunun yeniden tetkik ve mütalaalarına fırsat vermek üzere istifa etmiş ve istifası kabul edilmiştir. Aynı gün*

³³⁸ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 123.

³³⁹ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 112.

³⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:2, C.7, Birleşim:1, 1 Kasım 1947, s. 5-6.

³⁴¹ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 281-282.

³⁴² Erim, *Günlükler (1925-1979)*, s. 152.

³⁴³ Yalçın Doğan, *IMF Kısacında Türkiye*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 66.

³⁴⁴ Doğan, *IMF Kısacında Türkiye*, s. 68.

*Hasan Saka'dan yeni hükümeti kurması istenmiştir. 9 Haziran'da Hasan Saka kabinesini açıklamıştır.*³⁴⁵

4.11. Demokrat Parti'nin Bölünmesi

İktidar partisi içindeki muhalifler, yönetimden uzaklaştırılarak yerini ılımlılara bırakırken Demokratlar arasındaki iç çekişmeler de iyice gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. DP bünyesindeki muhalefetin temelleri ise Kenan Öner ve Fevzi Çakmak tarafından atılmıştır. Ancak DP içindeki ilk ciddi görüş ayrılıkları 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra başlamıştır. DP'lilerin önemli bir kısmı, partilerinin CHP'ye karşı yumuşamasından rahatsızlık duymaya başlamıştır. Onlara göre DP'nin asıl kuruluş amacı CHP diktatörlüğüne son vermektir. Ancak 12 Temmuz Beyannamesiyle birlikte iktidarla muhalefet arasındaki buzların erimesi DP ile CHP'nin anlaştığının bir göstergesi olarak yorumlanmış, böylelikle DP içindeki muhalefetin tutumları daha katı bir hal almaya başlamıştır.³⁴⁶

DP içinde ilk ciddi görüş ayrılığının ortaya çıkmasından sonra 23 Temmuz 1947 tarihinde DP Müfettişi Osman Bölükbaşı istifasını sunmuş, İzmir teşkilatı kurucularından Ali Mustafa Kentli ise ihraç edilmiştir. 23 Aralık'ta da Yusuf Kemal Tengirşenk DP Genel İdare Kurulu'ndan ayrılmıştır. DP'de esas ses getirecek gelişmeler, parti kurucularından ve İstanbul İl Başkanı görevini üstlenen Kenan Öner'in önce İl İdare Kurulu'ndan sonra da partiden istifa ederek İstanbul İl Kongresi'nden kopmasıdır. Öner, Köprülü'nün kendisi hakkındaki sert eleştirilerinden ve CHP ile ilişkilerinden rahatsızlık duyduğunu aktarmıştır. Bunun üzerine Köprülü'nün parti içinde alınan kararları Ulus gazetesine duyurması, İstanbul teşkilatından rahatsızlıklarını her fırsatta dile getirmesi ve Yusuf Kemal Tengirşenk'in Genel İdare Kurul'undan ayrılması üzerine Öner de görevini bırakmıştır.³⁴⁷ Parti içi ilişkileri iyice bozulan Demokratların arasına bir de Vatan gazetesinin Öner'i eleştiren yazıları girmiştir. Gazete, Öner'in İnsan Hakları Cemiyeti vasıtasıyla sol görüşlü gruplara destek verdiğini gündeme getirmiştir. Öner ise basında çıkan bu haberleri yalanlayarak, böyle bir şeyin söz konusu olmadığını savunmuştur.³⁴⁸

DP'nin kongresi henüz başlamadan kavgası erken başlamıştır. Fuat Köprülü, ordunun en tepesinde bulunan Salih Omurtak'ın İnönü'ye yolladığı yılbaşı mesajını kınayan bir cevap yazmıştır. Omurtak'ın bu girişimi Köprülü'nün gözünde askerinin siyasete karışması olarak görülmüştür. Diğer taraftan Kongre'ye katılanların bir kısmı Öner'in istifasını desteklerden bir kısmı da bu duruma üzülmüştür. Öner yanlıları partinin Öner'e ihtiyacı olduğunu savunurken, eleştiren grup ise Öner'in partiyi kendi çıkarları doğrultusunda kullandığını iddia etmiştir. Kongre'yi geren bir diğer mesele de milletvekilli yolluklarıdır. Yolluk ücretleri 22 Aralık 1947'de zamlanmış, bu zamlara muhalefetten 35, iktidardan da 30 milletvekili karşı oy kullanmıştır. Ancak, bu kanunu destekleyen Demokratlarda olmuştur. Hâlbuki DP'lilerin önemli bir kısmı yollukların artışını savunurken partilerinden çekindikleri için red oyu vermişlerdir. Demokratlar arasındaki iç çatışma bir müddet devam etmiştir. Bilhassa yollukların partiye ödenmesi hususunda DP Grup İdare Kurulu ile DP Genel İdare Kurulu arasında kavgalar yaşanmıştır. Bahse göre vekiller, İstanbul Kongresi'nde gündeme gelen meseleleri tekrar açmış, özellikle Köprülü'nün iktidarla münasebetleri, 12 Temmuz

³⁴⁵ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, s. 211.

³⁴⁶ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Ekonomik, Kültürel Temeller*, s. 179.

³⁴⁷ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 118.

³⁴⁸ Yeni Sabah Gazetesi, "Kenan Öner'in Vatan'a Verdiği Cevap", 13 Ocak 1948, s. 6.

Beyannamesi, Kenan Öner olayı konuşulmuştur. Anlaşıldığı üzere, Bu grubun niyeti Köprülü'yü bir şekilde parti dışına itmektir. Sonuçta 11 Şubat 1948'de yapılan oylamada Fuat Köprülü ve Osman Nuri Köni yeni kurulun dışında kalmışlardır. Böyle bir tablonun ortaya çıkmasında Kenan Öner taraftarlarının payı olduğunu savunanlar olmuştur. Bunlara göre, Öner'in niyeti en başından beri yeni bir parti kurmaktır. Hatta Öner, İstanbul teşkilatındaki adamlarına İstanbul İl Kongresi'ni boykot etme çağrısında bulunmuş, daha sonra Ankara'ya geçerek Çakmak ve Hikmet Bayur ile bir araya gelmiş, yeni bir oluşum için kendilerini ikna etmiştir. Ayrıca bu yeni oluşumun arasında Osman Nuri Köni, Osman Bölükbaşı ve Mustafa Kentli gibi isimlere de yer verilmiştir. Öner, basında çıkan bu haberleri doğrulamayarak, böyle bir şeyin partiye ihanet olacağını söylemiştir.³⁴⁹

Demokratlar arasındaki sürtüşmelerin içeriği hakkında bir görüş de Emin Sazak tarafından ortaya atılmıştır. Ona göre bu kavganın gerçek nedeni Menderes ve Köprülü'nün partiyi ele geçirmiş olmalarıdır. Ağaoğlu ise meselenin arka planında Tengirşenk ile Menderes dalaşması olduğunu savunmuştur. 1948 Şubat'ının sonuna doğru Parti Genel İdare Kurulu'nun yoğun baskısı karşısında Bayar görevinden yine ayrılmıştır. Böyle bir ortamda Demokratlar arasındaki mücadele daha da artmıştır. Bu arada, General Sadık Aldoğan ve Osman Nuri Köni'nin de yer aldığı bir grup Haysiyet Divanı tarafında partiden uzaklaştırılmışlardır. Bu durumu kabullenmeyen DP Genel İdare Kurulu üyelerinden Ahmet Tahta Kılıç, Emin Sazak ve Yusuf Kemal Tengirşenk'in başını çektiği grup kuruldan ayrılmıştır. Bu kopuşlar partiyi içinden çıkılmaz bir hale getirmiş, Genel İdare Kurulu partiden ayrılanları partiden uzaklaştırılmaları için Haysiyet Divanı'na vermiştir. DP Meclis Grubu'ndan bazı milletvekilleri bu kararı eleştirerek Genel Kongre tarihine kadar grup çalışmalarına katılmayacaklarını bildirmişlerdir. Tüm bu ayrılıklardan sonra, Meclis'te DP'nin sandalye sayısı 31'e gerilemiştir. Böylece, Müstakil Demokratlar Grubu'nun da önü açılmıştır. Ayrıca parti bünyesindeki bu kavgada halkın öfkesini yatıştırmak için bazı Demokratlar, yurdun birçok yerinde görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.³⁵⁰

Bu girişimler her ne kadar kurucuların bir başarısı olarak görülse de iktidarı baskıcı olarak tanımlayan DP, kendi bünyesindeki muhalifleri sindirme yoluna gitmiş, böylece kuruluşunun ilk döneminde demokrasi konusunda fire vermiştir. Her fırsatta iktidarı demokratik olmamakla suçlayan DP'liler, uzun yıllar partiye emek vermiş adamlarını uzaklaştırmışlardır. DP'de bunlar olurken, iktidar kanadında bazı olaylar yaşanmıştır. 26 Ocak 1948'de TBMM Başkanı Kazım Karabekir hayatını kaybetmiş, yerine 4 gün sonra Ali Fuat Cebesoy Meclis Başkanı seçilmiştir. Seçimlerde Fevzi Çakmak'ın Cebesoy'u desteklemesi, kamuoyunda CHP ile DP arasındaki ilişkilerin normalleşmeye başlaması olarak yorumlanmıştır. Bu arada, 6 Ocak 1948'de Amasya'da gerçekleştirilen yerel seçimlerde ilk kez gizli oy açık sayım yapılmıştır.³⁵¹

4.12. Millet Partisinin Kurulması ve Demokrat Parti ile İlişkileri

Demokratlar arasındaki görüş ayrılığının iyice gün yüzüne çıkmasıyla beraber Millet Partisi'nin kuruluşuna giden süreçte hızlanmıştır. Yeni kurulacak bu parti, sözde iktidar ve muhalefetle mücadele edecek, devletin sorunlarına da çare arayacaktır. Nihayet, Ana muhalefetten ayrılanlar yeni bir oluşumun içerisine atılmaya karar

³⁴⁹ Yeni Sabah Gazetesi, "Demokrat Parti Meclis Grubu İdare Heyeti Seçimleri Yenilendi", 12 Şubat 1948, s. 1.

³⁵⁰ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 121-122.

³⁵¹ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 123- 124.

vermişler ve 19 Temmuz 1948'de Millet Partisi'ni kurmuşlardır. Parti kadrosunda Genel Başkan Hikmet Bayur başta olmak üzere, Fevzi Çakmak, Osman Bölükbaşı, Mustafa Kentli gibi isimlere yer vermiştir. Millet Partisi de mevcut siyasi partilerin benimsediği programları benimseyerek, liberalizm, milliyetçilik ve cumhuriyetçilik prensiplerine bağlı kalacağını açıklamıştır. Ayrıca parti, dini değerlere saygılı olacağını da vurgulayarak, Ayan Meclisi'nin kurulacağını, seçimlerin adli denetiminin sağlanacağını, vergi hükümlülüğünün azaltılacağını belirtmiştir. Ana muhalefetten ayrılan Demokratlar, MP'ye geçmeyi sürdürmüşlerdir. Bu yeni oluşumun güçlenmesine etki eden bir diğer faktör de Öz Demokrat Partisi ile Müstakil Demokratlar Grubunun, 5 Temmuz 1949 MP'ye katılma kararı almasıdır. Ancak Parti, her ne kadar kendisini alternatif bir parti olarak göstermeye çalışsa da CHP ve DP'nin karşısında durabilecek, halkı etkileyebilecek bir parti programı sunamamıştır. Ayrıca partinin üyelerini bir arada toplayabilecek, otoriter bir liderleri de olmamıştır. 1949 yılının Eylül ayında ortaya atılan bir iddia MP ile DP'nin arasını iyice bozmuştur. İddiaya göre, MP Genel Merkezi, Kırıkkale teşkilatına bir yazı göndererek, DP'ye cephe alınmasını istemiştir. Bunun üzerine Kırıkkale MP teşkilatının da topluca istifa ettiği haberleri duyulmuştur. Ancak, MP Ankara İl Başkanı Reşat Aydın'ın bu iddiayı yalanlayarak, bazı nedenlerden dolayı sadece iki kişinin partiden ayrıldığını açıklamıştır. Bu olay basında tazeliğini korurken MP'li Ahmet Tahtakılıç, Hikmet Bayur ve Osman Bölükbaşı hakkında cumhurbaşkanı ve hükümet aleyhine konuştukları iddiasıyla soruşturma açılmıştır.³⁵²

Millet Partisi, 1950 seçimlerine katılmış, ancak bir başarı elde edememiştir. Bunun üzerine yapılan kongrede genel başkanlığa Mustafa Kentli getirilmiştir. Nitekim Kentli de partiyi toparlayamamış 1952 yılında yerini Enis Akaygen'e bırakmıştır. 1953'te Osman Bölükbaşı'na geçen başkanlık, parti isim değiştirdiği dönemlerde dahi Bölükbaşı başkanlığını sürdürmüştür. MP'nin Meclis'te belirleyici bir parti olamaması ve sorunlara çözüm getirecek bir programının olmaması sonunu hızlandırmıştır. Parti, ideolojik olarak hiçbir fikir üretememiş siyasi amelleri için dini kullanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da kapatılmıştır.³⁵³

4.13. II. Hasan Saka Hükümeti'nin Kurulması

1948'in Nisan'ında gündeme gelen tahıl yolsuzluğu, Hasan Saka Hükümeti'ni yıpratmıştır. İddiaya göre, eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın, Toprak Ofisi'nin buğday ihracına göz yumarak çevresindekileri zengin etmesi, ülkede buğday kıtlığının yaşanmasına neden olmuştur. Bunun üzerine, eski Bakan hakkında Meclis soruşturması açılması talep edilmiş ve 4 Haziran 1948'de bu talep kabul edilmiştir. 8 Haziran'da da hükümet istifa etmiştir. Meselenin bu aşamaya gelmesi Saka'nın işine gelmiştir. O, her fırsatta kabineyi yenilemek istemiş, nihayet bu fırsat sonunda eline geçmiştir. Saka'nın tekrar kurduğu hükümette sadece Başbakan Yardımcısı, Dışişleri ve İçişleri Bakanları değişmemiştir. Ancak, kabinedeki bu yenilenme iktidarı ikiye bölmüştür. CHP'liler yeni kabine için "Otuzbeşler ve Karadenizliler Kabinesi" tabirini kullanmışlardır. Sonunda, bu yeni hükümette CHP Meclis Grubu'nda 276 olumlu oy almıştır. Kabine yenilenmesine rağmen yolsuzluk iddiaları gündemdeki yerini korumuştur. Bu kez, Van ilinde askeri hastane ve uçak pisti inşaatlarında yapılan yolsuzluk ve askerlere verilen yemeklerin bozuk çıkması konularında önceki savunma bakanları hakkında soruşturma

³⁵² Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 125-129.

³⁵³ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 304-305.

açılması istenmiştir. TBMM'de bu meselenin üzerine gidilmesine rağmen herhangi bir soruşturma açılmamıştır.³⁵⁴

4.14. II. Saka Hükümeti'nin DP ile İlişkileri

Hasan Saka kabinesinde Nihat Erim, Cemil Sıtkı Barlas ve Cavit Oral gibi isimlere yer vermesi devlet idaresinde dinamik bir kadro kurduğunun ilk sinyalidir. İktidarın bu yenileme hamlesi, 10 Haziran 1948'de açıklanan hükümet programından da anlaşılmaktadır. Yeni program, demokratikleşme hareketlerinin daha da ilerleyeceğinin sinyalini vermiştir. Muhalefetin her fırsatta dile getirdiği seçim kanunuyla ilgili olarak ise Başbakan Saka açıklamasında, milli iradenin rahatça sandığa yansıtılması amacıyla önümüzdeki seçimleri de kapsayacak, serbest bir düzenleme için gayret ettiklerini vurgulamıştır. Çalışmalarına bir müddet ara veren Meclis, Kasım 1948'de tekrar açılmış ve muhalefetin şeker fiyatları konusundaki gensorusu kabul edilmiştir. Bu uzun bir aradan sonra onaylanan ilk gensorudur. Ancak tasarı henüz görüşülmeden iktidar, Saka'ya güvenoyu vermiştir. Bunun üzerine muhalefet, meclis oylamasına katılmamıştır.³⁵⁵

İktidar ve muhalefet birbirleriyle mücadele ederken diğer yandan da kendi otoritelerini korumanın çaresine bakmışlardır. CHP bünyesindeki bir grup DP'ye yeterince tolerans gösterilmesinden rahatsızlık duyarken, Demokratlar ise parti olarak olaylara karşı çok durağan bir politika izlenilmesinden yakınmışlardır. Özellikle muhalefet, muvazaa söylemlerinden kurtulmanın çaresine bakmıştır. Bu arada Hükümet, seçim yasasını değiştirmek için CHP Grubu'ndan izin almıştır. Hükümetin hazırlıkları neticesinde ortaya sunmuş olduğu düzenlemelerin eksikliği, muhalefete cesaret vermiştir. Demokratlar yeni tasarıyı eleştirerek, seçimlerde yargıç görevlendirilmesini istemişlerdir. Başbakan Saka, muhalefetle iyi geçinmek için elinden geleni yapmasına rağmen bir sonuç elde edememiştir. İktidarın, muhalefete gösterdiği yakınlaşmaya rağmen, yeni seçim kanunun oylanacağı gün, Demokratlar Meclis'e gelmemişlerdir. Ardından muhalefet, ara seçimlere katılmayacağını duyurmuştur.³⁵⁶

Nihayet, 17 Ekim 1948'de ara seçimlere geçilmiştir. Seçimlere sadece CHP'nin girmesi pek fazla seçim atmosferi oluşturmamıştır. DP'liler tıpkı önceki seçimler gibi bu seçimlerde de usulsüzlük yapıldığını gündeme getirmiştir. İktidar, seçime katılma oranını %40 olarak açıklarken, muhalefete göre bu oran %10 civarındadır. Ara seçimlerin kamuoyunda ilgisiz karşılanmasının bazı sebepleri vardır. Çünkü 1948 yılı Türkiye açısından tam bir felaket yılı olmuştur. sosyo-ekonomik sorunlar yukarı doğru tırmanmıştır. Bu olumsuz tablo iktidar ve muhalefeti bir kez daha karşı karşıya getirmiş, Meclis'te sert tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur.³⁵⁷

4.15. II. Saka Hükümeti Hakkında Verilen Gensoru Önergesi

Saka Hükümeti, 17 Eylül 1948'de şeker fiyatlarına zam yapmıştı. Bunun üzerine hem iktidar hem de muhalefet harekete geçti. Bu kapsamda bazı milletvekilleri hükümetin cevaplama isteğiyle Meclise bir soru önergesi sundular. Bu sırada, Fuat

³⁵⁴ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 124-125.

³⁵⁵ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 306-307.

³⁵⁶ Oğuz Şahin, (1991), "Türkiye'de Çok Partili Yaşama Geçiş, 1946-1950", *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*, s. 85-86.

³⁵⁷ Ahmad, Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945 – 1971*, s. 47.

Köprülü'nün başını çektiği ve on beş milletvekilinden oluşan bir grup Demokrat, 7 Kasım 1948'de Başbakan Hasan Saka hakkında gensoru önergesi verdiler. Bu aynı zamanda Cumhuriyet tarihinde Başbakan hakkında verilen ilk gensoru idi.³⁵⁸

10 Kasım 1948'de görüşülmesine başlanan önergenin gerekçesi ise, Hükümetin geçim sıkıntısı ve hayat pahalılığının önüne geçmek yerine temel besinlerden olan şeker bile zam yapmasıydı. Gensoru önergesi hakkında açıklama yapmak üzere Başbakan Hasan Saka kürsüye geldi. Saka, öncelikle önerge verilmesine sevindiğini vurguladı. Başbakan'a göre bu önerge hükümete kamuoyunu şeker zammı hususunda aydınlatma olanağı tanıyacaktı. Ancak zamla ilgili gerekli sayısal verilerin hazırlanması için 15 Kasım 1948'e kadar mühlet istedi. Başbakan'ın bu talebi üzerine önergenin toplantısı 5 gün sonrasına ertelendi. Nitekim iktidar kanadı, 15 Kasım'daki görüşmelerde Saka Hükümeti'ne güvenoyu vereceğini duyurdu. Bu duruma muhalefet tepki gösterdi ve kendi verdikleri gensoru önergesinin görüşmelerine katılmama kararı aldı.³⁵⁹

15 Kasım'daki toplantıda ilk sözü Başbakan Hasan Saka aldı. Saka konuşmalarına Türkiye'nin son on yıldaki şeker üretimi ve tüketimine değinerek başladı. Başbakan'ın aktardıklarına göre, savaştan önce şeker satışları iki kat artmış bu artışta şeker fiyatlarına yansımıştı. Savaştan sonra ise şeker fiyatları düşmüştü. Bu düşüş nedeniyle şeker tüketimi yükselmişti. 1947 yılında yüz elli kuruş olan şeker fiyatı yüz kuruşa kadar gerilemişti. Bu yılda satışlar 150 bin tona yaklaşmıştı. Hal böyle olunca bu seferde ülkede şeker kıtlığı sorunu ortaya çıkabilirdi. 1948 yılında Hükümet bu durumu önlemek amacıyla şeker fiyatlarına zam yapmayı uygun gördü. Ayrıca bu zamların diğer bir amacı da Millî Savunma harcamaları ile kalkınma politikalarının süreklilik kazanmasıydı.³⁶⁰

Başbakan'dan sonra DP Grubu adına Fuat Hulusi Demirelli söz aldı. Demirelli, şeker yapılan yüksek zamların arkasında hükümetin başarısız ekonomi politikasının olduğunu ileri sürdü. CHP'nin gensoru konusunda ikili davrandığını belirten Demirelli, son olarak Meclis görüşmelerine katılmayacaklarını açıkladı. Bunun üzerine MP Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz, önergeyi vermesine rağmen görüşmelere katılmayacaklarını duyuran Demokratları eleştirdi. Oğuz, DP'lilerin bu hareketinin tutarsız olduğunu vurguladı. Eskişehir Bağımsız Milletvekili Emin Sazak da DP'nin geri adım atmasından rahatsız oldu. Sazak'a göre, DP'lilerin görüşlerini Meclis'te sonuna kadar savunmaları gerekiyordu.³⁶¹

Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu ile Ekonomi Bakanı Cavit Ekin, muhalefetin eleştirilerini yanıtladılar. Bakan, şeker yapılan zammın doğru olduğunu savunurken, Barutçu DP'nin Meclise önerge sunmasını demokratik bir hak olarak görüyordu. Ayrıca Barutçu, millete sadece şeker zammının değil yaptıkları her işin hesabını verebileceklerini vurguladı. Neticede görüşmeler sonuçlandırılmış ve gensoru önergesi geri çekilmişti. Böylece herhangi bir güven oylaması da yapılmadı ve şeker zammı meselesi Meclis gündeminden düştü.³⁶²

³⁵⁸ Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:146, Ankara, 2012, s.131-132.

³⁵⁹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 132-135.

³⁶⁰ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 135-137.

³⁶¹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 137-138.

³⁶² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:3, C.13, Birleşim:6, 15 Kasım 1948, s. 160-163.

4.16. II. Saka Hükümeti'nin Sonu

İktidar kanadında II. Saka Hükümeti'ne karşı hoşnutsuzluk giderek artmıştır. CHP'liler kendi kurmuş oldukları hükümetten çabuk bıkmışlardır. İnönü ise Saka'yı her fırsatta partililere övmüştür. İnönü'nün bu kadar ısrarcı davranmasının sebebi partisinin dağılmasından endişe duymasıdır.³⁶³ Oysa Hasan Saka, Başbakan olduğundan beri zorluklarla mücadele etmiş bir bürokrattır. Saka'nın sakin tavırları, başından beri CHP'deki aşırıların eleştirilerine maruz kalmıştır. Muhalefete göre ise Saka, önceki başbakanlardan farksız, sorunlara çözüm üretemeyen bir devlet adamıdır. Saka Hükümeti'nin ekonomik sorunlara çare olamaması, mensubu olduğu partisi içerisinde otorite sağlayamaması kendi sonunu hızlandırmış ve 16 Ocak 1949'da görevi bırakmak zorunda kalmıştır.³⁶⁴

Saka istifa notunda, kendisine verilen görevleri karşılaştığı tüm zorluklara rağmen yerine getirdiğini kaydetmiştir. Bunun üzerine Saka'ya, Başbakanlık sürecinde yapmış olduğu hizmetlerden dolayı teşekkür edilmiştir. Neticede Saka, çalışma arkadaşlarının yanında mütevazı bir başbakan olarak anılmıştır.³⁶⁵

4.17. TBMM'nin III. Toplantı Yılı

Meclis'in yeni yılı her dönem olduğu gibi 1 Kasım'da açılmıştır. TBMM Başkanlığı'nı Şükrü Saraçoğlu kazanırken, kabineyi kurma görevi Şemseddin Günaltay'a verilmiştir. Yeni dönemde ekonomi, sosyal ve kültürel alanlarda yeni adımlar atılmıştır. Bu bağlamda İhtiyarlık sigortası, emekli sandığı, gelir vergisi gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, Ankara Üniversitesine bağlı bir İlahiyat Fakültesi'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Bütçe görüşmelerinin ileri bir tarihe ertelenmesinden sonra Meclis, 10 Haziran 1949'a kadar tatile girmiştir.³⁶⁶

4.18. Şemseddin Günaltay Hükümeti'nin Kurulması

1949 yılının henüz başında, İktidar ve muhalefetin istemediği Hasan Saka Hükümeti yerine Şemseddin Günaltay Hükümeti kurulmuştur. Saka Hükümeti'ni istifaya götüren süreç Bayındırlık Bakanı Nihat Erim'in hükümeti istifaya zorlamasıyla başlamıştır. Saka, ilk sıralar Erim'in bu teklifini kabul etmemiş ancak bu kez de diğer bakanlarda kendisini istifaya zorlayınca 14 Ocak 1949'da istifa etmiştir. Bu ayrılıktan kısa bir süre sonra Hilmi Uran, Necmeddin Sadak gibi bürokratlara başbakanlık teklifi sunulmuşsa da bunlar görevi kabul etmeyince Şemseddin Günaltay hükümeti açıklanmıştır. Bu hükümete 6 yeni bakan dâhil olmuştur. Nihat Erim Başbakan Yardımcısı, Hüsnü Çakır Milli Savunma Bakanı Emin Erişirgil İçişleri Bakanı, Necmettin Sadak ise Dışişleri Bakanı olmuştur.³⁶⁷

Yeni Hükümetin programı ise, 368'e 68 red oyuyla 24 Ocak 1949'da açıklanmıştır.³⁶⁸ Aşırıya kaçmayan ve hoşgörüyü benimseyen bir çizgidedir. Programda ayrıca seçim kanunu ile devlet memurluğu kanunlarında iyileştirme yapılacağı belirtilmiştir. Program laiklik meselesine de ayrı bir parantez açarak ilkokullarda dini

³⁶³ Erim, *Günlükler (1925-1979)*, s. 254.

³⁶⁴ Tuna, "Siyasi Açından I. ve II. Hasan Saka Hükümetleri", s. 126.

³⁶⁵ Erim, *Günlükler (1925-1979)*, s. 325-326.

³⁶⁶ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 16.

³⁶⁷ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 130-131.

³⁶⁸ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s. 249.

içerikli derslerin okutulacağını öne sürmüştür. Mali alanda ise ithalatın düşürüleceği ve özel sermayenin önem kazanacağı açıklanmıştır. Günaltay yanına genelde dinamik ve sakin yapıda kişileri almıştır. Nihat Erim, Kemal Satır bu isimlerin başında gelmiştir. Gözden kaçmayan bir diğer ayrıntı ise bu kişilerin İnönü'ye yakın kişiler olmasıdır. Ankara Üniversitesi'nde Tarih profesörü olan Günaltay, dini değerlere saygılı, iyi ahlaklı bir siyasetçi olarak tanınmıştır.³⁶⁹

4.19. Şemseddin Günaltay Hükümeti'nin DP ile İlişkileri

Şemseddin Günaltay'ın sakin yapısı ve babacan tavırları kısa süre içerisinde muhalefet tarafından da sevilmesini sağlamıştır. Bayar ve Günaltay karşılıklı olarak birbirlerini ziyaret etmişlerdir. Günaltay'ın niyeti ılımlı bir atmosfer içerisinde iktidarla muhalefetin sağlıklı ilişkiler kurabilmesidir.³⁷⁰ Ancak bu yakınlaşma belli bir dönem sonra iktidarda bazı rahatsızlıklara neden olmuştur. Bu konuda Günaltay'a ilk somut tepki olarak Behçet Kemal Çağlar'ın CHP'den kopması olmuştur. Ayrıca bu ayrılık bazı çevrelerce yeni bir partinin kurulabileceği sinyali olarak da yorumlanmıştır.³⁷¹

Şemseddin Günaltay'ın Başbakanlığa getirilmesi, CHP'deki aşırıların İnönü'ye nefretini iyice artırmıştır. Günaltay'ın dini değerlere sıkı sıkıya bağlı olması laikliğin önünde bir engel olarak görülmüştür. Buna rağmen Günaltay ılımlı siyasetinden taviz vermemiş, hangi parti olursa olsun hepsine eşit mesafede yaklaşmaya çalışmıştır.³⁷² Buna en güzel örnek ise muhalefetin uzun zamandan beri talep ettiği ancak bir türlü gerçekleşmeyen radyo propagandasını 24 Mayıs 1949 tarihinde kanunlaştırarak hayata geçirmesidir. Bu uygulamadan ilk defa olarak 1950 seçimlerinde faydalanılmıştır.³⁷³

Muhafazakâr kesim Günaltay'ın başbakanlığa getirilmesine çok sevinmiştir. Her ne kadar Günaltay, medreselerde eğitim görmüş dini bilgisi yüksek bir kişi olarak tanınsa da kabinesinde dini değerlere pek sıcak bakmayan Cemil Sait Barlas, Tahsin Banguoğlu gibi kişilere yer vermesi bazı çevrelerce tepki toplamıştır. Bu tepki, zamanla çoğalarak CHP'nin 1950 seçimlerinde büyük hezimet yaşamasına neden olmuştur.³⁷⁴

1949 yılında Meclis'te Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi üzerine yapılan görüşmelerde söz hakkı alan Osman Nuri Köni, *"Bu tasarının hedefi aşırı sağ ve aşırı sol akımlardır. Fakat tasarı, laiklik kavramının sınırlarını aşmaktadır. Laiklik; dini politikaya alet etmemektir, vicdan özgürlüğüne karışmamaktır..."* Şeklinde devam bir konuşma yapmıştır. Ayrıca Köni, bu kanunu meclise sunmasından dolayı Günaltay'ı Sadrazam Ferit Paşa'ya benzetmiştir.³⁷⁵ Başbakan Günaltay ise, bazı çevrelerin kendisine din düşmanıymış gibi davranmasını sert bir şekilde eleştirmişti. Ayrıca Günaltay konuşmasında, kendisinin ilkokullara din dersini getiren, imam-hatip kurslarını açan ve ilahiyat fakültesi açan bir Başbakan olduğunu söylemiştir.³⁷⁶

Günaltay hükümeti göreve başlar başlamaz muhalefetle takışmamaya özen göstermiştir. Bunun göstergesi olarak Günaltay'ın başbakan olur olmaz soluğu DP merkezinde almasıdır. Burada Bayar'la seçim kanunu üzerinde konuşmuşlardır. DP'nin yeni hükümetten talebi ise, mevcut seçim kanunu üzerinde bir takım düzenlemeler

³⁶⁹ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 131.

³⁷⁰ Erim, *Günlükler (1925-1979)*, s. 330.

³⁷¹ Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945 – 1971*, s. 51-52.

³⁷² Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s. 42.

³⁷³ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 319.

³⁷⁴ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 190.

³⁷⁵ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s. 269.

³⁷⁶ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 320.

yapılmasıdır. Bu konu da hükümet, Nihat Erim başkanlığında bir komisyonun kurulmasını sağlamıştır. Ancak, muhalefet bu komisyondan yeterince faydalanamamıştır. Erim, sadece komisyonu kurduktan üç ay sonra seçim kanunu hakkında yabancı hukukçuların görüşlerini ve yabancı devletlerin seçim sistemini konu alan bir kitap yayınlamıştır.³⁷⁷

Demokratikleşme konusunda ısrarcı davranan Günaltay Hükümeti'nin seçim kanununda aceleci davranmamasındaki en önemli etken DP'nin II. Olağan Toplantısı'nın tamamlanmasını beklemesidir. İktidara göre, bu kongreden çıkan sonuç muhalefeti daha da ayrıştıracaktır. Nitekim iktidarın beklentisi suya düşmüş, Demokratlar kongreden güçlenerek çıkmışlardır. ³⁷⁸

4.20. Şemseddin Günaltay Hükümeti Hakkında Verilen Gensoru Önergesi

Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Kasım 1949'da Meclis'in yeni yılı münasebetiyle yapmış olduğu bir konuşmasında mensubu olduğu CHP'nin başarısı için her fırsatta çalıştığını vurguladı. Bunun üzerine Millet Patisi milletvekilleri harekete geçti. Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın başını çektiği bir grup MP'liler, İnönü'nün bu konuşmaları hakkında Başbakan Şemseddin Günaltay'dan bir açıklama beklediler. Daha sonra MP Meclis'e bir önerge sundu. Afyon Milletvekili Hasan Dinçer, Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz ve Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın imzasını taşıyan önergenin veriliş nedeni olarak ise, Cumhurbaşkanı İnönü'nün, Anayasanın 32. Maddesi uyarınca tarafsızlık ilkesine uymadığını ileri sürdüler. Gensoru önergesinin görüşülmesine 14 Kasım 1949'da başlandı. Kısa bir süre sonra da oylamasına geçilen önerge oy çokluğuyla reddedildi. DP'nin muhalefet döneminde bundan başka gensoru önergesi getirilmemiştir.³⁷⁹

4.21. TBMM'nin IV. Toplantı Yılı

Meclis'in son toplantısı 1 Kasım 1949'da başlamıştır. Şükrü Saraçoğlu bir kez daha Meclis Başkanlığı seçimlerinden zaferle ayrılmıştır. Bu dönemde de yine dikkat çekici kanunlar kabul edilmiştir. Bunlardan bazıları İş Mahkemeleri, Makine ve Kimya Enstitüsü Kurumu, Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğünün Kuruluşu gibi önemli kanunlar görüşülüp onaylanmıştır. Ancak tüm bu gelişmeleri gölgede bırakacak bir olay yaşanmıştır. Denizli Milletvekili Reşat Aydın'ın İnönü ve Bayar'a suikast düzenleneceğini ortaya atmıştır. İddia üzerine soruşturma açılmış neticede Aydın'ın dokunulmazlığı kaldırılmıştır.³⁸⁰

4.22. İnönü ve Bayar'a Suikast Girişimi Meselesi

1949 yılının sonlarına doğru yapılan bir suikast ihbarı kamu-oyunda geniş yankı uyandırmıştır. Millet Partisi Milletvekili Reşat Aydın'ın 16 Kasım'da Milli Emniyet Teşkilatı ve Başbakanlığa yaptığı ihbarlara göre Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna, İnönü ve Bayar'a suikast düzenlemeyi planlamışlardır. Ayrıca İddiaya göre Aldoğan, Arna, Bölükbaşı bir yerde toplanarak bazı partililerin İnönü aleyhine

³⁷⁷ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 39.

³⁷⁸ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 321.

³⁷⁹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s.142-144.

³⁸⁰ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 21.

konuştuklarından dolayı mahkemeye verilmiş olmalarına çok kızmışlar, bunun üzerine İnönü'yü ortadan kaldırmak istemişlerdir.³⁸¹ Ancak, Aydın'ı bu grubun teklifini reddederek, konuyu Van Milletvekili Rüştü Oktar'a açmıştır. Oktar ise durumu güvenlik güçlerine bildirmek gerektiğini söylemiştir. Aydın'ı da, Milli Emniyet Başkanıyla görüşerek olaydan kendilerini haberdar etmiştir. Başkan, derhal Aydın'ın ifadelerinin tutanağa geçirilmesini istemiş nitekim Aydın bunu reddetmiştir. Bunun üzerine olayı Başbakanlık öğrenmiş ve Günaltay, Aydın'ı davet etmiştir. Aydın meseleyi Günaltay'a açarken konuşması diktafona kaydedilmiştir. Aydın, olayı Bayar'a da anlatmış, Bayar da konuyu Kazım Özalp'e bildirmiştir. Özalp de Hükümet'e anlatınca yetkililer harekete geçmiştir. İlk etapta Arna ve Bölükbaşı tutuklanmış, Aldoğan'ın milletvekili dokunulmazlığı olduğu için sadece evinde arama yapılmıştır. Ayrıca bu olayda adı geçen Millet Partisi Kadıköy İlçe Başkanı İzzet Mühürdaroğlu ve İl Yönetim Kurulu üyesi Nuri Leflef de tutuklanmıştır.³⁸²

MP Genel Sekreteri Ahmet Tahtakılıç ise yaptığı açıklamada partilerinin kanunlara saygılı davrandığını ve yaşananların partilerini karalama kampanyasından ibaret olduğunu savunmuştur. Olayların üzerine, savcılık harekete geçerek Meclis'e tezkere yollamış ve Aldoğan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasını istemiştir. Bunun ardından Meclis'te dokunulmazlık konusunun görüşülmesi için Karma Komisyon oluşturulmuştur. Komisyon'a ifade veren Aldoğan ise hakkındaki iddiaları reddederek, kendisinin masum olduğunu iddia etmiştir.³⁸³ Bunun üzerine Komisyon, Aldoğan'ın dokunulmazlığını kaldırmayarak raporu bir üst kurula göndermiştir. Aldoğan'ın suçsuz olduğu anlaşıldıktan sonra kurul bu defa ihbarı yapan Aydın'ın milletvekilliği tezkeresini görüşmek için toplanmıştır. Komisyon, Aydın'ın dokunulmazlığını kaldırmamış ancak Genel Kurul bu kararı bozarak Aydın'ın dokunulmazlığını kaldırmıştır. Bu sırada da Bölükbaşı ve Arna hakkında tahliye kararı çıkarılmıştır. Daha sonra, Aydın 2 Aralık 1949'da tutuklanmış ve Ankara 1. Asliye Ceza Mahkemesi'nde yargılanmasına başlanmıştır. Cezası paraya çevrilen Aydın, 30 Ocak 1950'de tahliye edilmiştir.³⁸⁴

³⁸¹ Evren Ayhan, (2006), "Osman Bölükbaşı'nın Siyasi Faaliyetleri (1913-2002)", *Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 25.

³⁸² Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, (1945-1950)*, s. 138-141.

³⁸³ M. Necati Özkan, "General Sadık Aldoğan'ın Milletvekilliği Dokunulmazlığı kaldırılıyor", *İstiklal Gazetesi*, 18 Kasım 1949, s. 1.

³⁸⁴ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, s. 141-143.

5. DP'NİN ANA MUHALEFET YILLARINDAKİ KONGRELERİ VE MECLİS ÇALIŞMALARI

5.1. DP'nin I. Büyük (Olağan) Kongresi (1947)

1946 yılının sonlarına doğru DP'nin il kongreleri tamamlanmış, fakat en önemli olanı Büyük Kongre henüz yapılmamıştı. Nihayet, I. Büyük Kongre de DP'nin kuruluş yıldönümüne rastlayan 7 Ocak 1947 tarihinde Başkent'teki Ulus Meydanı'ndaki Ulus Sineması (Yeni Sinema) salonunda 906 temsilcinin katılımıyla toplanmıştır. Bina bayraklarla donatılmış, cadde ve sokakları binlerce DP'liler doldurmuştur.³⁸⁵

Nitekim DP idarecileri kongrelerini yapmaya çalışırken bazı zorluklarla karşılaşmışlardır. İktidarın baskısından dolayı, Ankara'da toplantı yapacak bina bulmada güçlük çekmişlerdir. İlk sıralarda bina ve otel sahipleri dairelerini DP'lilere vermek istememişlerdir. Meseleyi eleştiren Bayar, şunları söylemiştir: *“Hükümet, kongrenin yapılmaması için elinden ne geliyorsa esirgemiyordu. Koca Ankara şehrinde kongremizi yapacak salon bulamadık. Hangi salon sahibine başvursak, önce kabul ediyor, ertesi günü bin dereden su getirip salonu vermeyeceğini söylüyordu. Oteller de aynı durumda idi.”*³⁸⁶

İsmet Bozdağ'ın Başvekilim Menderes adlı eserinde ise *“Delegelere yer bulmanın imkânı yoktu. Yaptığımız bütün rezervasyonlar, ertesi günü iptal ediliyordu. Sonunda Ankara Demokratları, gelecek delegeleri evlerinde misafir etmeğe karar verdiler. Tedbirlerin kar etmediğini gören idare baskıyı kaldırdı ve oteller rezervasyonlar için bize müracaat etmeğe başladılar. Salon da bir gün içinde sağlandı”*³⁸⁷ İfadelerine yer verildi. Bu arada, kongreden bir gün önce DP'nin İstanbul, Kocaeli ve Trakya delegeleri Atatürk'ün geçici kabrine çelenk bırakmak istemişler, nitekim yetkililer buna müsaade etmemişlerdir. Bunun üzerine DP'liler çelengi, Ulus Meydanı'ndaki Atatürk anıtına bırakmışlardır. Yapılan tüm hazırlıklar sonucunda Büyük Kongre, Ankara'da başladı ve 4 gün boyunca devam etmiştir. Kongreye 906 delege katılmış ve CHP'liler de kongreye davet edilmiştir.³⁸⁸

Cumhurbaşkanı İnönü, Bayar ve Köprülü ile görüşmelerinde DP'nin kongresine gitmeyi planladığını açıklamıştır. Ayrıca İnönü bunun için Köprülü'ye *“Beni de çağırarak mısınız?”* diye sormuş o da *“Efendim, kongremiz serbesttir, her isteyen gelebilir.”* Yanıtını vermiştir. Buna rağmen Demokratlar İnönü'yü doğrudan davet etmediler. Buna gerekçe olarak ise, Mareşal'in mukavemeti ve İzmir, İstanbul gibi bazı illerin delegelerinin tepkisinden çekinmişlerdir. Yine de kongre günü İnönü için özel bir loca ayrıldığı gözlerden kaçmamıştır.³⁸⁹

CHP kanadından hiç kimsenin katılmadığı kongrede salon tamamen dolmuş, Köprülü, Menderes, Bayar'ın yanı sıra Fevzi Çakmak, Refik İnce ve Yusuf Kemal Tengirşenk gibi DP'nin önemli isimleri kongrede yerlerini almışlardır.³⁹⁰ Kongre

³⁸⁵ Enis Şahin, Bilal Tunç, “Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.2, ss.31-69, 2015, s. 55-56.

³⁸⁶ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 252.

³⁸⁷ Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes* 1969, s. 67.

³⁸⁸ Şahin, “Türkiye’de Çok Partili Yaşama Geçiş (1946-1950)”, s. 70-71.

³⁸⁹ Erim, *Günlükler (1925-1979)*, s. 81-82.

³⁹⁰ Sema Sönmez, (1998), “1946-1950 Yılları Arasında İktidar-Muhalefet İlişkileri Açısından Demokrat Parti'nin İşlevi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, Konya, s. 44.

başkanlığı için İzmir delegesi Dr. Ekrem Hayri Üstündağ ve İstanbul delegesi Kenan Öner aday olmuşlar ve Kenan Öner kongre başkanlığına seçilmiştir.³⁹¹

Kongrenin birinci gününde söz hakkı alan Genel Başkan Bayar bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bayar, Demokrat Parti'nin tam kuruluş dönemine girdiğini, böyle bir kongre üyeliğinin kendisini onurlandığını belirtmiştir. Halkın DP'ye gösterdiği yoğun ilgiden memnun kaldıklarını vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye'de Demokratik gelişmelerin Atatürk'ün sayesinde olduğunu, tek partili hayatın milli iradeyi yansıtmadığını ve DP'nin kuruluşunda iktidar partisinin de emeği olduğunu söylemiştir. *“Seçim konusuna da değinen Bayar, muhalefetin hızla ilerlemesinden hükümetin rahatsızlık duyduğunu ve bundan dolayı CHP Kongresi'nin öne alınarak erken seçim kararı alındığını, böylece DP'nin seçimlere tam olarak hazırlanamadığını, CHP'lilerin genel seçimlerde hile yaptığını, sıkıyönetim aracılığıyla gazetelerin kapatılıp basının susturulduğunu, CHP'li vekillerin mecliste DP'li vekillere saldırgan bir tutumda davrandıklarını, cumhurbaşkanının tarafsız olmadığını ve parti başkanlığından istifa etmesi gerektiğini, demokratik gelişmeleri engelleyen ve anayasaya aykırı olan kanunların kaldırılmasının gerektiğini, ekonomik durumun düzeltilmesi için partilerin ortak hareket etmesinin gerektiğini vurgulamıştır”*.³⁹²

Bayar bu konuşmasında, DP'nin kurulması, 1946 Genel Seçimlerinde uğranılan haksızlıklar, idare tarafından DP'ye uygulanan baskıları açıklarken, demokrasinin tam manasıyla gerçekleşebilmesi için de şu şartların yerine getirilmesini istemiştir:

- “1- Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasamızın metnine veya ruhuna uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması,
- 2- Vatandaş reyinin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hâkimiyet prensibini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması,
- 3- Devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü” şeklindedir.³⁹³

DP'nin ilk önemli kongresi, isteyen herkesin söz hakkı alabilmesi ve özgürce düşüncelerini dile getirebilmesinden dolayı demokratik bir kongredir. Tek parti döneminde düşüncelerini duyuramayan delegeler, bu kongrede özgürce düşüncelerini açıklama fırsatını yakalamışlardır. Ancak bazı delegeler, düşüncelerini açıklama konusunda aşırıya kaçmışlardır. Örneğin, cumhurbaşkanını halkın seçmesinin gerektiğini savunan Sıtkı Yırcalı, *“Devlet otoritesi diye bir şey yoktur, ancak millet otoritesi vardır”* derken, Kocaeli delegesi Ragıp Kurt, *“Cumhurbaşkanını millet seçemez”* diye tepki gösterince salonda kısa süreli bir kargaşa yaşanmıştır. İlk sıralarda sakin geçen kongrenin ortamı biranda bozulmuş, yerini sert tartışmalara bırakmıştır. *“Samet Ağaoğlu, Dr. Mukerrem Sarol ve Osman Kapani”* başta olmak üzere bir grup, DP'nin meclisten çekilmesini ve sine-i millete dönülmesini talep etmiştir. Kurultayın son gününde bu mesele hakkında bir karar sunulmuş kararın içeriğinde, Hükümet'ten Anayasaya aykırı olan kanunların yürürlükten kaldırılması istenmiş aksi takdirde DP'nin Meclisten çekileceği bildirilmiştir.³⁹⁴ Buna rağmen, kongrede iktidara karşı en ilgi çekici eleştiriyi aralarında; *“Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan, Samet Ağaoğlu, Mukerrem Sarol, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Kapani ve İsmet Bozdağ'ın”* yer aldığı grup yapmıştır. Bu isimler, DP'li milletvekillerinin istifalarını sunarak, hep

³⁹¹ Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaları*, s. 178.

³⁹² Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s. 151-153.

³⁹³ Sönmez, “1946-1950 Yılları Arasında İktidar-Muhalefet İlişkileri Açısından Demokrat Parti'nin İşlevi”, s. 45.

³⁹⁴ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 256.

birlikte sine-i millete dönülmesini ve CHP iktidarının “*gayri meşru ilan edilmesini*” talep etmişlerdir.³⁹⁵

Komisyondun çalışmaları sırasında iktidarı sert bir dille eleştiren aşırı demokratlar grubu, devletin içinde bulunulan durumu Fransız İhtilali'nin koşullarına benzeterek, bir halk ayaklanmasının dahi olabileceğini gündeme getirince ılımlı demokratların temsilcisi Menderes bu duruma tepki göstermiştir. Menderes konuşmasında, öncelikle partilerinin kanunlara saygılı olduğunu, halk ayaklanmasını doğru bulmadığını ve millet iradesinin her şeyin üstünde olduğunu açıklamıştır.³⁹⁶

DP'nin I. Kongresi'nin düzenlendiği günlerde CHP'nin önemli isimleri Çankaya'daydılar. Emniyet mensupları kongrede tuttıkları raporları kısa bir süre içerisinde İnönü'ye ulaştırdılar. Kongre raporlarını değerlendiren İnönü ise, yanındakilere “*Gene benimle uğraşmışlar. Emeklerimiz boşa mı çıkacak?*” demiştir. Demokratların bu tutumu, CHP'lilerin bir kısmını hayal kırıklığına uğrattırken diğer bir kısmını da sevince boğmuştur. Olaylara sevinen CHP'liler, İnönü'yü daha önce uyardıklarını hatırlatmışlardır.³⁹⁷

Kongrenin, 9 Ocak 1947 tarihli oturumunda, daha önce kurulan çalışma komisyonlarının raporları hakkında görüşülmüştür. Bu raporlarda, seçim kanununda yapılacak düzenlemelerin, DP Meclis Grubu üyelerinin de bulunacağı bir komisyon tarafından belirlenmesi, cumhurbaşkanı seçiminin tek dereceli seçimle meclis tarafından yapılması, bir kişinin en fazla iki defa cumhurbaşkanı seçilmesi, 40 bin kişi yerine 75 bin kişi için bir milletvekili seçilmesi, meclisin üye sayısının 240 olarak sınırlanması, Temsilciler Meclisi'nin yanında Senato Meclisi'nin kurulması, seçim yasasının Anayasa'ya uygunluğunun seçimlerden sonra kurulacak bir meclis tarafından değerlendirilmesi, bir yüksek mahkeme kurularak yasaların yorumu hakkının buraya devredilmesi (Anayasa Mahkemesi), Bakan yerine önceden olduğu gibi vekil unvanının kullanılması, bakanların meclis dışından da seçilebilmesi, parti programına devletin ticaret yapamayacağına dair bir maddenin konulması gibi meseleler üzerinde durulmuştur.³⁹⁸

Adnan Menderes, 10 Ocak 1947 tarihli yapmış olduğu konuşmasında CHP için “*Devlet partisi, devletin kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır.*” ifadesini kullanmıştır. Bu arada, kurucular tarafından hazırlanan tüzüğün bazı maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Milletvekili adaylarının genel idare kurulu tarafından seçilmesi ile ilgili tüzüğün 13. maddesi, kongrenin demokratik yapısına uygun görülmediği için ağır bir biçimde eleştirilmiştir. Delegeler, adayların örgütler tarafından belirlenmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine Celal Bayar fikrini sunarak, örgütlerin yerel sorunları iyi takip eden adayları çıkarmasını, genel merkezin ise, devlet sorunlarını bilen adayların meclise girmesinden yana olduğunu beyan edan bir görüş ortaya atmıştır. Tüm bu görüşlerden sonra, DP'nin prensiplerine uyan bir metin hazırlanmıştır. Yeni metne göre esas girişim örgütten geliyor, nitekim genel merkeze de belirli meselelerde müdahale hakkı tanınmıştır.³⁹⁹

Konuşmalardan sonra “*Başkanlık, Genel Yönetim Kurulu ve Haysiyet Divanı üyeleri seçimlerine geçilmiştir. Genel başkanlık için yapılan seçimde 548 oydan 541'i Bayar'a, 2'si Köprülü'ye, 2'si Menderes'e verilmiş, 3'ü de boş çıkmıştır. Böylelikle, Bayar bir kez daha DP'nin Başkanı olma unvanına sahip olmuştur. Adnan Menderes,*

³⁹⁵ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 104.

³⁹⁶ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 257.

³⁹⁷ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, s. 163.

³⁹⁸ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 102.

³⁹⁹ Şahin, “Türkiye’de Çok Partili Yaşama Geçiş (1946-1950)”, s. 71-72.

*Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Celal Ramazanoğlu, Fuat Köprülü, Hasan Dinçer, Refik Koraltan, Refik Şevket İnce, Samet Ağaoğlu, Yusuf Kemal Tengirşenk, Genel Yönetim Kurulu'na seçildiler.*⁴⁰⁰ *Haysiyet Divanı üyeliklerine ise, Abdurrahman Münip Berkan, Enis Akaygen, Fuat Hulusi Demirelli, Hamit Şevket İnce, Hulusi Köymen, Kenan Öner, Necati Erdem, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan seçilmiştir.*⁴⁰¹

Kongre tamamlanınca DP Meclis Grubu, 14 Ocak 1947 tarihinde Fuat Köprülü'nün başkanlığında toplanmış ve Grup Yönetim Kurulu'nu seçmiştir. *"Başkanlığa Celal Bayar, Başkanvekilliğine Fuat Köprülü, üyeliklere Dr. Mithat Sakaroğlu, Hazım Bozca, Faruk Nafiz Çamlıbel, İsmail Hakkı Çevik, Kamil Gündeş, Suphi Batur ve Hakkı Gedik seçilirken, DP Meclis Grubu Haysiyet Divanı'na da Fikri Apaydın, Kemal Özçoban, Hasan Polatkan, Abidin Potuoğlu ve Osman Nuri Köni seçilmiştir.*⁴⁰²

Kongre neticesinde hazırlanan komisyon raporunda; Anayasa'nın tam olarak uygulanmasının, Anayasa'ya aykırı kanunların değiştirilmesinin, Seçim Kanunu'nun demokratik düzene sokulmasını, cumhurbaşkanının tarafsız olması için cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılmasının, sağlam bir hükümet düzeneği oluşturulmasının iktidar partisinden istenmesi, fakat bunlar sağlanmazsa DP milletvekillerinin meclisten çekilmelerinin gerektiği ve Kongre'ye ait olan bu karar yetkisinin de Genel Yönetim Kurulu'na bırakılmasının sağlanmasının karar altına alınması istenmiştir.⁴⁰³ İzmir delegesi Mustafa Kentli bu isteklerin bildiri haline getirilerek, adına da *"Hürriyet Misakı"* denmesi için Kongre'ye bir öneri sunmuş ancak Kentli'nin bu talebi reddedilmiştir.⁴⁰⁴

DP'nin ilk önemli kongresi basında da geniş bir yer tutmuş, gazeteler DP'nin mücadelesini Kurtuluş Savaşı'nın devamı olarak yorumlamışlardır. Ayrıca gazeteler, DP'nin kongresinde kabul edilen Hürriyet Misakını, Milli Misakın tamamlayıcısı olarak görmüşlerdir. Başyazarlardan Mümtaz Faik Fenik de DP'nin kongresini Erzurum ve Sivas kongrelerine benzetmiştir. Nihat Erim, bazı yayın organlarının DP'nin kongresini Milli Mücadele'ye benzetmesini sert bir biçimde eleştirmiştir. Bunun üzerine İnönü'de Erim'i destekleyerek, vatanın kurtarılmasının kolay olmadığını ve Milli Mücadele ile hiçbir şeyin karşılaştırılamayacağını bildirmiştir.⁴⁰⁵

5.2. DP'nin II. Büyük (Olağan) Kongresi (1949)

Yeni kurulan Millet Partisi, umduğunu bulamamış ve yeterince halkın desteğini alamamıştır. Gerek Partinin Onursal Başkanı Fevzi Çakmak, gerekse Genel Başkan Hikmet Bayur'a toplumun ilgisi giderek azalmıştır. MP'de mücadeleci kişiliğiyle sadece Osman Bölükbaşı'nın ismi ön plana çıkmıştır. Parti, iktidar karşısında alternatif bir muhalefet havasını da yakalayamamıştır. MP'liler bütün enerjilerini DP'nin II. Büyük Kongresi'ne toplamışlardır. Bu kongreyi kendi lehine çevirmeye çalışan MP'liler DP'den büyük kopuşlar yaşanacağını arzulamışlardır.⁴⁰⁶ Bu kongreyi dört gözle bekleyen Müstakil Demokratlar bir bildiri yayımlayarak, Demokrat Parti'nin gerçek sahiplerinin kendileri olduğunu öne sürmüşlerdir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁰ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 259.

⁴⁰¹ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s. 156.

⁴⁰² Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, s. 406.

⁴⁰³ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s. 155.

⁴⁰⁴ Şahin, "İktidar-Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes'in Siyaset Dili", s. 200.

⁴⁰⁵ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 260.

⁴⁰⁶ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s. 243-244.

⁴⁰⁷ Rıfki Salim Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş*, Olgaç Yayınları, Ankara, 1979, s. 153-155.

Kongre'ye doğru, Müstakil Grubun niyeti iyice açığa çıkmıştır. Bunların önlerinde iki tane seçenek vardır. Birincisi DP'ye bir şekilde geri dönmek, ikincisi DP'nin tamamen dağılmasını sağlamaktır. Müstakillerin açıkladığı bildiriden anlaşıldığına göre, grup çalışmalarını ikinci durumu gerçekleştirmeye doğru yoğunlaşmıştır. Öncelikle İnönü ile Bayar'ın muvazaa yaptıklarını, DP'li Üzeyir Avunduk ile CHP'li Vehbi Koç'un da buna destek verdiklerini ileri sürmüşlerdir.⁴⁰⁸

Böyle bir ortamda, DP'nin II. Olağan Kongresi 20-25 Haziran 1949 tarihleri arasında Ankara Servi Evi Binası'nda 110 delegenin katılımıyla toplanmıştır.⁴⁰⁹ Kongre başkanlığına İzmir İl Başkanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, ikinci başkanlığa ise Balıkesir İl Başkanı Sıtkı Yırcalı seçilmiştir. Başkanlı Divanı kurulunca, partiden ihraç edilenlerin tekrar dönmelerini sağlayan önerge başkanlığa sunulmuştur. Komisyon ise önergeyi reddetmiştir.⁴¹⁰

Bu kongrede de en önemli gündem maddesi 12 Temmuz Beyannamesi olmuştur. DP idarecileri bu mesele hakkında akıllıca davranarak, bu beyannamenin demokratikleşme adına bir ihtiyaç olduğunu bir kez daha yinelemişlerdir.⁴¹¹ Daha sonra öncelikli konuların görüşülmesine geçilmiştir. Bu konuların içeriği ise tamamen seçimlerle ilgilidir. Komisyonca yapılan oylama oybirliği ile kabul edilmiştir. Kongrenin bu kararı "Milli Teminat" olarak tarihe geçmiştir.⁴¹² İktidar kanadı ise bu andı eleştirerek "Milli Husumet Andı" tabirini kullanmıştır.⁴¹³ Tartışmalardan sonra Genel Başkanlık seçimleri yapılmış ve Celal Bayar kazanmıştır.⁴¹⁴

İktidar, Milli Ant meselesini o kadar büyüttü ki adeta öküz altından buza aramaya başlamıştır. Bu mesele için Bakanlar Kurulu dahi toplanmış ve ayrıca Yargıtay'ın görüşü alınmıştır. Hatta bir ara da DP'nin kapatılması bile gündeme getirilmiştir.⁴¹⁵ Ant'ın iktidarı bu kadar endişelendirmesinin nedeni ise Demokratların ileride iktidara gelip CHP'lilerden hesap sorabilecek bir konuma ulaşmalarından kaynaklandığı ileri sürülmüştür.⁴¹⁶ Bu kongre, Demokratların ana muhalefetteki son kongreleri olmuştur.

5.3. DP'nin Ana Muhalefet Yıllarındaki Meclis Çalışmaları

5.3.1. Seçim Kanunu Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri

Hükümet, 4541 numaralı mahalle muhtarlarını ilgilendiren kanunda bazı düzenlemelerin hayata geçirilmesi için harekete geçti. İlk olarak, İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış kanun, Bakanlar Kurulu tarafından 12 Nisan 1947'de Meclis'e getirilmiştir. Öngörülen değişikliğe göre bundan sonra muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleri en kısa bir sürede tamamlanacak, seçimlerin yönetimi muhtar ve belediyelere geçecek, muhtarları ihtiyar heyeti belirleyecek, oylar zarfa bırakılarak kullanılacak,

⁴⁰⁸ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s. 271.

⁴⁰⁹ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 311.

⁴¹⁰ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, s. 335.

⁴¹¹ Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, s. 91.

⁴¹² Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s. 273.

⁴¹³ Uran, *Hatıralarım*, s. 508.

⁴¹⁴ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 313.

⁴¹⁵ Erim, *Günlükler (1925-1979)*, s. 350.

⁴¹⁶ Cüneyt Arcayürek, *Yeni İktidar Yeni Dönem*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1983, s. 171.

seçim sandıkları belirli bir sürede açılarak hemen sayılacak ve sonuçlar halka erken duyurulacaktı. Nihayet Kanun 7 Mayıs 1947’de görüşülmeye başlanmıştır.⁴¹⁷

İlgili kanun üzerine DP adına ilk yorumu Afyon Milletvekili Hazim Bozca yaptı. Bozca, muhtar ve ihtiyar heyetleri seçimlerinin önemli olduğunu ancak seçim kurullarının ve komisyonlarının iktidar yanlılarından oluşabileceğini ve böylece sandık görevlilerinin de yansız davranmayacağını ileri sürdü. Ayrıca Bozca, seçmenlerin her türlü etkiden uzak kalmaları amacıyla güvenli bir alanda seçimlere katılmalarını, güvenlik güçlerinin halkı tahrik edici bir harekette bulunmamalarını ve seçimlerden sonra oyların imha edilmemesini talep etmiştir.⁴¹⁸

DP İstanbul Milletvekili Fuad Hulusi Demirelli, kanunda görüşülen maddelerin yetersiz olduğunu savundu. Demirelli, gizli oy açık sayım yönteminin uygulanmasının doğru olacağını ve seçimlerin adli teminat güvencesiyle yapılması gerektiğini bildirdi. Bu tartışmalardan sonra kanunun son maddelerinin görüşülmesine geçildi. DP Muğla Milletvekili Nuri Özsan, oy kullanma saatlerinin sabah 8’den akşam 5’e kadar olmasını talep ettiği kanun kabul edildi. Ancak DP’nin “*Seçim kurullarını bir hâkim yönetsin*” önerisi ise reddedilmiştir.⁴¹⁹

DP, MP’nin kendisine yönelttiği “muvaaza” iddialarını çürütmek için iktidara karşı daha yoğun muhalefet etme kararı almıştı. 12 Temmuz Beyannamesi’yle yumuşayan ilişkiler, CHP’nin Ağustos 1948’de Meclis’e sunduğu yeni seçim kanunu nedeniyle tekrar bozulmuştur. DP’liler, 1946 seçimlerinden sonra seçim kanununu eleştirmiş ve yeni tasarıda bulunmasını istedikleri maddeler hakkında, Meclis’e bir kanun teklifi vermişlerdir. Bu teklifin içeriğinde, seçim güvenliği ön plana çıkmaktadır. Diğer önemli konu da kapalı oy ve açık sayım usulünün benimsenmesidir. Ayrıca seçimlerde yargıç teminatının sağlanmasını ve memurların adli suç kanunlarına göre yargılanmaları öngörülmüştür.⁴²⁰

Yeni seçim kanununu görüşmek üzere akademisyenler ve hukukçulardan oluşan bir komisyon, hazırladıkları raporlarla siyasi partilerin görüşünü istemişlerdir. DP’liler seçimlere katılmayacaklarını bildirince Hükümet de muhalefetin beklentilerini karşılayacak köklü bir değişime gidileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Demokratlar geri dönüş yaparak, genel seçimlere hazır olduklarını açıklamışlardır. Demokratların bu hareketi iktidarı yanıltmak olarak yorumlanmıştır.⁴²¹ DP, tasarının yetersiz olduğunu savunarak 16 Ekim 1949’da yapılacak ara seçimlere katılmayacağını duyurmuştur. Muhalefetin katılmadığı ara seçimleri doğal olarak CHP adayları kazanmıştır.⁴²²

1949’un Kasım’ında Cumhurbaşkanı İnönü, TBMM’nin VIII. Dönem IV. Yasama yılını açarken yapmış olduğu konuşmada 1950 genel seçimlerinin demokratik bir ortamda yapılması için kanunun üzerinde gereken değişikliklerin yapılacağını açıklamıştır. Ayrıca İnönü, tüm vatandaşların huzur içinde ve hiçbir baskı altında kalmadan oylarını kullanmalarını sağlayacaklarını bildirmiştir.⁴²³

Demokratlar, yeni seçim kanununu konuşmak üzere bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmeden sonra parti bir bildiri yayınlarak 1950 seçimlerine, demokratik uygulamaların sağlanması şartıyla katılacaklarını aksi takdirde

⁴¹⁷ Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 146, 2012, s. 179.

⁴¹⁸ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 179-180.

⁴¹⁹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 181-182.

⁴²⁰ Yılmaz, *Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 331.

⁴²¹ Erim, *Günlükler (1925-1979)*, s. 340.

⁴²² Yılmaz, *Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 332.

⁴²³ İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları (1920-1973), TBMM Kültür Sanat Yayınları, C.3, (1993), Ankara, s. 88-89.

Meclis'ten çekileceklerini açıklamışlardır. Nihat Erim'in buna yanıtı ise çok sert olmuştur. Erim, DP'lileri milletin temsilinden kaçmakla suçlamıştır.⁴²⁴ Bu arada hükümet yetkilileri, Türkiye'nin ABD'nin mali desteğini alabilmesi için bu tür tartışmaların son bulması gerektiğini savunmuştur.⁴²⁵

İnönü'nün, muhalefetle seçim kanunu görüşmeleri tüm hızıyla sürmüştür. Bu kapsamda İnönü ve Köprülü nispi temsil sistemi üzerinde tartışmışlardır. Köprülü İnönü'ye partice karar vereceklerini söylerken, İnönü'de detaylı bir araştırmadan sonra seçimlere kadar yeni sistemin hazırlanacağını savunmuştur.⁴²⁶ DP, Meclisteki kontenjanların illerde alınan oy oranına göre paylaşılması isterken, CHP'de çoğunluk sisteminden yana bir tavır almıştır. Çoğunluk sisteminde bir ildeki en fazla oyları alan parti aynı zamanda o ildeki tüm milletvekillikleri kazanırken, nispi çoğunluk sisteminde ise partiler aldıkları oy oranına göre milletvekilliği elde edeceklerdir. Hal böyle olunca muhalefetin talebi daha demokratik bir yöntemken, iktidarın isteği ise bunun tam tersi bir durumdur.⁴²⁷

Şemsettin Günaltay'ın basın mensuplarına yaptığı bir açıklama muhalefet cephesini heyecanlandırmıştır. Günaltay konuşmasında demokratikleşmenin temel unsurlarından birisinin muhalefet partileri olduğunu, tüm siyasi partilerin isteklerinin değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Böylece Günaltay, sert iklimin yumuşamasını sağlamıştır.⁴²⁸

Gazeteler, muhalefetin seçim kanununun değiştirilmesi konusundaki kararlılığını Başbakan Günaltay'ın hoşgörüsüyle karşıladığını yazmışlardır. Nihayet tasarı, temyiz mahkemesi başkanını nezaretindeki komisyonun incelemesinden geçtikten sonra Meclis'e ulaşmıştır. Yeni düzenlemeyle birlikte oylar artık imha edilmeyecek mühürlü torbalar içinde bir seçim dönemi boyunca saklanacaktır.⁴²⁹

1950 yılının başlarında seçim kanunu meselesi ülke gündeminden düşmüş, siyasi partiler artık seçim havasına bürünmüşlerdir. CHP'lilere göre seçimlerde sonuç değişmeyecek ve yine iktidar olabilecekleri oy oranına sahip olacaklardır.⁴³⁰ 16 Şubat 1950'de 5545 Numaralı Seçim Kanunun müzakeresi tamamlanınca DP'liler kabul oyu vermiş, MP'liler ise red oyu kullanmışlardır. Kanunun meclisten geçmesi üzerine Başbakan Günaltay, bu kanun üzerinde CHP ile DP'nin emeği olduğunu vurgulamıştır. Yeni seçim kanunu Meclis'ten geçerek, tek dereceli, genel, eşit, gizli oy ve açık tasnif prensibi, çoğunluk seçim sistemi ve adli güvence getirilmiştir. Yeni sisteme göre parlamentoda bundan sonra 487 milletvekili olacaktır. Ayrıca seçimlere katılacak partilere güne 10 dakika propaganda yapma hakkı da tanınmıştır. Bu kanun milli irade kavramını bir kez daha pekiştirerek Cumhuriyet rejimine uyumlu bir kanun olmuştur.⁴³¹

Yeni seçim kanunu Meclis'ten geçerek, tek dereceli, genel, eşit, gizli oy ve açık tasnif prensibi, çoğunluk seçim sistemi ve adli güvence getirilmiştir.⁴³² Yeni sisteme göre parlamentoda bundan sonra 487 milletvekili olacaktır. Ayrıca seçimlere katılacak partilere güne 10 dakika propaganda yapma hakkı da tanınmıştır. Bu kanun milli irade kavramını bir kez daha pekiştirerek Cumhuriyet rejimine uyumlu bir kanun olmuştur.⁴³³

⁴²⁴ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 332.

⁴²⁵ Erim, *Günlükler (1925-1979)*, s. 323.

⁴²⁶ Erim, *Günlükler (1925-1979)*, s. 137.

⁴²⁷ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, s. 75.

⁴²⁸ Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, C.1, s. 82.

⁴²⁹ Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, C.1, s. 101.

⁴³⁰ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s. 44.

⁴³¹ Cumhuriyet Gazetesi, "Meclis Yeni Seçim Kanununu Kabul Etti", 17 Şubat 1950, s. 1.

⁴³² Ahmad, Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945 – 1971*, s. 62-63.

⁴³³ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi*, s. 150.

Sonuçta Hükümet, 1 Mart 1950 tarihli toplantısında genel seçimlerin 14 Mayıs’ta yapılması için çalışmalarına başlamıştır. Nihayet 24 Mart’ta da Meclis’e getirilen seçim teklifi 22 red oyuna karşılık 299 oyla kabul edilmiştir.⁴³⁴

5.3.2. Basın Yayın ve Matbuat Kanununda Yapılan Düzenlemeler

Hükümet, Matbuat Kanunu’nun bazı maddelerinin düzenlenmesi hakkındaki tasarısı 26 Ağustos 1946’da Meclis’e getirdi. DP adına söz hakkı alan Adnan Menderes, bu kanunun basını “hükümetçi ve muhalif” diye ikiye ayıracağını savundu. Aynı biçimde DP İstanbul milletvekili Osman Nuri Köni de tasarısı eleştirdi. Ayrıca Köni, yeni kanunun basın özgürlüğünü tamamen ortadan kaldıracağını savundu. DP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Münip Berkan ise, bu kanunla vali ile kaymakamlara gazeteleri süresiz kapatma yetkisi verilmesin doğru olmadığını söyledi. Bunun üzerine Hükümet adına cevap veren Bolu milletvekili Hasan Şükrü Adal, 1938 yılında Celal Bayar Hükümeti döneminde yürürlükte olan Matbuat Kanunu’nun daha kötü olduğunu bu kanunun ise demokratik hükümler içerdiğini savundu. Adal ayrıca, gazete kapatma cezasının Demokrat Parti’nin nizamnamesinde de yer aldığını ileri sürmüştür.⁴³⁵

Matbuat Kanunu’nun 27. maddesi üzerine yapılan görüşmeler için DP Muğla Milletvekili Necati Erdem, gazete kapatmalarda uygulanacak cezalarının çok ağır olduğunu savundu. DP Çanakkale milletvekili Niyazi Çıtakoğlu da 27. maddeyi eleştirerek gazetecilerin yanlış haber yapmalarından dolayı ceza almamaları gerektiğini açıkladı. Asparagas haberlere verilecek cezaları kapsayan 34. maddenin görüşmesinde ise DP Afyonkarahisar milletvekili Kemal Özçoban’ın sözleri üzerine Meclis’te tansiyon iyice yükseldi. Özçoban, hükümetin kafasına göre suç unsuru ürettiğini iddia etti. Buna rağmen ilgili kanun maddesi 20 Eylül 1946’da kabul edildi.⁴³⁶ Bu kanun, 24 Eylül 1946 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴³⁷

1949 yılında Hükümet ile DP Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik, 4475 numaralı Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü Kanununda değişiklik yapılması amacıyla Meclis’e bir öneri sunmuştu. Getirilmesi düşünülen kanun ise, siyasi partilerin radyolardan propaganda faaliyeti yürütmelerine olanak sağlıyordu. Ayrıca yeni kanunla beraber, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü ibaresinin yanına “turizm” ifadesi eklenmiştir.⁴³⁸

Kanunun görüşmelerine 23 Mayıs 1949’da başlandı.⁴³⁹ DP Afyonkarahisar Milletvekili Kemal Özçoban, turizm ibaresinin getirilmesinin doğru olmadığını, buna gerekçe olarak da Basın Müdürlüğü’ne fazladan iş yükü bineceğini savundu. Özçoban, siyasi partilere verilen radyolardan yararlanma süresini de az bulmuştu. Ona göre bu durumun azami süresi ayda bir olmalıydı. MP Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ise kanuna karşı olduğunu, turizm faaliyetleri için farklı bir kuruma ihtiyaç duyulduğunu belirtti.⁴⁴⁰

MP İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni de siyasi partilerin radyodan faydalanma süresinin düşük tutulmasını eleştirdi. Bu arada söz hakkı alan DP Muğla

⁴³⁴ Muharrem Turp, “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Bir Mihenik Taşı: Basında 1950 Seçimleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 18, Cilt: 37, ss. 677-714, 2018, s. 681.

⁴³⁵ Mehmet Sena Köseadağ, “Türk Basın Kanunu’nda Yapılan Değişikliklerin Yazılı Basında Temsili”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.43, ss. 2023-2051, 2016, s. 2029-2030.

⁴³⁶ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 221-228.

⁴³⁷ Resmi Gazete, 20 Eylül 1946, Kanun No: 4955, Sayı: 6416, s. 1.

⁴³⁸ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 417.

⁴³⁹ Necmeddin Sadak, “Basın ve Yayın Teşkilatı”, *Akşam Gazetesi*, 24 Mayıs 1949, s. 2.

⁴⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:3, C.19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 610-614.

Milletvekili Nuri Özsan ise, Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nün hükümet güdümünde hareket ettiğini iddia etti. Özsan buna gerekçe olarak da kurumun muhalif basını kapatma cezasıyla tehdit ettiğini öne sürdü.⁴⁴¹

Muhalefetin iddialarına Komisyon temsilcisi Suut Kemal Yetkin yanıt verdi. Siyasi partilere verilen radyodan faydalanma süresinin dünya standartlarına göre belirlendiğini söyleyen Yetkin, Osman Köni’nin meseleyi abarttığını ifade etti. Daha sonra söz hakkı alan Başbakan Yardımcısı Nihat Erim ise uygulama için İngiltere Radyosu’nu model aldıklarını belirtti. Ardından kanunun müzakeresine geçildi. Nihayet 30 Haziran 1949’da yapılan oylama sonucunda yeni kanun kabul edildi.⁴⁴²

5.3.3. Güvenlik Alanında Yapılan Meclis Görüşmeleri

18 Eylül 1946’da DP Kayseri Milletvekili Fikri Apaydın, İçişleri Bakanlığına cevaplanması için bir soru önergesi sundu. DP’nin soru önergesi vermesinin gerekçesi ise Bursa’nın Karacabey ile İnegöl kazalarında gerçekleştirilen İl Genel Meclisi seçimlerinde görev yapan idare memurları ve asayiş görevlilerinin halka kötü muamelelerde bulundukları iddiasıydı. Ayrıca muhalefet, bu muameleler karşısından hükümetin tepkisinin nasıl olduğunu sordu. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, DP’nin iddialarına 13 Kasım 1946 ‘da yanıt verdi. Bakan yaptığı açıklamada, söz konusu yerlerden bazı ihbarların kendilerine ulaştığını ancak şikâyetçi olanların herhangi bir delil ortaya koyamadıklarını söyledi. Bunun üzerine tekrar söz hakkı alan Apaydın ayrıntılı bilgiler vererek, kamu görevlilerince vatandaşın dövüldüğünü, suçsuz yere kelepçe takıldığını ve köylünün tehdit edildiğini öne sürdü. Son olarak iki parti arasında sert tartışmalar yaşanınca oturumun kapatılmasına karar verildi.⁴⁴³

DP Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik, 3 Aralık 1948’de Hükümetin cevaplandırması amacıyla soru önergesi vermişti. Önergenin kapsamı ise 1942 yılında Van’ın Özalp İlçesinde mahkeme kararı olmadan kaymakam ve jandarma komutanı tarafından 33 kişinin gözaltına alınarak kurşuna dizildiği ihbarının yapıldığı, bu olayın doğru olup olmadığı, doğru ise suçluların cezalandırılıp cezalandırılmadığı sorulmuştu.⁴⁴⁴ Bu soruya cevap vermek üzere, Millî Savunma Bakanı Hüsnü Çakır kürsüye geldi. Çakır, olayın yaşandığını doğrulayarak, meselenin yargıya ulaştırıldığını bildirdi.⁴⁴⁵

DP İstanbul Milletvekili Senihi Yürüten, Aydın’ın Çile Kazasının Abak mezrasında 13 kişiye işkence yapıldığını ileri sürmüş, bu meselenin araştırılması için 20 Mart 1950’de İçişleri Bakanlığına soru önergesi vermiştir. Muhalefetin iddialarına göre, Kapuzlu Kasaba Müdürüyle bir jandarma astsubayı soruşturma yapmak amacıyla 13 köylüyü falakaya yatırmıştır.⁴⁴⁶ Bunun üzerine İçişleri Bakanı Emin Erişirgil iddialara yanıt verdi. Erişirgil, ilgili mezrada iki grup arasında husumet yaşandığını ve bu yüzden DP’li bir grubun CHP’li başka bir grubun evini ateşe verdiğini açıkladı. Ayrıca Bakan, zanlıların korktukları için dayak iftirasında bulunduklarını ancak yapılan araştırma

⁴⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:3, C.19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 614- 620.

⁴⁴² Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, Cilt:1, s. 426-428.

⁴⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:1, C.2, Birleşim:3, 13 Kasım 1946, s. 42-51.

⁴⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi “Hâkim Kararı Olmadan Öldürülen 32 Vatandaş”, 4 Aralık 1948, s.1.

⁴⁴⁵ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s.123.

⁴⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, “Meclis’te Dünkü Tartışma”, 21 Mart 1950, s. 3.

sonucunda böyle bir şeyin söz konusu olmadığını açıkladı. Olayın asılsız olduğu anlaşıldıktan sonra Meclis DP’nin önergesini kabul etmedi.⁴⁴⁷

Emniyet ile Jandarma kuvvetlerinin görev dağılımları tekrar gözden geçirilmiş ve yaşanan zorlukların giderilmesi amacıyla Emniyet Müsteşarlığının kurulmasına karar verilmişti. Kanunun Meclis’te görüşülmesi 6 Haziran 1947’de başladı. DP Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz, tasarıya karşı çıkarak böyle bir kanunun yapılabilmesi için öncelikle güvenlik güçleri arasında iş yükünün fazla olması gerektiğini şimdilik bu kanunun gereksiz olduğunu açıkladı. Bunun üzerine İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, Oğuz’un iddialarını reddederek kanunun faydalı olacağını savunmuştur. 11 Haziran 1947’de gerçekleştirilen oylamayla Emniyet Müsteşarlığı’nın kurulmasına karar verilmiştir.⁴⁴⁸

2559 numaralı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu’nda bazı değişiklikler yapılması için İçişleri Bakanlığı harekete geçti. Kanun 20 Şubat 1947’te Meclis’te görüşülmeye başlandı. DP adına konuşan Afyon Milletvekili Hasan Dinçer, kişi haklarını kısıtlayan 18. maddenin düzenlenmesinin düzenlenmesini desteklediklerini açıkladı. DP İstanbul Milletvekili Fuad Hulusi Demirelli ise 18. maddenin yanı sıra 2. maddenin de düzenlenmesini talep etti. Son olarak DP İstanbul Milletvekili Salamon Adato yüksek rütbeli askerlerin eğitim öncesi staj eğitiminden muaf olmaları gerektiğini vurguladı. Bunun üzerine İçişleri Bakanı Sökmensüer, kolluk kuvvetlerinin disiplin ve eğitimlerinin tekrar düzenleneceğini vurguladı. Nihayet tasarı 9 Haziran 1947’de kabul edildi.⁴⁴⁹

5.3.4. Hukuk Alanında Yapılan Meclis Görüşmeleri

DP’nin muhalefet yıllarında Türk Ceza Kanunu’nda iki defa değişiklik gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki 20 Eylül 1946’da 140, 159 ve 160. maddelerinin düzenlenmesidir. İlgili maddelerin değiştirilmesinin görüşülmesine ise 2 Eylül 1946’da başlandı. 140. maddede yapılması planlanan değişiklik yurt dışında yaşayan Türk vatandaşların cezai durumlarını kapsarken, 150. madde, hakaret davalarının yaptırımlarını belirlemiştir. Son olarak 160. maddeyle de 159. maddenin eksiklikleri giderilmiştir.⁴⁵⁰

Türk Ceza Kanunu’nda bir diğer düzenleme ise 9 Mayıs 1949’da 141, 142 ve 163. maddelerde oldu. Ayrıca bu kanunla beraber, ekonominin bozulmasından dolayı para cezalarının miktarının artırılması ve silah taşıma şartlarında değişiklik yapılması da gündeme geldi. 141. madde Komünizm faaliyetlerinin yasal düzenlenmesini ilgilendirirken, 142. Madde ise devletin varlığını ve bütünlüğünü ortadan kaldıracak girişimlere karşı uygulanacak cezaları içermekteydi. 163. madde ise Laikliğe aykırı her türlü faaliyetleri yasaklıyordu.⁴⁵¹

Nihayet kanun 8 Haziran 1949’da Genel Kurul’a gönderildi. Kanun hakkında konuşan MP İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, düzenlemenin nedeninin sağ ve sol gruplardan kaynaklandığını, laiklik ilkesinin hükümetçe yanlış tanımlandığını ve siyasete dini duyguların karıştırılmasının doğru olmayacağını belirtti.⁴⁵² DP Manisa

⁴⁴⁷ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 160-161.

⁴⁴⁸ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 182-185.

⁴⁴⁹ Resmi Gazete, 17 Haziran 1947, Sayı:6634, Kanun No: 5061, s. 1; Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 187-193.

⁴⁵⁰ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 242-243.

⁴⁵¹ Resmi Gazete, 16 Haziran 1949, Sayı:7234, Kanun No:5435, s. 1.

⁴⁵² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:3, C.20, Birleşim:104, 8 Haziran 1949, s. 572- 576.

Milletvekili Yunus Muammer Alakant ise, komünizmle dinin aynı şeyler olmadığını dile getirdi. Ayrıca Alakant, komünizmin devlet düzenini değiştirmeye yönelik olduğunu, dinin siyasete alet edilmemesi gerektiğini ve dünyanın birçok yerinde komünizmle mücadele edildiğini vurguladı.⁴⁵³

Başbakan Şemsettin Günaltay yapmış olduğu konuşmasında ise, kanun değişikliğinin amacının komünizm ve irtica tehlikesini bertaraf etmeye yönelik olduğunu ve meseleyi daha önce DP idarecileriyle görüştüğünü söyledi. Daha sonra DP adına Fuat Köprülü söz hakkı aldı. Köprülü, partileri olarak irtica ve komünizme karşı olduklarını ve kanun değişikliğini destekleyeceklerini açıkladı. Bunun üzerine tekrar söz hakkı alan Günaltay, DP'lileri vermiş oldukları destekten dolayı kutladı. Ardından 141, 142 ve 163. maddelerin oylamasına geçildi. Sonuçta bütün maddeler kabul edilerek yürürlüğe girdi.⁴⁵⁴

Yargıçlara verilen ödenekleri kapsayan kanunun görüşmelerine 17 Şubat 1947'de Meclis Genel Kurulu'nda başlandı. Hükümetin tasarıyı gündeme taşımasının nedeni ise, hâkimlik mesleğinin zorluğu ve maaşlarının düşüklüğüydü.⁴⁵⁵ Hükümet adına ilk söz hakkı alan CHP Tekirdağ Milletvekili Faik Öztrak, yargıçların aylıklarına zam yapılmasına karşı olmadığını, eğer devlet maaşlarda bir iyileştirme olacaksa bunu tüm memurlara yapmasının daha doğru olacağını belirtti.⁴⁵⁶ Bunun üzerine DP adına söz hakkı alan İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, söz konusu kanunu desteklediklerini, yargıçların devlet memurlarıyla kıyaslanamayacağını ve kanun için geç bile kaldığını aktardı. Ayrıca Köni, hâkimlerin ekonomik gelirlerinin sosyal yaşamlarını etkilediğini söyledi.⁴⁵⁷ DP Afyonkarahisar milletvekili Kemal Özçoban da yargıçların ekonomik durumlarının kötü olduğuna değinerek, maaşların artırılmasını destekledi. Tasarı üzerine yapılan tartışmalardan sonra maddelerin görüşülmesine geçildi. Yapılan oylama sonucunda tasarı kabul edilerek kanunlaştı.⁴⁵⁸

1950 yılının başlarında Adalet Bakanlığı tarafından bir af kanunu hazırlandı. Bu kanun, 29 Ekim 1948'den önce işlenen terör ve dolandırıcılık suçları hariç bazı suçların affını kapsıyordu. Nihayet kanunla ilgili çalışmalar 2 Mart 1950'de kabul edilerek Meclis Başkanlığına verildi. Kanun Adalet Komisyonunda görüşülüp onaylandıktan sonra Genel Kurul'a gönderildi. Bu kanuna ilk tepkiyi ise, Millet Partisi İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni verdi. Ona göre, hükümetin esas amacının af çıkartmaktan ziyade geçmiş seçimlerdeki zorbalıkların üstünü kapatmaktı. Daha sonra söz hakkı alan DP İstanbul Milletvekili Fuad Hulusi Demirelli, bu kanunun bazı eksikliklerinin giderilmesinden sonra çıkarılmasını istedi.⁴⁵⁹

İktidar partisi içerisinde de hazırlanan af tasarısının eksik olduğunu savunanlar vardı. CHP Maraş Milletvekili Kâmil İdil cezaevi sağlık koşullarının zor olduğuna değinerek önce bu alanda iyileştirmelerin yapılmasını önerdi.⁴⁶⁰ CHP Tokat Milletvekili Nazım Poroy ise uzun süreli hapis cezalarının aile hayatını parçaladığını ileri sürerek, bu durumun tekrardan gözden geçirilmesi gerektiğini vurguladı.⁴⁶¹

Meclis'te yaşanan tüm tartışmalardan sonra Adalet Bakanı Fuat Sirmen bir konuşma yaptı. Sirmen konuşmasında, her suçun affedilmeyeceğini bazı hafif suçların

⁴⁵³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:3, C.20, Birleşim:104, 8 Haziran 1949, s. 589-591.

⁴⁵⁴ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 270-273.

⁴⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:1, C.4, Birleşim:45, 17 Şubat 1947, s. 228-232.

⁴⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:1, C.4, Birleşim:46, 19 Şubat 1947, s.250-255.

⁴⁵⁷ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 238.

⁴⁵⁸ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 240-241.

⁴⁵⁹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 229-231.

⁴⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:4, C.25, Birleşim:69, 21 Mart 1950, s. 646-647.

⁴⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:4, C.25, Birleşim:68, 20 Mart 1950, s. 624-626.

affedilebileceğini söyledi. Affedilecek suçlar ise hükümete ve devlet başkanına hakaret suçları idi. Zaten bu suçlardan hapis yatan mahkûm sayısı yaklaşık 500 kişiydi.⁴⁶² İlerleyen günlerde af kanunun görüşülmesine devam edildi. Ancak, henüz birinci maddenin değiştirilmesi üzerine gerçekleştirilen tartışmalar meclis çalışmalarını durdurmaya noktasına getirdi. Bunun üzerine bazı milletvekilleri komisyona iadesi yönünde önerge verdi ve kabul edildi. Tasarının Adalet Komisyonu'na ulaşmasıyla birlikte af kanunu görüşmeleri tıkandı.⁴⁶³ Sonuçta, af kanunu yürürlüğe girmedi ve Meclis gündeminden düştü.

5.3.5. Sigorta ve Sosyal Güvenceler Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri

Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan sendika kanunu 22 Ocak 1947'da Meclis'e getirildi. Kanun değişikliğinin içeriği kısaca işçi ile işveren arasındaki karşılıklı ilişkileri düzenlemeye ve mali sorumlulukları açıklamaya yönelikti. Öneri 20 Şubat 1947'de Genel Kurul'da tartışılmaya başlandı. DP adına konuşan Sinop Milletvekili Suphi Batur, demokrasiyi savunan ülkelerde çalışanların grev hakkının bulunduğunu sadece Almanya, Rusya ve İtalya'da işçilere grev hakkı tanınmadığını vurguladı. Yeni kanunda grev hakkının olmamasına da tepki gösteren Batur, işyeri denetimlerinde Cemiyetler Kanununu ilgilendiren maddenin değiştirilmesini istedi.⁴⁶⁴

Kanun hakkında Çalışma Bakanı Sadi Irmak da açıklamalarda bulundu. Irmak konuşmasında, son dönemlerde sendika sayısında artış yaşandığını ve sendikaların kuruluş amaçlarının dışına çıktığını bu olumsuz tablonun yeni kanunla birlikte önüne geçileceğini savundu.⁴⁶⁵ DP İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü ise sözlerine, sendikacılığın geçmişinden bahsederek başladı. Köprülü daha sonra grevin demokratik bir hak olduğunu ve sendikaların siyasete alet edilmemesi gerektiğini söyleyerek tasarının tekrar görüşülmesini talep etti. Bunun üzerine Sadi Irmak, Köprülü'nün eleştirilerine yanıt verdi. Bu kanunun aceleye getirilmediğini, meslek grupları arasında herhangi bir ayrımın yapılmadığını ve grev yasağının kaldırılmasının sendika kanununun dışında kaldığını açıkladı. Komisyon üyesi Hulûsi Oral da kanunun aceleye getirilmediğini söyledikten sonra maddelerin değiştirilmesine geçildi. Böylece, son şeklini alan kanun kabul edildi.⁴⁶⁶

Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan ve esnaf derneklerini ilgilendiren kanun ise 4 Aralık 1948'de Meclis'e getirildi. Kanunun, esnaf odalarının kuruluş, amaç ve görevlerini kapsıyordu. Kanun hakkında ilk sözü CHP adına Gaziantep Milletvekili Cemil Alevli aldı. Alevli, kanunu ticaretin bir düzene sokulması açısından faydalı bulurken, esnafa herhangi bir derneğe üye olma zorunluluğu getirmediğinden dolayı ise yetersiz buluyordu. Aynı biçimde CHP İstanbul Milletvekili Sadi Bekter de kanunun eksikliğinden yakınıyordu.⁴⁶⁷

DP İstanbul Milletvekili Salamon Adato'ya göre düzenleme antidemokratikti. Buna gerekçe olarak ise, dernek kurabilmek için ilgili bakanlıktan izin alma şartını göstermişti. Ona göre, esnaflar diledikleri zaman ve herhangi bir izine ihtiyaç duymadan dernek kurma hürriyetine sahip olmalıydı. DP İstanbul Milletvekili Senihi Yürüten de

⁴⁶² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:4, C.25, Birleşim:69, 21 Mart 1950, s. 649-655.

⁴⁶³ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 235.

⁴⁶⁴ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 274-278.

⁴⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:1, C.4, Birleşim:47, 20 Şubat 1947, s. 300-302.

⁴⁶⁶ Resmi Gazete, 26 Şubat 1947, Sayı:6542, Kanun No:5018, s. 1; Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 279-283.

⁴⁶⁷ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 283-285.

düzenlemenin yetersiz olmasını eleştirdi. Yürüten'e göre, esnafın tanımı açık olarak belirtilmemişti.⁴⁶⁸

Esnaf kanunun görüşmeleri 25 Nisan 1949'da kadar sürdü. Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas, 2. madde üzerinde bazı değişikliklerin yapılmasını istedi. Daha sonra oylamaya geçilerek tüm maddeler kabul edildi.⁴⁶⁹

Maliye Bakanlığı tarafından çalışanların maaşını ve emeklilik hizmetlerini karşılamak amacıyla Emekli Sandığı'nın kurulmasına karar verildi. Bunun için de bakanlık tarafından 20 Aralık 1948'de Meclis'e teklif verildi. Kanunun amacı, dağınık bir şekilde olan emeklilik kuruluşlarını bir arada toplamaktı. Kanun 18 Mayıs 1949'da Meclis'te görüşülmeye başlandı. Daha sonra Komisyon üyesi Sait Azmi Feyzioğlu bir konuşma gerçekleştirdi. Feyzioğlu konuşmasında, düzenlemenin çalışanlarla emekliler arasındaki yüksek maaş farkını düşüreceğini ve yeni emekli olanların maaşlarına zam yapılacağını belirtti. Ayrıca, çalışanların maaşlarından yapılan kesintilerin Emekli Sandığı'na aktarılacağını vurguladı.⁴⁷⁰

DP Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu ise, böyle bir kanunun için geç kalındığını ve senelerce işçilerin haklarının hükümetlerce sömürüldüğünü iddia etti. Ayrıca Zeytinoğlu, Emekli Sandığı'nın Maliye Bakanlığı'na bağlanmasına karşı çıkarak, emekli aylıklarına zam yapılmasını istedi. Bu Kanunda dikkat çeken ayrıtlar da vardı. Emeklilik için azami çalışma süresi 25 yıldan 30 yıla yükseltilirken, en düşük emeklilik yaşı ise 55'ten 60'a çıkarılacaktı.⁴⁷¹

Meclis'te, Emekli Sandığı Kanununun görüşmelerinden sonra müzakeresine geçildi. Nihayet kanun, 8 Haziran 1949'da gerçekleştirilen oylamada 2 kırmızı oya karşılık 293 oyla kabul edildi ve yürürlüğe girdi.⁴⁷²

21 Nisan 1949'da Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan Yaşlılık Sigortası Kanunu, görüşülmek üzere Meclis'e sunuldu. Kanun, yaşlıların çalışma hayatından ölümüne kadar olan süreci kapsıyordu. Ayrıca bu kanuna göre, yaşlıların herhangi bir sakatlık hallerinde devlet gereken maddi yardımları yapacaktı. Nihayet Yaşlılık Sigortası Kanunu 1 Haziran 1949'da görüşülmeye başlandı. Kanun hakkında ilk açıklamayı CHP Konya Milletvekili Sadi Irmak yaptı. Irmak, Türkiye'de sigortacılığın gelişmeye başladığını, tüm çalışanların sağlık sigortası kapsamına alınacağını ve sigorta primlerinde devlet katkısının sağlanacağını ifade etti.⁴⁷³

DP İstanbul Milletvekili Salamon Adato kanunun eksik olduğunu vurguladığı konuşmasında, sakatlık ve ölüm ile ilgili sigortaların yaşlılık sigortasından daha mühim mesele olduğunu belirtti. Buna gerekçe olarak Adato, yeni kanunla birlikte işçilere ölmeleri veya çalışamaz hale gelmeleri neticesinde verilecek olan yüzde 8 civarında olan primi az bulmuştu. Ayrıca emeklilik yaşının 60'a çıkarılmasına karşı çıkarak, Türkiye'deki bir işçiyle gelişmiş ülkelerde çalışan bir işçinin hayat şartlarının eşit olmadığını açıkladı.⁴⁷⁴

CHP Bursa Milletvekili Faik Yılmazipek, emeklilik yaşı konusunda Adato'nun sözlerine destek verdi. Yılmazipek konuşmasında, kendisinin senelerdir esnafılık yaptığını, emeklilik için 60 yaşın çok fazla olduğunu ve 50 yaşın ideal olacağını söyledi. Bunun üzerine DP Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu tarafından emeklilik yaşının

⁴⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:3, C.17, Birleşim:56, 16 Mart 1949, s. 41-44.

⁴⁶⁹ Resmi Gazete, 3 Mayıs 1949, Kanun No:5373, Sayı:7197, s. 1.

⁴⁷⁰ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 288, 295-296.

⁴⁷¹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 296.

⁴⁷² Resmi Gazete, 17 Haziran 1949, Sayı:7235, Kanun No:5434, s. 1.

⁴⁷³ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 301-302.

⁴⁷⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:3, C.20, Birleşim:98, 1 Haziran 1949, s. 61-62.

55’e indirilmesi için Meclis’e teklif sunuldu. Ancak yapılan oylama sonucu bu teklif reddedildi. Ardında Yaşlılık Sigortası Kanunu’nun oylamasına geçildi ve kabul edildi.⁴⁷⁵

Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan Hastalık Sigortası Kanunu görüşülmek üzere, 3 Kasım 1949’da Meclis’e sunuldu. Düzenlemenin içeriği 3008 sayılı İş Kanununu kapsıyordu. İlgili kanunla birlikte, sigortalı çalışanların hastalanmaları halinde alacakları izinli günlerde maaş almalarına olanak tanınacaktı. Bu düzenlemenin yanı sıra 4772 sayılı Annelik Sigortası Kanunu hayatımıza girecekti. Kanun, 23 Aralık 1949’da görüşülmeye başlandı. Kanun hakkında ilk konuşmayı DP adına Muğla Milletvekili Nuri Özsan yaptı. Özsan, düzenlemenin Meclis’e getirilmesi işçi sağlığı ve güvencesi açısından çok önemli olduğunu vurguladı. Ayrıca, işçilerin sigortasız çalışmaktan dolayı hayatlarının her an tehlikede olduğunu belirtti.⁴⁷⁶ CHP Maraş Milletvekili Kâmil İdil ise düzenlemeyle ilgili yıllar önce çalışmalar yaptığını fakat bunun gerçekleşmediğini ileri sürdü. Ardından 4 Ocak 1950’de yapılan oylama sonucunda kanun kabul edildi. Nitekim bu kanun 1 Mart 1951’de yani DP’nin iktidarı döneminde yürürlüğe girdi.⁴⁷⁷

5.3.6. Vergi Alanında Yapılan Meclis Görüşmeleri

Maliye Bakanlığı’na 24 Nisan 1947’de Meclis’e getirilen Gelir Vergisi Kanunu, iktisadi açıdan önemli bir yere sahiptir. Devletin artan harcamaları gelir-gider dengesini etkilemiş, bu yüzden hükümet Kazanç Vergisi sisteminden mali geliri daha yüksek olan Gelir Vergisi’ne geçmeye karar vermiştir.⁴⁷⁸

İlgili kanunun görüşmelerine ise 4 Nisan 1949’da başlandı. Kanun hakkında ilk açıklamayı Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal yaptı. Aksal konuşmasında, Kazanç vergisinin memleketin ekonomik sorunlarına cevap vermede yetersiz kaldığını ve vergi alanında radikal kararların alınmasının zamanının geldiğini vurguladı. Ayrıca Bakan’a göre Gelir Vergisi’nin temel amacı, tüm gelirlerin bu uygulamada toplanmasıydı.⁴⁷⁹

DP adına söz hakkı alan Kütahya Milletvekili Hakkı Gedik, kanunu sert bir şekilde eleştirdi. Gedik, kanunun getiriliş amacını hükümetin kendi giderlerine kaynak oluşturması için olduğunu savundu. Ona göre, böyle bir kanuna ihtiyaç duyulabilmesi için halkın refah seviyesinin yüksek olması gerekiyordu.⁴⁸⁰ Kanuna bazı CHP ve DP milletvekilleri de karşı çıktı. Bunun üzerine, Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal eleştirilere karşılık verdi. Aksal, yeni verginin önceki vergiden daha kapsamlı olduğunu ve memlekete fayda sağlayacağını ileri sürdü. Sonuçta gelir vergisi kanunu hakkındaki düzenleme, 3 Haziran 1949’da yapılan müzakere ile kabul edildi.⁴⁸¹

Maliye Bakanlığı’na hazırlanan Kurumlar vergisi düzenlemesi 24 Nisan 1947’de Meclis’e gönderildi. Bu vergi kanunun içeriğini ise kooperatifler, vakıf ve derneklere ait iktisadi işletmeler, Yerli ve yabancı kurumlar, ithalat ve ihracat şirketlerini kapsıyordu. Kanun hakkında ilk toplantı 20 Nisan 1949 ‘da yapıldı. CHP Gaziantep Milletvekili Cemil Alevli, kanuna karşı çıkarak Kurumlar vergisinin gelişmiş

⁴⁷⁵ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 303-304.

⁴⁷⁶ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 304-307.

⁴⁷⁷ Resmi Gazete, 6 Mart 1951, Kanun No:5752, Sayı:7751, s. 1.

⁴⁷⁸ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 313-314.

⁴⁷⁹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 317-318.

⁴⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:3, C.18, Birleşim:64, 4 Nisan 1949, s. 35-37.

⁴⁸¹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 322-325.

ülkelerde uygulandığını, Türkiye'nin henüz ekonomik yönden zayıf bir ülke olduğunu savundu.⁴⁸²

DP İstanbul Milletvekili Salamon Adato da Alevli'nin sözlerini destekledi. Adato'ya göre bu kanunla birlikte anonim ve limited şirketler zarara uğrayacak ve büyük ticarethaneler batacaktı. Adato'nun iddialarına CHP İzmir Milletvekili Münir Birsell yanıtlı verdi. Birsell, dünyanın birçok yerinde vergilerin gelirlere göre belirlendiğini, Türkiye'deki şirketlerin gelişmemesinin uygulanan vergi sistemiyle ilgili olmadığını belirtti. Ardından 3 Haziran 1949'da kanunun oylamasına geçildi. Yapılan Müzakerede 4 kırmızı oya karşılık 253 oyla kanun kabul edildi.⁴⁸³ Daha sonra bu kanun 9 Haziran 1949 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴⁸⁴

5.3.7. Demiryolları ve Limanlarla İlgili Yapılan Meclis Görüşmeleri

Bayındırlık Bakanlığı tarafından hazırlanan bir kanun 28 Şubat 1947'de Meclis'e gönderildi. Bu kanunla, Elazığ'dan İran'a kadar olan demiryolu projesinin hayata geçirilmesi ve Van gölü sahiline iskeleler inşa edilmesi amaçlanıyordu. Kanun hakkında ilk açıklamayı DP Burdur Milletvekili Ahmet Ali Çınar yaptı. Çınar, inşa edilecek demiryolu hattının ve iskelelerin ulaşımı kolaylaştıracağını fakat sınıra kadar olan kısımda İran'ın Türkiye'ye yardım etmesi gerektiğini söyledi. Ayrıca, Bitlis'ten İran'a kadar yapılacak kısmın Türkiye'yi ekonomik yönden sarsabileceğini ileri sürdü. Ayrıca, bu hatta harcanacak parayla hastane, pansiyon ve lojman yapılabileceğini belirtti.⁴⁸⁵

Bunun üzerine CHP Aydın Milletvekili Mithat Aydın, bölgenin kalkınması açısından Bitlis-İran hattının önemli bir yere sahip olduğunu vurguladı. CHP Elazığ Milletvekili Fahri Karakaya da Aydın'ın sözlerini destekleyerek, Bitlis'in jeopolitik olarak önemine değinerek, bölgede özellikle kış aylarında ulaşım noktasında sorun yaşandığını açıkladı.⁴⁸⁶ Bu tartışmalardan sonra 11 Haziran 1947'de kanunun müzakeresine geçildi. Yapılan oylama sonucunda ise kanun kabul edildi.⁴⁸⁷ İlgili kanun maddesi ise 18 Haziran 1947 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi.⁴⁸⁸

5.3.8. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri

Tarım Bakanlığı'nca 4753 numaralı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda bazı değişikliklerin yapılması için 7 Nisan 1948'de Meclis'e teklif sunuldu. Kanun hakkında ilk açıklamayı CHP Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüreğir yaptı. Yüreğir, mevcut kanunun çok yararlı olduğunu ancak eksik yönlerinin de bulunduğunu ifade etti. Mevcut kanuna göre, 50 dönüm ve üzeri topraklar kamulaştırılırken yeni düzenlemeyle birlikte bu sınır 2 bin dönüme çıkarılacaktı.⁴⁸⁹

CHP Amasya Milletvekili Ali Kemal Yiğitoğlu, toprak kanununda düzenleme yapılmasına 1947 yılındaki CHP Kongresinde karar verildiğini ileri sürdü. DP Manisa Milletvekili Yunus Muammer Alakant ise mevcut kanunun kırsal kesimde yaşayan vatandaşları yıpratıldığını söyledi. Ancak, yapılması planlanan düzenlemede bazı

⁴⁸² Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 325-332.

⁴⁸³ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 333-334.

⁴⁸⁴ Resmi Gazete, 9 Haziran 1949, Sayı:7229, Kanun No: 5422, s. 1.

⁴⁸⁵ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 368-370.

⁴⁸⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:1, C.6, Birleşim:69, 6 Haziran 1947, s. 48-49.

⁴⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:1, C.6, Birleşim:71, 11 Haziran 1947, s. 115.

⁴⁸⁸ Resmi Gazete, 18 Haziran 1947, Sayı:6635, Kanun No: 5073, s. 3.

⁴⁸⁹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 372-375.

eksikliklerin olduğunu savundu. Buna örnek olarak da 2 bin ile 5 bin dönüm arasındaki toprakların kiraya verilememesini gösterdi. Bu uygulamanın anayasaya aykırı olduğunu belirten Alakant, yine de kanunu destekleyeceklerini açıkladı.⁴⁹⁰

Kanun hakkında açıklama yapan bir diğer isimde CHP Maraş Milletvekili Emin Soysal idi. Soysal, zirai faaliyetlerin hassas bir mesele olduğunu ve kamulaştırma yapılacak toprakların sahiplerine gerçek bedellerinin verilmesi gerektiğini belirtti. İlgili düzenleme hakkında son değerlendirmeyi ise Tarım Bakanı Cavid Oral yaptı. Oral, Anadolu'nun tarım kültürünün geliştirilmesi amacıyla Toprak Kanunu'nda düzenlemeye gidildiğini vurguladı. Bu açıklamalardan sonra kanunun oylamasına geçildi. 22 Mart 1950'de yapılan oylamada 15 kırmızı oya karşı 261 oyla kanun kabul edildi. İlgili kanun maddesi 27 Mart 1950 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.⁴⁹¹

5.3.9. Diyanet İşleri Başkanlığı Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş ve faaliyetleriyle ilgili 2800 Numaralı kanunda düzenleme yapılmak amacıyla Bakanlar Kurulu tarafından 4 Mart 1950'de Meclis'e bir teklif sunuldu. Düzenleme, ilahiyat alanında kadro verilmesini ve ilçelere müftü ataması yapılmasını öngörüyordu. Kanun hakkında ilk açıklamayı CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu yaptı. Diyanet personelinin zor şartlar altında çalıştığını, maaşlarına verilen zamları hak ettiklerini vurguladı.⁴⁹²

Daha sonra söz hakkı alan CHP Erzurum Milletvekili Vehbi Kocagüney, bu kanunun önemi üzerinde durdu. Bu kapsamda, dini içerikli her türlü dernek ve vakıf Diyanet bünyesine geçirildiğini, böylece İslam Dininin manevi yönden zarar görmemesinin amaçlandığını ifade etti. DP Afyonkarahisar Milletvekili Kemal Özçoban ise konuşmasında geçmişten örnek vererek Diyanet temsilcilerinin CHP binalarına giderek siyasi propaganda faaliyetlerine katıldıklarını fakat bu hareketin etik olmadığını belirtti. Bunun üzerine Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, Özçoban'ın iddialarına yanıt vererek, din görevlilerinin istedikleri ortamlarda konuşabileceklerini savundu.⁴⁹³ Yaşanan tartışmalardan sonra 23 Mart 1950'de kanunun oylamasına geçildi. İlgili düzenleme oylamaya katılan bütün milletvekillerinin oylarıyla kabul edildi.⁴⁹⁴

5.3.10. Temsil Heyeti İle I. TBMM Mensuplarına Aylık Bağlanması Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri

CHP Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz, Temsil Heyeti ile I. TBMM mebuslarının yakınlarına maaş bağlanması amacıyla 2 Mayıs 1947'de Meclis'e bir öneri verdi. Kanun, 20 Şubat 1948'de Meclis'te görüşülmeye başlandı. Öneri hakkında ilk açıklamayı CHP adına Tunceli Milletvekili Necmettin Sahir Sılan yaptı. Sılan, Milli Mücadele Dönemi'ne kısaca değinerek, Meclis'in o yıllarda zor şartlar altında çalıştığını vurguladı.⁴⁹⁵

CHP Giresun Milletvekili Ahmet Ulus öneriye tepki göstererek, eski meclis üyelerinin maddi yönden sıkıntı çekmediklerini, asıl Milli Mücadele'de gazi olanlara ve yakınlarına maaş bağlanması gerektiğini savundu. Aynı şekilde CHP Seyhan

⁴⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:4, C.25, Birleşim:62, 10 Mart 1950, s. 284-288.

⁴⁹¹ Resmi Gazete, 27 Mart 1950, Sayı:7467, Kanun No:5618, s. 2; Çufalı, C.1, s. 378-383.

⁴⁹² Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 413-415.

⁴⁹³ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 416.

⁴⁹⁴ Resmi Gazete, 29 Mart 1950, Sayı:7469, Kanun No:5634, s. 1.

⁴⁹⁵ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 431.

Milletvekili Sinan Tekelioğlu da kanuna karşı çıktı. Tekelioğlu, vatanın kurtuluşunun sadece TBMM’ye mal edilmesinin doğru olmadığını, en önemli payın halka ait olduğunu söyledi.⁴⁹⁶

DP Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç’a göre ise, düzenleme gerekliydi. Ayrıca Tahtakılıç, kanunun emekli maaşı almayanları kapsadığını, düzenlemeye karşı çıkmanın vicdansızlık olduğunu belirtti. Ardından Bütçe Komisyonu üyesi Muammer Eriş iddialara yanıt vermek üzere bir konuşma yaptı. Eriş konuşmasında, kanunun Temsil Heyeti ile I. TBMM’ye katılıp hiçbir yerden geliri olmayanları kapsadığını, eğer bu kişiler hayatta değilse yapılacak araştırmadan sonra ailelerine maaş yardımı verileceğini söyledi.⁴⁹⁷

Bu açıklamalardan sonra kanunun bazı maddelerinde düzenleme yapılarak son şekli verildi. İkinci maddede yapılan değişikliğe göre düzenlemenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren hayatını kaybeden mebusların yakınlarına aylık bağlanacaktı. Üçüncü maddede yapılan değişikliğe göre ise, I. TBMM’den kendi rızasıyla ayrılanların bu kanundan faydalanamayacak olmasıydı. Daha sonra 15 Aralık 1948’de kanunun müzakeresine geçildi. Kanun 6 kırmızı oya karşılık 246 oyla kabul edildi.⁴⁹⁸

5.3.11. Türkiye’nin Avrupa Konseyi’ne Katılması Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri

Dışişleri Bakanlığı’nca hazırlanan ve Türkiye’nin Avrupa Konseyi’nin katılmasını ilgilendiren kanun, 13 Ekim 1949’da Bakanlar Kurulu’nda görüşülmüş ve Meclis’e gönderilmişti. İlgili düzenlemenin gerekçesinde, Avrupa Konseyi’nin kurulması ve Türkiye’nin bu konseyde üstleneceği roller belirtiliyordu. Bu kapsamda, 5 Mayıs 1949’da Londra’da 10 ülkenin imzalamasıyla kurulan Avrupa Konseyi’ne Türkiye’de dâhil edilmiştir.⁴⁹⁹

Konseyin kuruluş amacı ise adalet ve milletlerarası iş birliğinin yanı sıra, ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve idari alanlarda karşılıklı dayanışmayı öngörüyordu. Türkiye’nin konseye katılmasını onaylayan kanunun görüşmelerine 12 Aralık 1949’da Meclis’te başlandı. Anlaşmanın önemi hakkında Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak bir konuşma gerçekleştirdi. Sadak, ilgili teşkilatın temellerinin I. Dünya Savaşı’ndan sonra toplanan Milletler Cemiyet’inde atıldığını, Türkiye’nin uluslararası arenada söz sahibi olması açısından bu konseyin önemli olduğunu vurguladı.⁵⁰⁰

Sadak’ın açıklamalarından sonra DP Manisa Milletvekili Muammer Alakant bir değerlendirmede bulundu. Alakant, dünyanın yakın dönemde iki büyük savaşa sahne olduğunu, ancak halen yeni bir savaşın çıkma ihtimalinin bulunduğunu, demokrasiyi ve insan haklarını savunan bir kuruluş olan Avrupa Konseyinin Demokrat Parti’nin hedefleriyle bağdaştığını savunarak, kanunu destekleyeceklerini bildirdi. Türkiye’nin Avrupa Konseyi’ne katılmasını destekleyen bir diğer isim de CHP Konya Milletvekili Sadi Konuk idi. Konuk, bu kanunla Türkiye’nin Avrupa’nın bir parçası olduğunu

⁴⁹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:2, C.10, Birleşim:45, 20 Şubat 1948, s. 280-282.

⁴⁹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:2, C.10, Birleşim:45, 20 Şubat 1948, s. 283-285.

⁴⁹⁸ Resmi Gazete, 20 Aralık 1948, Kanun No: 5269, Sayı:7084, s. 1.

⁴⁹⁹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 453-454.

⁵⁰⁰ Ali Servet Öncü, Erkan Cevizliler, “Avrupa Bütünleşmesi İçin Önemli Bir Adım: “Avrupa Konseyi” ve Türkiye’nin Konseye Üyeliği Meselesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.7, S.13, ss.15-44, 2013, s. 23.

belirtti. Ayrıca konuşmasında, konseyin kuruluşunda emeği geçen Winston Churchill’e teşekkür etti.⁵⁰¹

MP Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç da kanunu destekledi. Tahtakılıç’a göre, Türkiye’nin Avrupa Konseyi’ne katılması Birleşmiş Milletlere katılmak kadar önemliydi. Nitekim Tahtakılıç, hükümetin muhalefete dış siyaset konusunda bilgi vermediğini, idarecilerin kendi başına hareket ettiğini ileri sürdü. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Tahtakılıç’ın iddialarına iddialara yanıt verdi. Sadak, dış politikanın hassas bir konu olduğunu ve bu yüzden muhalefete her konuda açıklama yapmayı doğru bulmadığını belirtti. Bu tartışmalardan sonra kanunun maddeleri oylandı. Oylamaya katılan tüm milletvekillerinin oyuyla kanun kabul edildi.⁵⁰²

5.3.12. Sıkıyönetimin Uzatılması Tezkeresi Hakkındaki Meclis Görüşmeleri

İlk olarak 1940 yılında ilan edilen sıkıyönetim, 1946 yılına kadar uzatılmıştı. İktidar, 23 Kasım 1946 tarihli bir düzenlemeyle sıkıyönetimin yeniden uzatılmasını amaçlıyordu. Daha sonra Başbakan Recep Peker’in imzasını taşıyan dilekçe Meclis’e gönderilmişti. İlgili dilekçede Peker Hükümeti Çanakkale, Edirne, İstanbul, Kocaeli, Kırklareli ve Tekirdağ’ı kapsayan sıkıyönetimin altı ay daha uzatılmasını talep ediyordu.⁵⁰³

Sıkıyönetim tezkeresi 23 Kasım 1946’da Meclis’te görüşülmeye başlandı. Düzenlemeyi iktidar milletvekilleri desteklerken DP milletvekilleri karşı çıkmıştır. DP adına söz hakkı alan İçel milletvekili Refik Koraltan, bu tezkerenin TBMM’nin öncelikli görüşülmesi gereken konularından olmamasına rağmen CHP’li milletvekilleri tarafından gündeme getirildiğini söyledi. Bunun üzerine CHP Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney, Koraltan’ın iddialarına yanıt verdi. Kocagüney, harbin sona ermesine rağmen memleketin batı sınırlarında top seslerinin duyulduğunu, Balkanlarda savaş tehlikesinin bulunduğunu, ilgili şehirlerde sıkıyönetim nedeniyle herhangi bir sıkıntı yaşanmadığını savundu. Ardından söz hakkı alan CHP Kastamonu Milletvekili Fahri Ecevit, Kocagüney’in ifadelerini destekleyerek, özellikle İstanbul’un gerek üniversite şehri olması gerekse kalabalık bir yer olmasından dolayı jeopolitik konumunun önemli olduğunu savundu.⁵⁰⁴

DP Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik ise hükümetin, sıkıyönetimin uzatılmasının gerekçelerini gizli bir oturumda muhalefete açıklamasını talep etti. Fuat Köprülü ise memleketin dış tehlikelere açık olduğunu farkında olduklarını ancak bunun sıkıyönetimi gerektirecek bir neden olmadığını ileri sürdü. Bunun üzerine bazı CHP milletvekilleri Fuat Köprülü’nün sözlerine tepki gösterdiler. Trabzon milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, ülkenin güvenliği açısından muhalefetin bu konuda hükümeti desteklemesi gerektiğini söyledi. Gaziantep milletvekili Cemil Said Barlas da Türkiye’de güvenliğinin tehlikede olduğunu, Meclis’in birlikte hareket ederek bu sorunun aşılması gerektiğini belirtti.⁵⁰⁵

Fuat Köprülü Türkiye’nin güvenliğini önemsediklerini nitekim iktidar partisi tarafından sözlerinin çarpıtıldığını, kendisinin sadece sıkıyönetimin uzatılmasına karşı olduğunu vurguladı. DP Afyonkarahisar milletvekili Sadık Aldoğan, meselenin

⁵⁰¹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 456.

⁵⁰² Öncü, Cevizliler, “Avrupa Bütünleşmesi İçin Önemli Bir Adım: “Avrupa Konseyi” ve Türkiye’nin Konseye Üyeliği Meselesi”, s. 39-41.

⁵⁰³ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 465.

⁵⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:1, C.3, Birleşim:12, 4 Aralık 1946, s. 14-16.

⁵⁰⁵ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 466-467.

sıkıyönetimlikten çıktığını, hükümetin asıl amacının bu tezkereyi öne sürerek halka baskı yapabileceğini ve idarecilerin keyfi olarak muhalif gazeteleri kapatacağını iddia etti. Bunun üzerine bazı CHP'li milletvekilleri Aldoğan'ın konuşmasına sert bir şekilde karşılık verdiler. Ardından yapılan müzakereyle sıkıyönetim süresi 6 ay daha uzatıldı.⁵⁰⁶

6 ay sonra hükümet, güvenlik nedeniyle sıkıyönetimin bir kez daha uzatılmasını istedi. Bu kapsamda, 27 Mayıs 1947 tarihli Başbakan Recep Peker'in imzasını taşıyan dilekçe TBMM Başkanlığı'na sunuldu. Bu dilekçenin verilmiş nedeni de öncekinin aynısıydı. Tezkerenin görüşmelerine ise 28 Mayıs 1947'de başlandı. Bu seferki tartışmalar öncekilere göre daha sert geçti. İlk sözü DP Sinop Milletvekili Suphi Batur aldı. Batur, Anayasa'ya göre böyle bir tezkerenin hazırlanması için ülkede savaş, deprem gibi olağanüstü bir durumun olması gerektiğini fakat şuanda böyle bir tehlikenin olmadığını belirtti. CHP Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney ise Batur'a, sıkıyönetimin uzatılmasına gerekçe olarak Sovyet tehlikesini ve dış politikada Yunanistan'la olan pürüzleri öne sürdü.⁵⁰⁷

DP İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni ise sıkıyönetim uygulamasında yapılan hatalara değindi. Köni, gazetenin kapatılması kararının Sıkıyönetim Komutanlığınca alınmasına rağmen davanın adliye mahkemelerinde gerçekleştirildiğini belirtti. Ardından DP İstanbul Milletvekili Fuad Hulusi Demirelli söz aldı. Demirelli, bu süreçte muhalif basının susturulduğunu ve hükümetin keyfi olarak sıkıyönetimin süresini uzattığını iddia etti. DP Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik de muhalif basının susturulmasına tepki göstermişti. Yarın gazetesi devlet başkanına hakaretten, Tasvir gazetesi ise Adnan Menderes'in bir demecini yayınlamaktan dolayı sıkıyönetim mahkemesi tarafından kapatılmıştı. Bu duruma tepki gösteren Çevik, sıkıyönetim idaresinin hükümet etkisinde faaliyet gösterdiğini savundu. Hükümete göre, sıkıyönetimin uzatılmasının bir diğer gerekçesi de komünizmle mücadele etmektir. Çevik sözlerine, Komünizmle mücadele etmede sıkıyönetimin etkili bir yöntem olmadığını da ekledi.⁵⁰⁸

CHP Antalya Milletvekili Rasih Kaplan, tezkerenin uzatılmasının memleketin yararına olduğunu aksi takdirde Türkiye'nin Yunanistan gibi iç karışıklıklara sahne olabileceğini öne sürdü. Kaplan'dan sonra DP Afyonkarahisar Milletvekili Sadık Aldoğan söz hakkı aldı. Aldoğan, sıkıyönetim uygulamasını CHP Hükümeti'nin halka zulmü olarak anlattı. Bunun üzerine CHP'liler Aldoğan'ın özür dilemesini istedi. Herhangi bir gelişme olmayınca Aldoğan'ın konuşması Meclis Başkanı tarafından kesildi. Daha sonra Meclis, Aldoğan'ın disiplinsiz davranmasından dolayı 15 günlüğüne toplantılara katılmamasına karar verdi.⁵⁰⁹

CHP Ankara Milletvekili Emin Halim Ergun, DP'nin sıkıyönetimle bazı hakların kısıtlandığını iddialarına yanıt verdi. Ergun, sıkıyönetim uygulanan Edirne, İstanbul ve Çanakkale'de DP'nin milletvekili çıkardığını, bu şehirlerde muhalif basının rahatça hareket ettiğini vurguladı. Ardından kürsüye gelen Başbakan Recep Peker bir konuşma gerçekleştirdi. Peker, memlekette huzurun sağlanması için sıkıyönetimin öncelikli olmadığını fakat devletin birliği ve beraberliği açısından bu yönetime başvurduklarını söyledi. Türkiye'nin geleceğini ilgilendiren konular için iktidar ve muhalefet liderlerinin sık sık bir araya gelmesinin temennisinde buluna Peker, II. Dünya Savaşı'nın bittiğini ancak Türkiye'ye yönelik iç ve dış tehditlerin sona ermediğini vurguladı. Peker'e yanıt vermek üzere Celal Bayar söz aldı. Dış politika konusunda

⁵⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:1, C.3, Birleşim:12, 4 Aralık 1946, s. 23-27.

⁵⁰⁷ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 468-469.

⁵⁰⁸ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 470.

⁵⁰⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:1, C.5, Birleşim:65, 28 Mayıs 1947, s. 239-241.

hükümeti desteklediklerini belirten Bayar, sıkıyönetimin muhalefeti sindirmek için uzatılmaya çalışıldığını iddia etti. Daha sonra yapılan oylama sonucunda sıkıyönetimin altı ilde 22 Aralık 1947 tarihine kadar uzatılmasına karar verildi.⁵¹⁰

5.3.13. Bütçe Alanında Yapılan Meclis Görüşmeleri

Meclis, 1947 yılının Bütçe Kanunu tasarısı hakkındaki görüşmelerine 18 Aralık 1946’da başladı. Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir devletin gelir ve gideri hakkında açıklamalarda bulundu. Bakan’a göre 1947 bütçesi ülkenin iç ve dış güvenliği nedeniyle bir nevi savunma bütçesiydi. Bu kapsamda, Millî Savunma harcamaları için yaklaşık iki buçuk milyar lira ayrılmıştı. Diğer taraftan memurların maaşlarına yüzde elliye kadar zam yapılması ve olağanüstü tedbirlerin alınması münasebetiyle vergilerin artırıldığını belirtti. Ayrıca Türkiye’nin dış borcunun bir buçuk milyar civarında olduğunu savundu. Bakan Keşmir’in açıklamalarından sonra DP Kütahya Milletvekili Adnan Menderes söz aldı. Menderes, hükümetin iç ve dış güvenliği bahane ederek 1947 yılı bütçesine kılıf uydurduğunu vurguladı.⁵¹¹ 1939 yılından beri denk bütçe adı altında devlete milyonlarca lira borç yüklendiğini ve 7 Eylül kararları ile Milli Savunma harcamaları öne sürülerek de halka “kemer sıkma” politikası uygulandığını belirtti. Ayrıca Merkez Bankası aracılığıyla yapılan harcamaların kamuoyuna açıklanmasını da talep etti.⁵¹²

Menderes’in açıklamalarını Başbakan Peker, ağır olmakla suçladı. Bunun üzerine DP’liler Genel Kurulu terk ettiler. Ancak Başbakan Demokratların salondan ayrılmasına rağmen konuşmasını sürdürdü. Peker, Menderes’in bütçe görüşmeleri hakkındaki tavırlarından dolayı hayal kırıklığına uğradığını belirtti. Başbakan Peker’den sonra kürsüye gelen CHP Rize Milletvekili Fahri Kurtuluş ise parti olarak her düşünceye saygılı oldukları fakat Menderes’in iddialarının yersiz olduğunu savundu. Daha sonra açıklamalarda bulunan Bütçe Komisyonu üyesi CHP İzmir Milletvekili Münir Birsell de Menderes’in tavrını kınayarak, komisyonun günlerce çalıştığını, komisyon üyelerinden beş tanesinin DP’li olduğunu ve bunlardan birisinin de Adnan Menderes olduğunu, Menderes’in komisyon toplantılarına bile katılmadığını öne sürdü. Milli Savunma harcamalarını da değinen Birsell, memleketin iç ve dış güvenliği açısından bu harcamaların önemli olduğunu vurguladı. Son olarak Birsell, DP milletvekillerinin her şeyi eleştirmek yerine meselelere somut çözümler üretmelerini istedi. Daha sonra 1947 yılının bütçe tasarısının oylanmasına geçildi. Neticede tasarı, 48 kırmızı oya karşılık 354 oyla kabul edildi.⁵¹³

Tansiyonu yüksek geçen bir diğer bütçe görüşmesi de 1948 yılı bütçesi idi. DP milletvekilleri önceki görüşmelere nazaran bu görüşmeye daha yoğun katılım gösterdiler. Henüz görüşmeler başlamadan toplantı gün ve saati konusunda anlaşmazlık çıktı. DP milletvekilleri, hükümetin kısa süre içerisinde bütçe görüşmelerini oldubittiye getireceğini ileri sürdüler. Ancak iktidar bu iddiayı reddetti. DP İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, hükümeti suçlamaya devam edince sözleri kesildi. 30 Eylül 1947’de Meclis’e getirilen 1948 yılı bütçesinin gerekçeleri ise bir öncekinden pek farklı değildi.

⁵¹⁰ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.1, s. 472- 473.

⁵¹¹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.2, s. 175.

⁵¹² Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.2, s. 179.

⁵¹³ Resmi Gazete, 6 Ocak 1947, Kanun No:4987, Sayı:6498, s. 1; Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 191-196.

Hükümet, savaş ekonomisi nedeniyle iç ve dış güvenlikle alınan tedbirleri ön plana çıkarmaya devam etti.⁵¹⁴

1948 yılı bütçesinin görüşmelerine ise 26 Aralık 1947’de başlandı. Konu ile ilgili açıklama yapmak üzere Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir kürsüye geldi. Keşmir, savaşın bitmesine rağmen memleketin ekonomik sorunlarının aşılamadığı, alınacak tedbirler sayesinde bunun önüne geçileceğini vurguladı. Türkiye’de 1947 yılı bütçesinde Millî Savunma harcamalarının artmasına rağmen 500 milyon liradan fazla ihracat yapıldığını, Merkez Bankası’nın döviz ve altın rezervinin de 700 milyon lirayı geçtiğini açıkladı. Türkiye’de fiyat artış endeksinin yüzde onun altında olduğunu da belirten Keşmir, hayat pahalılığı konusunda Türkiye’nin ABD’nin bile gerisinde olduğunu belirtti.⁵¹⁵

Hükümetin açıklamalarından sonra muhalefet adına Kütahya Milletvekili Adnan Menderes söz hakkı aldı.⁵¹⁶ Menderes, Maliye Bakanlığı’nca tahsil edilen Gelir Vergisinin neden yüksek olduğu ve nerelerde harcanıldığının kamuoyuna hükümetçe açıklanması gerektiğini söyledi.⁵¹⁷ DP İstanbul Milletvekili Ahmet Kemal Silivrili de halktan alınan vergilerden şikâyet ederek, hükümetin tasarruf konusunda harekete geçmesini istedi. DP İstanbul Milletvekili Senihi Yürüten bu tasarrufun gerçekleşebilmesi için öncelikle hükümetin bakanlıklara şoför ve araç teminini kesmesi gerektiğini vurguladı. Yürüten’e göre bu masraflar yıllık yaklaşık 25 milyon civarındaydı. Muhalefetin bu iddialarına yanıt vermek üzere Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir tekrar kürsüye geldi. Bakan Keşmir, hazırlamış oldukları bütçenin doğrudan doğruya tasarruf amacı taşıdığını, Demokratların iddialarının asılsız olduğunu belirtti.⁵¹⁸ Nihayet, 31 Aralık 1947’de yeni bütçe tasarısının oylamasına geçildi. Bu arada Menderes, DP olarak bütçeye red oyu vereceklerini açıkladı. Sonuçta 1948 bütçesi 51 kırmızı oya karşılık 359 oyla kabul edildi.⁵¹⁹

DP’nin muhalefet döneminde görüşülen bir diğer bütçe ise Günaltay Hükümeti tarafından hazırlanan 1949 yılı bütçesiydi. Bu bütçenin gelir kısmı 1 milyar 251 milyon iken, gider kısmı da 1 milyar 371 milyon olarak hedeflendi. Görüldüğü üzere bütçe açığı 120 milyon idi. Hükümet bu açığı ise iç borçlanmayla gidermeyi planlıyordu. Bütçenin görüşmelerine 21 Şubat 1949’da başlandı.⁵²⁰ Bütçe hakkında açıklama yapmak için ilk olarak Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal söz aldı. Aksal, ABD’nin vermiş olduğu ekonomik destekten dolayı yeni bütçede Milli Savunma Bakanlığı harcamalarında 44 milyon lira tasarruf sağlandığını, gelir ve esnaf vergilerinde düzenleme yapılarak vergi reformuna gidileceğini ve paranın değerinin artırılarak iç ve dış borcun en aza indirileceğini vurguladı. Aksal’ın açıklamalarından sonra DP Kütahya Milletvekili Adnan Menderes söz aldı. Yeni bütçenin Milli Savunma giderlerini

⁵¹⁴ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 196-197.

⁵¹⁵ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 203; Süleyman İnanc, (2002), *Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, s. 234.

⁵¹⁶ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 207.

⁵¹⁷ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 211.

⁵¹⁸ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 228-231.

⁵¹⁹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 247.

⁵²⁰ Yeni Sabah Gazetesi, “Bütçe üzerinde Maliye Bakanının Meclise Verdiği İzahat”, 22 Şubat 1949, s.1

düşürmesini desteklediğini belirten Menderes, aynı şekilde cumhurbaşkanlığı ile milletvekilliği masraflarının da azaltılmasını istedi. Ayrıca Menderes, devletin tasarrufu açısından Gümrük ve Tekel Bakanlığının yanı sıra Çalışma ve Ulaştırma Bakanlıklarının ortadan kaldırılmasını talep etti. Ardından MP Sinop Milletvekili Suphi Batur kürsüye geldi. Milli gelirin düşük olmasından dolayı vergilerin azaltılmasını savunan Batur, Milli Savunma harcamaları konusunda Hükümetin muhalefeti bilgilendirmediğini savundu. Son olarak Batur, MP olarak bütçeye red oyu vereceklerini bildirdi.⁵²¹ Bu açıklamalardan sonra 1949 yılı bütçesinin oylamasına geçildi. Yapılan oylama sonucunda bütçe tasarısı 38 kırmızı oya karşı 334 olumlu oyla kabul edildi.⁵²²

DP'nin muhalefeti dönemindeki en son bütçe tasarısı ise 1950 yılı bütçesiydi. Bu bütçenin Mecliste görüşülmesine 13 Şubat 1950'de başlandı. Tasarısı hakkında ilk olarak Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal açıklamalarda bulundu. Aksal konuşmalarına, Marshall yardımlarının Türkiye ekonomisini rahatlatıldığını ve ABD sayesinde ithalat-ihracat gelirlerinde denge sağlandığını vurgulayarak başladı. Daha sonra 1950 bütçesine değinen Bakan Aksal, gelir bütçesinin 1 milyar 312 milyon lira, gider bütçesini ise 1 milyar 467 milyon olarak hedeflediklerini belirtti. Aksal vatandaşlara yönelik de harcamaların olacağını, özellikle sosyal ve ekonomik yardımların artırılacağını bildirdi. Bu kapsamda dul, yetim ve emekli maaşlarında iyileştirme yapılacaktı. Ayrıca Doğu vilayetlerini kalkındıracak projelerin yanı sıra Emlak Bankası ile Ziraat Bankası'nın vereceği krediler artırılacaktı. Aksal'ın açıklamalarından sonra MP Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz kürsüye geldi. Oğuz, hükümetin iddia ettiği gibi Marshall yardımlarının ekonomiyi rahatlatmadığını, ticaret dengesinde sürekli açık yaşandığını, altın ve döviz gelirlerinde azalma yaşandığını ileri sürdü. Daha sonra DP Milletvekili Adnan Menderes de bir konuşma yaptı. Menderes, yeni bütçede gerçekte 230 milyon lira açık olduğunu ancak hükümetin bunu gizlemeye çalıştığını savundu. Marshall yardımlarına da değinen Menderes, Türkiye'nin kalkınması açısından bu ekonomik paketin önemini vurguladı.⁵²³

DP Kütahya Milletvekili Hakkı Gedik de yeni bütçeyi eleştirenlerdendi. Gedik, CHP'nin seçim döneminde seçmenlere verdiği vergileri düşürme sözünü tutmadığını belirtti. Bu açıklamalardan sonra Bütçe Komisyonu Üyesi Muzaffer Akalın söz aldı. Öncelikle Marshall yardımlarının hükümetin başarısı olduğunu vurgulayan Akalın, bu konuda iktidarı eleştirmenin yersiz olduğunu ileri sürdü. Ardından kürsüye gelen Maliye Bakanı Aksal da Akalın'ın sözlerini destekleyerek, Türkiye'nin 1949 yılında dış ticaret hacminin yükseldiğini ve yeni bütçeyle birlikte 1950 yılında daha da artacağını iddia etti. Neticede 25 Şubat 1950'de yapılan oylamada yeni bütçe 19 kırmızı oya karşılık, 328 oyla kabul edildi. Böylece DP'nin muhalefet döneminde yapılan son bütçe görüşmeleri de tamamlanmış oldu.⁵²⁴

5.3.14. İç ve Dış Göçler Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri

DP Çanakkale Milletvekili İhsan Karesioğlu, Batı Trakya Türklerine yapılan kötü muamelelerin önlenmesiyle ilgili hükümetin ne gibi önlemler aldığını sordu.

⁵²¹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 254-261.

⁵²² Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 275.

⁵²³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:4, C.24, Birleşim:45, 13 Şubat 1950, s. 486-506.

⁵²⁴ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 289-293.

Bunun üzerine Dışışleri Bakanlığı 4 Eylül 1947'de Karesioğlu'nun önergesine cevap verdi. Bakanlık, Yunanistan'da yaşanan iç karışıklıktan dolayı burada yaşayan Türklerin sıkıntıya girdiğini ancak Türkiye'nin müdahalesi sonucu Yunan Hükümeti Türklerin can ve mal güvenliğini sağlamaya yönelik tedbirler aldığını söyledi.⁵²⁵

Karesioğlu'ndan sonra bu kez de CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu Balkan Türkleri hakkında bir soru önergesi sundu. Tekelioğlu'nun iddialarına göre, Balkanlarda Türklere karşı toplu katliamlar yapılmakta, Türk isimleri ecnebi isimleriyle değiştirilmekte ve kadınların üzerleri zorla açılmakta idi. Tekelioğlu bu hadiseler hakkında Türk Hükümetinin haberinin olup olmadığını sordu. Ardından Dışışleri Bakanı Hasan Saka, Tekelioğlu'nun sorusuna cevap vermek üzere kürsüye geldi. Saka, Osmanlı'dan bu yana Balkanlarda Türklerin barındığını ve şuan bölgede yaklaşık 700 bin Türkün yaşadığını vurguladı. Ayrıca burada Pomakların da olduğunu ancak Bulgarların bunlara sahip çıktığını, bu yüzden Bulgaristan ile Türkiye arasında sorunlar yaşandığını ifade etti. Dışışleri Bakanlığının açıklamalarına rağmen Tekelioğlu Balkanlarda zulüm gören Türklerin Anadolu'ya getirilmesini istedi.⁵²⁶

İskân Kanununda gerçekleştirilen düzenlemeyle Doğu vilayetlerinden savaş, deprem gibi olağanüstü durumlardan dolayı yerlerinden göç ettirilen vatandaşların eski yerlerine dönmelerine müsaade edilmişti. Ancak bu kişilerin bazılarının yerleri oturulması yasak olan bölgelerdendi. Bu konuda devletin ne gibi adımlar attığını öğrenmek amacıyla ilk olarak 16 Şubat 1948'de DP adına Kayseri Milletvekili Fikri Apaydın, ardında yaklaşık bir ay sonra da CHP Tunceli Milletvekili Necmettin Sahir Silan Meclise bir soru önergesi verdi.⁵²⁷

Bu iki önergeye ise 16 Nisan 1948'de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Behçet Uz yanıt verdi. 18 Haziran 1947 tarihinde yeni kanunun yürürlüğe girdiğini hatırlatan Uz, bu kanun kapsamında sadece yasak bölge halkının yerleştirildiğini diğerlerinin ise uygulamanın dışında bırakıldığını belirtti. Bakanın açıklamalarına rağmen muhalefet tatmin olmadı. Vatandaşların ekonomik ve sosyal durumlarının tekrar gözden geçirilmesini talep etti. Tunceli Milletvekili Necmettin Sahir Silan ise Elâzığ, Erzincan ve Tunceli'ye dönenlerin bakıma muhtaç olduklarını vurguladı. Ayrıca Sila'nın belirttiğine göre, bu illere dönenlerin tekrar Batı'ya gitmek istedikleri fakat maddi durumlarından dolayı bunu gerçekleştiremediklerini belirtti. İskân nedeniyle mağdur olan vatandaşlara acilen para desteğinin ve Kızılay tarafından barınak temin edilmesini istedikten sonra Silan, sözlerini tamamladı.⁵²⁸

5.3.15. Ekonomi Alanında Yapılan Meclis Görüşmeleri

DP adına Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz, Türk Lirasının dış piyasadaki değerinin korunmasına yönelik hükümetin cevaplaması için 19 Eylül 1946'da Meclise bir soru önergesi sundu. Bu önergeye yanıt ise, 13 Kasım 1946'da Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir'den geldi. Keşmir, II. Dünya Savaşı nedeniyle ithalat-ihracat dengesinin bozulduğunu, tüm ürünlerin fiyatlarının zamlandığını, böylece Türk Lirasının değer kaybettiğini savundu. Nitekim Ahmet Oğuz, Keşmir'in açıklamaları karşısında tatmin

⁵²⁵ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2 s. 97-98.

⁵²⁶ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 98-99.

⁵²⁷ Çufalı, *TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 112.

⁵²⁸ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, *Türk Parlamento Tarihi*, C.2, s. 112-117.

olmadı. Oğuz'a göre, yerli ihraç ürünleri dışarıya ucuz olarak satılıyordu. Bu durumun önüne geçmek içinde ithal ürünlerinin, bilhassa üretim araçlarının fiyatları yükseltilecek, bu zamlar iç pazardaki ürünlerin fiyatını da etkileyecekti. Böylece paranın değeri de korunmuş olacaktı.⁵²⁹

Oğuz'un çözüm önerilerine Bakan Keşmir karşı çıktı. Keşmir, Türk Lirasında devalüe olması, ihracatın artırılmasına yönelik değil, iç ve dış piyasadaki dengeyi korumak için olduğunu, devalüasyon kararının ise uzun vadeli planlandığını söyledi. Paranın değerini belirlerken çeşitli yöntemler olduğunu da belirten Keşmir, Bakanlık olarak eşya fiyatları indeksi üzerinden hesaplama yaptıklarını belirtti. Bu müdahaleye göre dolar 350 kuruştan 280 kuruşa düşürülmüştü. Böylelikle Türk Lirasının daha fazla değer kaybetmesinin önüne geçilmişti. Son olarak Keşmir, Türkiye'nin dış borcunun arttığını fakat aynı biçimde gelirlerinde yükseldiğini öne sürdü. Maliye Bakanının açıklamalarından sonra Başbakan Recep Peker söz aldı. Peker, 7 Eylül kararlarının faydalı olduğuna değinerek, mesele hakkında muhalefetin kafasında sorular varsa Meclise gensoru önergesi sunmalarını istedi. Bunun üzerine DP Milletvekili Refik Koralan, Başbakan'a yanıt olarak yeri geldiğinde gensoru önergesi de vereceklerini söyledi.⁵³⁰

DP Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz ise, 7 Eylül kararlarından sonra iktidarın Türk Lirasını korumaya yönelik bir önlem alınıp alınmadığını soran bir önerge verdi. Bu önergenin yanıtı 13 Aralık 1948'de Maliye Bakanı Şevket Adalan verdi. Bakan Adalan, IMF'nin verilerine değinerek Türk Lirasının dolar karşısında değerini koruduğunu savundu. Maliye Bakanı'nın açıklamalarından sonra MP Milletvekili Ahmet Oğuz söz aldı. Oğuz'un iddiasına göre, Türkiye'nin 1949 yılı bütçe açığı yaklaşık 306 milyon TL idi. Bu açığın nedeni olarak ise 7 Eylül kararlarını göstermişti. Son olarak bütçede kalıcı çözümlerin alınmasını isteyen Oğuz, konuşmasını tamamladı.⁵³¹

DP adına Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu, hükümetin yanıtlaması için Meclise bir soru önergesi getirdi. İlgili önergenin içeriği ise, Başbakan Hasan Saka'nın vaatleri arasında yer alan hayat pahalılığının azaltılması için neler yapıldığı ve Hayatı Ucuzlatma Komisyonunun faaliyetlerini sormuştu. Muhalefetin bu önergesine 21 Mayıs 1948'de cevap vermek üzere Devlet Bakanı Faik Ahmet Barutçu kürsüye geldi. Bakan öncelikle hayat pahalılığı ile geçim zorluğunun farklı konular olduğunu, kendilerinin geçim zorluğuyla ilgileneceklerinin sözünü verdiklerini öne sürdü. Ayrıca bu kapsamda, bakanlıklar arasında fikir alış verişi sağlandığını, önemli kentlerin ticaret odalarına layihalar yollandığını ve İstanbul Üniversitesi tarafından çalışmalar yapıldığını söyledi.⁵³²

Muhalefet, Bakan Barutçu'nun açıklamalarından hoşnut olmadı. Bunun gerekçesi ise Hayatı Ucuzlatma Komisyonu'nun 8 ayda sadece 1 layiha hazırlaması ve bu layihaların da üstün körü olmasıydı. Bu dönemde geçim zorluğu yaşayan devletler ilk iş olarak fiyatları düşürüyordu. Oysa Hasan Saka Hükümeti bu durumun tam tersini uyguluyordu. Hükümet, dış gelişmeleri öne sürerek zam yapmaya devam ediyordu. Diğer yandan lüks ve israfa karşı herhangi bir önlem alınmamıştı.⁵³³

DP hayat pahalılığı ile ilgili bir diğer önergeyi de Şemseddin Günaltay Hükümeti döneminde Meclis gündemine getirdi. Bu kapsamda, İstanbul Milletvekili

⁵²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:1, C.2, Birleşim:3, 13 Kasım 1946, s. 19-30.

⁵³⁰ Çufalı, *TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 102.

⁵³¹ Çufalı, *TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2

⁵³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Toplantı:2, C.11, Birleşim:61, 21 Mayıs 1948, s. 410-417.

⁵³³ Çufalı, *TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 118.

Senihi Yürüten, devletin özellikle büyük kentlerde yaşanan geçim sıkıntıları için ne gibi tedbirler aldığını sordu. Hükümet, Muhalefetin bu önergesini 30 Mayıs 1949'da yanıtladı. Başbakan Şemsettin Günaltay ile Ticaret Bakanı Cemil Sait Barlas, hükümetin elinden geleni yapmaya çalıştığını belirtmişlerdi. Nitekim iktidarın bu açıklamaları da DP'lileri tatmin etmedi.⁵³⁴

5.3.16. Yolsuzluklar Hakkında Yapılan Meclis Görüşmeleri

DP Afyon Milletvekili Ahmet Veziroğlu, 1947 yılında Ticaret Bakanlığı'na bir soru önergesi verdi. Bu önerge, Recep Peker'in başbakanlığı döneminde Ticaret Bakanı olan Atıf İnan'la ilgiliydi. İddiaya göre İnan, Ziraat Bankası'nın topladığı üzümleri kendi zimmetine geçirmiş, bir esnafa ise 5 bin tonluk tahıl ihracatı yapması için kanun dışı yetki vermişti. Ayrıca İnanın kardeşi, devletin vermiş olduğu 6 adet arabayı karaborsada satmıştı. Bu iddialardan dolayı Ahmet Veziroğlu 21 Kasım 1947'de eski bakan hakkında Meclis soruşturması açılması için önerge verdi. Önerge 3 gün sonra Meclis gündemine alındı. Yapılan görüşmelerde bazı milletvekilleri İnan hakkında soruşturma açılmasını isterken bazıları ise bunu doğru bulmuyordu. Neticede, yapılan oylama sonucunda bu önerge reddedildi.⁵³⁵

Önergenin reddedilmesine rağmen Demokratlar yolsuzluk iddialarını gündemde tutmaya kararlıydılar. Bu seferde DP milletvekillerinden Ahmet Tahtakılıç, Mitat Sakaroğlu ve Şahin Lâçin tahıl ihracatında yapılan hataları ve yolsuzluk iddialarını kapsayan önergeyi Meclis'e sundular. Önergenin görüşülmesine ise 28 Nisan 1948'de başlandı. Ancak görüşmeler sürerken CHP Çorum Milletvekili Cemal Kazancıoğlu, oturumun ileri bir tarihe alınmasını istediği bir önerge verdi. Buna gerekçe olarak da tahıl ürünleri hakkında Maliye Müfettişlerinin 3 aydan beri inceleme başlattıklarını ve sonucunu 1 ay içerisinde açıklayacaklarını belirtti. Meclis bunun üzerine Kazancıoğlu'nun teklifini kabul etti ve müfettiş raporlarını bekledi. İlgili rapor 25 Mayıs'da Başbakanlık tarafından Meclis'e ulaştırıldı. Raporda önceki Bakan Atıf İnan'ında adı geçiyordu. Bunun üzerine DP'nin önergesi için oylamaya geçildi. Sonuçta İnan hakkında soruşturma açılmasına ve görev süresi 2 ay olmak koşuluyla Karma Komisyonun kurulmasına karar verildi. Bu komisyon ise çalışmalarını 24 Mayıs 1949'da tamamladı. Komisyon çalışma süresi boyunca birçok kişiyi dinlemiş ve 5 farklı şirketin hesap defterini incelemiş herhangi bir usulsüzlüğe rastlanmadığını açıklamıştır. Ardından CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da bir açıklama yaptı. İnan'ın masum olduğuna inandığını belirten Tekelioğlu, soruşturmanın eksik yapıldığını, Toprak Mahsulleri Ofisi'nde yolsuzluklar döndüğünü ve komisyonun kendisini dikkate almadığını öne sürdü. Bunun üzerine Komisyon üyesi olan CHP Ankara Milletvekili Emin Halim Ergun, Tekelioğlu'na tepki gösterdi. Neticede komisyon raporu ezici çoğunlukla kabul edildi ve Atıf İnan'ın suçsuz olduğu onaylandı.⁵³⁶

DP'nin gündeme getirdiği bir diğer yolsuzluk iddiası da Van vilayetiyle ilgiliydi. Afyon Milletvekili Kemal Özçoban, Van'da yaptırılan askerî hastane ve uçak pisti ile yemek ihalesinde yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla Millî Savunma Bakanlığı'na bir önerge sundu. Bu Önergeye 21 Haziran 1948'de karşılık veren Millî Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, hastanenin 1939 yılında ihaleye çıktığını ve yolsuzluk davasının halen sürdüğünü açıkladı. Bakan ayrıca, yemek ihalesinde adı geçenlerin de yargılanmasına devam edildiğini belirtti. Uçak pisti meselesinin ise halen araştırıldığını, henüz ellerine resmi

⁵³⁴ Çufalı, *TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 121.

⁵³⁵ Çufalı, *TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 155.

⁵³⁶ Çufalı, *TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 155-157.

rapor ulaşmadığını öne sürdü. Nitekim Muhalefet, Bakanın açıklamalarını yetersiz buldu. Özçoban’ın iddiasına göre, yolsuzluk yapanlar davadan beraat etmiş, ihbarı yapan kişi tutuklanmıştı. Bir diğer iddia ise bozuk yemekler yüzünden 31 asker hayatını kaybetmişti. Uçak pisti inşaatında ise 100 bin liradan fazla yolsuzluk yapılmıştı. Daha sonra söz alan Denizli Bağımsız Milletvekili Reşad Aydın’ı ise, meselenin sorumlusunun hükümet olduğunu öne sürerek önceki Millî Savunma Bakanları hakkında Meclis soruşturması açılması için bir önerge teklifinde bulundu. İlgili önerge 23 Haziran 1948’de görüşüldü. Önerge hakkında ilk açıklamayı Hükümet adına Van Milletvekili Muzaffer Koçak yaptı. Koçak, ihalelerde yolsuzluk yapıldığını tespit ettiklerini ve gerekeni yapacaklarını vurguladı. Ardından önerge oylamaya sunularak reddedildi.⁵³⁷

5.3.17. 1950 Genel Seçimleri ve DP Muhalefeti’nin Sonu

1950 Genel Seçimleri yaklaşırken Cumhurbaşkanı İnönü, DP’nin durumunun CHP’ye nazaran daha iyi olması ve halkın desteğini alması karşısında tehlikeyi önceden sezerek, tarafsız devlet başkanlığını bırakmak zorunda kalmıştır. Hatta kendisi, muhalefete karşı yürütülen propagandanın da idaresine geçmiştir.⁵³⁸ İktidarın bu hamlesine muhalefetin yanıtı gecikmemiş, DP’liler halkı etkileyebilmek için tüm imkânları seferber etmişlerdir. Demokratlar bunu uygularken de iktidarı baskıcı olmakla suçlamışlardır.⁵³⁹

Demokratlar, radikal değişikliklere giderek partilerinde daha fazla asker kökenli kişilere yer vermişlerdir. Bunlardan dikkat çekici olanı ise Emekli Amiral Rıfat Özdeş’in Kırşehir’den aday olmak koşuluyla DP’ye katılmasıdır. Özdeş, DP’ye geçeceğinin sinyalini çok önceleri vermiş her fırsatta CHP iktidarını eleştirmiştir.⁵⁴⁰

Türkiye’nin seçim atmosferine büründüğü bir ortamda İnönü’nün 1949’un Ağustos ayında Batı Anadolu seyahatindeki konuşmaları barışçı, kucaklayıcı bir havada geçmiştir. Buna karşın DP’liler, her fırsatta CHP’ye yüklenmeyi sürdürmüşlerdir. Özellikle Bayar, Milli Husumet Andı konusunda iktidarı ağır sözlerle eleştirmiştir.⁵⁴¹

DP mitinglerine halk yoğun bir ilgi göstermiştir. CHP’nin kalesi İzmir’de bile halk miting alanlarını hınca hınç doldurmuştur.⁵⁴² İzmir, bu iki partinin kozlarını paylaştıkları bir yer olmuş ve seçimin galibini belirleyecek en önemli illerden birisi haline dönüşmüştür. Gerek İnönü’nün düzenlediği mitingler, gerekse Bayar’ın düzenlediği mitingler iktidarla muhalefetin gövde gösterilerine sahne olmuştur.⁵⁴³

Bu arada iktidar partisi halkı kendisine çekebilmek için bir takım yenilikler yapmıştır. 31 Ekim 1949’da Ankara’da İlahiyat Fakültesi açılmıştır. CHP Hükümeti’nin dikkat çekici bir diğer hamlesi de 30 Kasım 1925 tarihli “Tekke ve Türbelerin Kapatılması” na ait kanunu 1 Mart 1950 tarihinde yürürlükten kaldırmasıdır. Görüldüğü üzere siyasi partiler, seçimlerde halkın desteğini alabilmek için Laiklik İlkesine aykırı gördükleri uygulamaları bile tekrar hayata geçirebilirler. Ancak CHP’nin tavizleri bununla sınırlı kalmayacak İnönü, “Altı Ok” olarak anılan Atatürk İlkeleri’ni Anayasa’dan çıkarmak için girişimlerde bulunacaktır.⁵⁴⁴ Hükümet daha sonra 16 Şubat

⁵³⁷ Çufalı, *TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkileri*, C.2, s. 157-159.

⁵³⁸ Yılmaz, *Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 351.

⁵³⁹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 71.

⁵⁴⁰ Cumhuriyet Gazetesi, “DP Aday Listeleri Yüksek Seçim Kurulu’na Verildi”, 24 Nisan 1950, s. 1.

⁵⁴¹ Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 98.

⁵⁴² Arcayürek, *Yeni İktidar Yeni Dönem*, s. 171.

⁵⁴³ Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, s. 69.

⁵⁴⁴ Ahmad, Turgay, *Türkiye’de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945 – 1971*, s. 58- 62.

1950 tarihinde yeni seçim kanununu Meclis'ten geçirmiştir. Bu kanuna göre seçimler, tek dereceli, genel, eşit, gizli oyla serbest ve açık sayımla gerçekleştirilecektir.⁵⁴⁵

Cumhurbaşkanı İnönü, 25 Mart 1950'de Kırıkkale'de yapmış olduğu bir açıklamada Atatürk İlkeleri'ni Anayasadan çıkaracağını söylemiştir. CHP seçim listesini ise 22 Nisan 1950'de kamu-oyuna duyurmuştur. Bu sırada Millet Partisi de aday listesini CHP'den bir gün sonra açıklamıştır. Listeye göre MP, 22 ilden 205 aday belirlemiştir.⁵⁴⁶

CHP, 27 Nisan 1950'de seçim beyannamesini duyurmuştur. Beyannamenin içeriğinde mali alanda devletin etkisinin azaltılması, özel sermayeye girişimlerinin teşvikinin artırılması, ithalat ve ihracat dengesinin sağlanması, vergi reformu, Türk parasının değerinin korunması şeklinde olup önceki beyannameden pek farklı değildir. Bürokraside ise, devlet başkanının görevlerinin yeniden belirlenmesi, ikinci bir meclisin kurulması, Altı Ok'un Anayasadan çıkarılması, kırsal kesimde yaşayan halkın kalkındırılması ve şehir merkezlerinin bayındırlık sorunlarının halledilmesi olarak açıklanmıştır.⁵⁴⁷

Yeni Seçim tasarısı sadece iki yerden milletvekilliği adaylığına müsaade ederken, İnönü için ikinci bir seçim bölgesi olarak Konya ile Malatya illeri ön plana çıkmıştır.⁵⁴⁸ Nihayet Demokratlar da 8 Mayıs 1950'de seçim beyannamelerini açıklamışlardır. DP'liler beyannamede, Cumhuriyet rejimini koruyacaklarını ancak mevcut Anayasada bir takım değişiklikler yapacaklarını duyurmuşlardır. DP'nin milletvekili adaylarının meslekleri ise avukat, memur, idareci, adliyec, çiftçi, tüccar, doktor, subay, mühendis, akademisyen, öğretmen, gazeteci, maliyeci, eczacı, sanayici, işçi, müftü, veteriner, kimyager ve şairden oluşmaktadır. CHP, seçim çalışmaları için yurdun birçok yerine gitmiştir. Buralarda parti teşkilatlarının yanı sıra valilerle, milletvekili adaylarıyla görüşmüşlerdir. Herkes seçim sonucundan emin bir şekilde yüksek oranlı tahminlerde bulunmuşlardır. CHP'liler, diğer yandan da DP'nin en fazla Meclis sandalyelerinin 4'te biri kadar oy alacaklarını iddia etmişlerdir.⁵⁴⁹

CHP'nin, dini değerlere hoşgörüsü özellikle 1947 Olağan Kurultay'dan sonra hız kazanmıştır. Bu kapsamda İnönü, okullarda din dersinin okutulmasına karar vermiştir. Dinin siyasi amellere alet edilmesi ise 1950 seçimlerinde iyice belirgin hale gelmiştir. DP, Ankara'da Hacıbayram Cami İmamı Ömer Bilken'i aday yaparken, CHP ise, Tıcani Cemaati lideri Kemal Pilavoğlu'nu aday göstermiştir.⁵⁵⁰

Nihayet 14 Mayıs 1950'de gerçekleştirilen seçimlerde DP, oyların %53,3'ünü alarak 487 sandalyeden 408'ini kazanarak tek başına iktidara gelmiştir. CHP %39,9 oy oranıyla toplamda 69 sandalye kazanırken, Bağımsızlar 9 sandalye, MP'de ise sadece 1 sandalye ile Meclis'e girebilmiştir.⁵⁵¹

14 Mayıs 1950 Genel seçimleri için "Beyaz Devrim" tabiri kullanılmıştır. Bu adın verilmesinde uzun yıllardan beri devleti yöneten CHP kadrolarının halk tarafından tasfiye edilmesi gösterilmiştir.⁵⁵² Bu seçimler aynı zamanda Türk halkının güven duyduğu koşullarda nasıl bilinçli oy kullanacağını kanıtlayan ilk genel seçim olmuştur.

⁵⁴⁵ Ayhan, "Osman Bölükbaşı'nın Siyasi Faaliyetleri (1913-2002)" s. 29.

⁵⁴⁶ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 353.

⁵⁴⁷ Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945 – 1971* s. 65.

⁵⁴⁸ Erim, *Günlükler (1925-1979)*, s. 425.

⁵⁴⁹ Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, s. 355-358.

⁵⁵⁰ Arcayürek, *Yeni İktidar Yeni Dönem*, s. 247.

⁵⁵¹ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 99.

⁵⁵² Arcayürek, *Yeni İktidar Yeni Dönem*, s. 189.

Ayrıca Türk halkı bir iktidarı barışçı yollarla yönetimden uzaklaştırabileceğini göstermiştir.⁵⁵³

Bu sırada, TBMM 22 Mayıs 1950 tarihinde toplanmıştır. Refik Koraltan Meclis Başkanlığına, Celal Bayar’da Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Adnan Menderes ise yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmiştir. Böylece, uzun yıllar süren CHP dönemi kapanmış yerini 10 sene sürecek DP’ye bırakmıştır.⁵⁵⁴

⁵⁵³ Sakin, *Sakin Türkiye’nin Demokrasi Serüveni (1920-1980)*, s. 141.

⁵⁵⁴ Demirel, *Türk Siyasal Hayatı*, s. 62.

6. SONUÇ

Siyasi partiler ve seçimler demokrasinin vazgeçilmez temel unsurlarındandır. Milli iradenin özgürce sandığa yansıtılması ve bireylere birden çok seçenek sunulması gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de önem verdiği konuların başında milli irade kavramı gelmektedir. Her fırsatta demokratik uygulamaları hayata geçirmek isteyen Atatürk, Milli Mücadele Dönemi'nden Cumhuriyet'in ilanına değin bunun için büyük çaba sarf etmiştir. Bu gayretleri sayesinde Türkiye'de siyasi partiler kurulmaya başlanmıştır. Atatürk, bu kapsamda ilk olarak 9 Eylül 1923'te Cumhuriyet Halk Fırkası'nı kurmuştur. Bu partinin kurulması bundan böyle Meclis'te siyasi partilerin yer alacağını göstermiştir. Nitekim bu kez de iktidar partisinin karşısında bir muhalefet partisinin olmayışı önemli bir eksiklik olarak görülmüştür.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yine Atatürk'ün girişimleriyle birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş fakat bu partilerin faaliyetleri Cumhuriyet rejimine zarar verdiği gerekçesiyle kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Cumhuriyet'in henüz başında yapılan bu iki başarısız denemeden sonra II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de gerçek anlamda çok partili döneme geçilebilmiştir. Demokrat Parti'nin kurucuları ise doğrudan doğruya meclis bünyesinden çıkmış tecrübeli devlet adamlarıdır. Zaten partiyi kurduklarında fiilen milletvekilliği görevlerini icra ediyorlardı. Kuruculardan Celal Bayar Atatürk döneminin son Başbakanı idi. Menderes ise CHP'nin Aydın teşkilatında yetişmişti. Refik Koraltan da TBMM'de İçişleri Encümeni Mazbata Muhabirliği ile Başkanlık Divan Kâtipliği görevlerini yürütmüştü. Son olarak Fuat Köprülü ise tarih ve edebiyat alanındaki başarısını siyasi alana taşıyarak CHP'nin vazgeçilmezlerinden olmayı başarmıştı.

Demokratlar, ilk ciddi sınavlarını ise 21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerinde vermişlerdir. Bu seçimlerin sonuçlarından çok uygulamaları tartışma konusu olmuştur. Oylar sayılır sayılmaz seçim görevlilerince imha edilmiştir. Böylece hiç kimsenin seçim sonuçlarına itiraz etme hakkı bulunmamıştır. 1946 Seçimleri aynı zamanda Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan ilk erken genel seçimler ve birden çok partinin katılmasıyla yapılan seçimler olma özelliğine sahiptir. Bu seçim sonucu itibarıyla parlamentoda ana muhalefet görevini üstlenen Demokrat Parti, günümüz ana muhalefet geleneğinin de temellerini atmıştır. Bu özelliklerinden dolayı 1946 Genel Seçimleri demokrasi tarihimiz açısından önem arz etmektedir.

Muhalefet partilerinin bir diğer önemi ise iktidara karşı denge mekanizması oluşturmalarıdır. Bir başka ifadeyle hükümeti denetlemesidir. Demokrat Parti, gerek Meclis'e getirdiği soru önergeleriyle gerekse kanun değişikliği teklifleriyle bu görevlerini başarıyla yerine getirmiştir. Demokratların gündeme getirdiği en önemli konu ise bugünde kullandığımız ve demokratik bir yöntem olan "Gizli oy açık sayım" uygulamasıdır. Bu sisteme geçilmesiyle birlikte halkın seçimlere olan güveni de artmıştır.

Bu dönemde iktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler zaman zaman gerilse de çok ciddi bunalımlar yaşanmamış, Türkiye'nin çok partili döneme geçişi başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Bilhassa parti liderlerinin deneyimli siyasetçilerden oluşması bu başarının oluşmasında en büyük paha sahip olmuştur. Gerek Cumhurbaşkanı İnönü'nün birleştirici tutumu gerekse Demokrat Parti'yi kuranların olgun davranışları bunun en önemli göstergesi olmuştur.

Demokrat Parti bir yandan iktidarla rekabet ederken diğer yandan da parti içi muhalefetle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu kapsamda parti, henüz kuruluşunun ikinci yılında dağılma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Ancak partinin kurucuları tehlikeyi önceden sezerek dağılmayı önlemişlerdir. Demokrat Parti içindeki muhalifler partilerinden ayrılarak 1948 yılında Millet Partisi'ni kurmuşlardı. 1950 seçimlerinden önce böyle bir olayın yaşanması demokratların oylarını bölebilirdi. Nitekim yeni kurulan parti Demokratların oylarını bölmedi ve Demokrat Parti bu seçimlerden güçlenerek çıkmıştır.

1946–1950 arası dönemde, İktidarla muhalefet arasında ortaya çıkan çekişmeler Cumhuriyet rejimine zarar vermemiş, aksine demokrasinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında en büyük pay parti liderlerine aittir. Onların siyasi tecrübeleri sayesinde demokratikleşme hareketleri herhangi bir sekteye uğramamıştır. Neticede Türkiye'nin çok partili hayata geçişi ve Demokrat Parti'nin ana muhalefeti önemli bir geçiş evresini oluşturmuştur. Bu sürecin tamamlanması bir başka ifadeyle Demokratların muhalefetini sonlandıran gelişme ise 1950 genel seçimleri olmuştur. 1950 seçimleriyle birlikte, 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi dönemi sona ermiş ve 10 yıl sürecek olan Demokrat Parti iktidarı başlamıştır.

KAYNAKLAR**RESMİ YAYINLAR**

- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:1, C.2, Birleşim:3, 13 Kasım 1946.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:1, C.3, Birleşim:12 04 Aralık 1946.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:1, C.3, Birleşim:18, 18 Aralık 1946.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:1, C.4, Birleşim:45, 17 Şubat 1947.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:1, C.4, Birleşim:46, 19 Şubat 1947.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:1, C.4, Birleşim:47, 20 Şubat 1947.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:1, C.5, Birleşim:65, 28 Mayıs 1947.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:1, C.6, Birleşim:69, 6 Haziran 1947.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:1, C.6, Birleşim:71, 11 Haziran 1947.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:2, C.10, Birleşim:45, 20 Şubat 1948.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:2, C.11, Birleşim:61, 21 Mayıs 1948.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:3, C.13, Birleşim:6, 15 Kasım 1948,
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:3, C.17, Birleşim:56, 16 Mart 1949.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:3, C.18, Birleşim:64, 4 Nisan 1949.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:3, C.19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:3, C.19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:3, C.20, Birleşim:104, 08 Haziran 1949.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:3, C.20, Birleşim:104, 8 Haziran 1949.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:3, C.20, Birleşim:98, 1 Haziran 1949.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:4, C.24, Birleşim:45, 13 Şubat 1950.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:4, C.25, Birleşim:62, 10 Mart 1950.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:4, C.25, Birleşim:68, 20 Mart 1950.
 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:4, C.25, Birleşim:69, 21 Mart 1950.
 CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) Programı, 14 Mayıs 1935 Tutanağı, Ulus Basımevi, Ankara.
 CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) Tüzüğü, 1969. TBMM Kütüphanesi, Ulusal Basımevi, Ankara.
 İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları(1920-1973), TBMM Kültür, Sanat Yayınları, C.3, (1993), Ankara, s. 88-89.

SÜRELİ YAYINLAR

- Resmi Gazete, 6 Haziran 1946, Sayı: 6326, Kanun No: 4918.
 Resmi Gazete, 26 Şubat 1947, Sayı:6542, Kanun No: 5018.
 Resmi Gazete, 17 Haziran 1947, Sayı:6634, Kanun No: 5061.
 Resmi Gazete, 15 Haziran 1945, Sayı:6032, Kanun No: 4753.
 Resmi Gazete, 20 Eylül 1946, Sayı:6416, Kanun No: 4955.
 Resmi Gazete, 6 Ocak 1947, Sayı:6498, Kanun No: 4987.
 Resmi Gazete, 18 Haziran 1947, Sayı:6635, Kanun No: 5073.
 Resmi Gazete, 20 Aralık 1948, Sayı:7084, Kanun No: 5269.
 Resmi Gazete, 3 Mayıs 1949, Sayı:7197, Kanun No: 5373.
 Resmi Gazete, 9 Haziran 1949, Sayı:7229, Kanun No: 5422.
 Resmi Gazete, 16 Haziran 1949, Sayı:7234, Kanun No: 5435.
 Resmi Gazete, 17 Haziran 1949, Sayı:7235, Kanun No: 5434.
 Resmi Gazete, 27 Mart 1950, Sayı:7467, Kanun No: 5618.

- Resmi Gazete, 29 Mart 1950, Sayı:7469, Kanun No: 5634.
- Resmi Gazete, 6 Mart 1951, Sayı:7751, Kanun No: 5752.
- Akşam Gazetesi, 1945. "B. Sadi Irmak Yeni Bakanlığa Getirildi", 8 Haziran, s. 1.
- Akşam Gazetesi, 1945. "Çalışma Bakanlığı", 9 Haziran, s. 2.
- Akşam Gazetesi, 1949. "Basın ve Yayın Teşkilatı", 24 Mayıs, s. 2.
- Cumhuriyet Gazetesi, 1948. "Hâkim Kararı Olmadan Öldürülen 32 Vatandaş", 4 Aralık s.1.
- Cumhuriyet Gazetesi, 1950. "Meclis Yeni Seçim Kanununu Kabul Etti", 17 Şubat, s. 1.
- Cumhuriyet Gazetesi, 1950. "Meclis'te Dünkü Tartışma", 21 Mart s. 3.
- Cumhuriyet Gazetesi, 1950. "DP Aday Listeleri Yüksek Seçim Kurulu'na Verildi", 24 Nisan s. 1.
- İstiklal Gazetesi, 1949. "General Sadık Aldoğan'ın Milletvekilliği Dokunulmazlığı kaldırılıyor", 18 Kasım s. 1.
- Önce Vatan Gazetesi, 2015. "Türk Demokrasisinin Manifestosu Dörtlü Takrir 70. Yılında", 31 Mart s. 1.
- Tan Gazetesi, 1944. "Gelenler, Gidenler", 30 Haziran, s. 1.
- Tan Gazetesi, 1945. "Çalışma Bakanlığı ve Çalışma Bakanı", 11 Haziran, s. 1.
- Tan Gazetesi, 1945. "Demokrasinin Gelişmesi", Tan Gazetesi, 18 Mayıs, s. 1.
- Tan Gazetesi, 1945. "Fevkalade Tedbirlerin Kaldırılmasının Zamanı Geldi", 17 Mayıs, s. 1.
- Tan Gazetesi, 1945. "Harp Sonrası Türkiye'nin Ana Meseleleri", 20 Mayıs, s. 1.
- Tan Gazetesi, 1945. "Hürriyet Aşkı", 19 Mayıs, s. 3.
- Tan Gazetesi, 1945. "İki Mebusun Partiden Çıkarılması Hadisesi", 24 Eylül, s. 1.
- Tan Gazetesi, 1945. "Köylü Nerede", 16 Mayıs, s. 1.
- Tan Gazetesi, 1945. "Seçim Etrafında", 12 Haziran, s. 1-2s.
- Tan Gazetesi, 1945. "Seçim Hürriyeti ve Sistemleri", 21 Haziran, s. 3.
- Tanin Gazetesi, 1946. "İftira ve Tezvir Bulutları İçinde Vatandaş", 15 Temmuz, s. 1.
- Ulus Gazetesi, 1945. "Milli Kalkınma Partisi değil de Kitab-ı Mukaddes Partisi", 9 Temmuz, s. 2-3.
- Ulus Gazetesi, 1946. "İnönü'yü Dinledikten Sonra", 19 Temmuz, s. 2.
- Ulus Gazetesi, 1946. 23 Temmuz 1946, "23 Yılın Hesabı", 23 Temmuz, s. 3.
- Ulus Gazetesi, 1948. "İnanmak Meselesi", 29 Eylül, s. 2.
- Ulus Gazetesi, 1950. "Bir Oluşun Hikâyesi", 26 Mayıs, s. 3.
- Vatan Gazetesi, 1945. "Başbakanın Demeci Münasebetiyle", 14 Eylül, s. 1-2.
- Vatan Gazetesi, 1945. "Tek Partili Sistemin Neticeleri", 20 Haziran, s. 1-2.
- Vatan Gazetesi, 1945. "Yalancının Mumu", 7 Eylül, s. 1-4.
- Vatan Gazetesi, 1946. "Hayır ile Şer Çarpışıyor", 15 Temmuz, s. 3.
- Vatan Gazetesi, 1946. "Milleti Anlamıyorlar", 11 Temmuz, s. 3.
- Yeni Sabah Gazetesi, 1948. "Kenan Öner'in Vatan'a Verdiği Cevap", 13 Ocak, s. 6.
- Yeni Sabah Gazetesi, 1948. "Demokrat Parti Meclis Grubu İdare Heyeti Seçimleri Yenilendi", 12 Şubat, s. 1.
- Yeni Sabah Gazetesi, 1949 "Bütçe üzerinde Maliye Bakanının Meclise Verdiği İzahat", 22 Şubat, s.1

HATIRALAR

- AYDEMİR, Ş. S., 1984. Menderesin Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 512s.
- _____, Ş. S., 2011. İkinci Adam (1938-1950), C.II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 520s.

- BARUTÇU, F. A., 2001. Siyasi Hatıralar, C.2, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 1384s.
- ERİM, N., 2005. Günlükler, Haz.: Ahmet Demirel Yapı Kredi Yayınları, 1228s.
- İNÖNÜ, İ., 2001. Defterler (1919-1973), Haz: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 984s.
- _____, İ., 2009. Hatıralar, Yay. Haz.: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 679s.
- OKYAR, O., SEYİTDANLIOĞLU, M., 1999. Fethi Okyar'ın Anıları, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 210s.
- ORBAY, R. 2009. Siyasi Hatıralar, Örgün Yayınları, İstanbul, 711s.
- URAN, H., 1959. Hatıralarım, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 578s.

KİTAP, ANSİKLOPEDİ MADDELERİ VE BİLDİRİLER

- ABALIOĞLU, Y. N., 1998. Birinci Büyük Millet Meclisi, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 127s.
- AHMAD, F., 1995. Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 316s.
- _____, F., 1996. Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çev.: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 480s.
- _____, F., ve TURGAY, B., 1976. Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945 – 1971, Bilgi Yayınları, Ankara, 476s.
- AKANDERE, O., 1998. Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945), İz Yayıncılık, İstanbul, 519s.
- _____, O., 2009. “1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar”, Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu, 25, (75), ss.438-463.
- AKINCI, A. USTA, S., 2016. “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi, 21, (1), İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, ss.275-288.
- AKÜN, Ö. F., 2003. Mehmed Fuad Köprülü, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (28), Ankara.
- ALBAYRAK, M., 2004. Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara, 641s.
- ALTINDAĞ, N., 2016. “Türk Milliyetçiliğinin Siyasallaşması ve Batı/ Batılılaşma Algısı”, Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, (2), ss. 43 - 64.
- ARASLI, O., 1972. Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:311, Sevinç Matbaası, Ankara, 224s.
- ARCAYÜREK, C., 1983. Yeni İktidar Yeni Dönem, Bilgi Yayınları, Ankara, 278s.
- AYDOĞAN, E. MAHMUTOĞLU, T. B., 2013. “Mustafa Kemal Atatürk Dönemi’nde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”, Tarihın Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10, ss. 113-142.
- AYDOĞAN, M., 2006. Küreselleşme ve Siyasi Partiler, Umay Yayınları, İstanbul, 482s.
- AYHAN, E., 2006. “Osman Bölükbaşı’nın Siyasi Faaliyetleri (1913-2002)”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- AYSAL, N., 2006. “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, 37, (38), ss.15-53.

- AYTEPE, O., 2002. “Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 29, (30), ss.15-29.
- BABACAN, H., 2014. “Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Cephe Gerisi Faaliyetleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31, ss.45-51.
- BALCI, M. KARADENİZ, Y., 2018. “1945 Çiftçi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Parti’nin Kuruluşu”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (57), ss. 271-279.
- BARS, M. E., 2017. “Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4, (2), ss.38-51.
- BAYAR, C., 1969. Başvekilim Adnan Menderes, Haz: İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İstanbul, 240s.
- BELEN, F., 1983. Türk Kurtuluş Savaşı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 600s.
- BİRAND, M. A., DÜNDAR, C., ÇAPLI, B., 1991. Demirkırat, Doğan Kitap, İstanbul, 204s.
- BİRECİKLİ, İ. B., 2008. “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, Akademik Bakış Dergisi, 2, (3), ss. 211-226.
- BURÇAK, R. S., 1979. Türkiye’de Demokrasiye Geçiş, Olguç Yayınları, Ankara, 259s.
- BURGAÇ, M., 2013. “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, 13, (26), ss.163-184.
- CEM, İ., 1995. Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınları, İstanbul, 476s.
- ÇAVDAR, T., 1995. Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Yayınları, 512s.
- ÇETİN, A., 2000. “İnönü, Mustafa İsmet (1884-1973) Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci cumhurbaşkanı” Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İslam Ansiklopedisi, (22),
- ÇETİNKAYA, A., ÖZALP, K. 2009. Direniş 1919, Haz: N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 525s.
- ÇEVİK, Z., 2002. Milli Mücadele’de Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na Geçiş (1918-1923), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 552s.
- ÇUFALI, M., 2004. Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Yılları (1945-1950), Babil Yayıncılık, Ankara, 206s.
- _____, M., 2012. Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), (1), “Döneme Genel Bakış, Yasama Faaliyetleri ve Parlamento Kararları”, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 146, Ankara, 613s.
- _____, M., 2012. Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), (2), “Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkiler”, TBMM Kültür, ve Sanat Yayın Kurulu Yayınları, No: 146, Ankara, 440s.
- DELİORMAN, M. N., 1957. Nuri Demirağ’ın Hayat ve Mücadeleleri, Nud Matbaası, İstanbul, 142s.
- DEMİR, Ş. 2011. Düello Menderes ve İnönü Demokrat Parti’den 27 Mayıs’a Olaylar, Timaş Yayınları, İstanbul, 272s.
- DEMİREL, A., 2011. Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup, İletişim Yayınları, İstanbul, 638.
- _____, A. 2013. Türk Siyasal Hayatı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 225s.

- DEMİREL, T., 2016. Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, Haz: Belgin Çınar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 445s.
- DERVİŞOĞLU, F. M., 2007. Bir Havacılık Efsanesi: Nuri Demirağ, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 230s.
- DİNÇ, S., 2004. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Adana Nobel Kitabevi, Adana, 338s.
- DOĞAN, M., ERDEM, K., 2014. "1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri" TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı. (TBMM Özel Sayısı).
- DOĞAN, O., 2017. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Not Yayınları, Kayseri, 286s.
- DOKUYAN, S., 2014. "Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kuruluşu", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2, (2/1), ss.151-169.
- DURSUN, D., 1992. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (5).
- EĞİLMEZ, M., KUMCU, E., 2004. Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, Remzi Kitabevi, İstanbul, 344s.
- ERDİLEK, N., 1983. "Hükümetler ve Programları", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (4), Yayın Kurulu: Murat Belge, Seyfettin Gürsel, Mete Tunçay ve Bülent Özukan, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.968-1046.
- ERDOĞAN, C., 2017. "Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi'nin Örgütlenme Yapısının ve Yönetim Anlayışının Çözümlemesi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10, (52), ss.367-379.
- ERER, M., 1966. Türkiye'de Parti Kavgaları, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 272s.
- EROĞUL, C., 2013. Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Yordam Kitap, İstanbul, 282s.
- GEVGİLİLİ, A. 1987. Yükseliş ve Düşüş, Bağlam Yayınları, İstanbul, 831s.
- GOLOĞLU, M., 1982. Demokrasiye Geçiş (1946-1950), Kaynak Yayınları, İstanbul, 512s.
- GÖKBAYIR, S., 2012. "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (3/1), ss.61-96.
- GÜNEŞ, İ., 1997. Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 555s.
- GÜVEYİ, Ü., 2013. Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 185s.
- HALICI, Ş., 2004. "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu Sırasında Ali Fethi Bey ile Mahmut Esat Beyin Polemikleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 20, (59), ss.429-436.
- HAYTAOĞLU, E., 1997. "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)", Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, (3), ss.47-54.
- İnanç S., 2002. Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, s 234.
- İNCEDAYI, C. K., 2007. İstiklal Harbi (Garp Cephesi), Haz: Muhammet Safi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 282s.
- KARATAŞ, M., 2014. "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Siyasal İktidar Anlayışı (1946-1950)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7, (29), ss.506-524.
- KARATEPE, Ş. 2001. Tek Parti Dönemi, İz Yayıncılık, İstanbul, 137s.

- KARPAT, K. H., 1996. Türk Demokrasi Tarihi, Ekonomik, Kültürel Temeller, Afa Yayınları, İstanbul, 560s.
- _____, K. H., 2017. Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji, Timaş Yayınları, İstanbul, 352s.
- KAŞTAN, Y., 2017. "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Siyasal Partileşme Süreci", Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, (3), No: 5, ss.89-97.
- KAYIŞ, Y., 2008. "1946 Belediye Seçimleri ve Basın", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, ss.397-419.
- KEMAL, M., 1982. Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi, Afa Yayınları, İstanbul, 239s.
- KINALI, G., ERDEMİR, A. S., 2017. "Demokrat Parti'nin Kurulmasında Refik Koraltan'ın Rolü", Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (1), ss.52-67.
- KIZILÇELİK, S., 2004. Atatürk'ü Doğru Anlamak, Anı Yayıncılık, Ankara, 704s.
- KOCABAŞ, S., 2009. İnönü Dönemi, Milli Şef Yönetimi ve Demokrasiye Geçiş, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 640s.
- KOÇAK, C., 2003. Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), (1), 2.Baskı, İletişim yayınları, İstanbul, 635s.
- _____, C., 2016. Uzlaşma, Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), (5), İletişim Yayınları, İstanbul, 640s.
- KORALTAN, R., 2013. Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar: DP'nin Kurucusu Anlatıyor, Haz. Kamil Maman, Timaş Yayınları, İstanbul, 240s.
- KÖPRÜLÜ, O. F., 1987. Fuad Köprülü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No:839, Ankara, 118s.
- KÖSEDAĞ, M. S., 2016. "Türk Basın Kanununda Yapılan Değişikliklerin Yazılı Basında Temsili", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9, (44), ss. 2023-2051.
- KURTCEPHE, İ. BEDEN, A., 2007. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Alp Yayınevi, Ankara, 508.
- LEWİS, B. 1993. Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev: Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara, 541s.
- MÜEZZİNOĞLU, E., 2016. "Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Deneme", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5, (8), ss. 2913-2933.
- NEZİROĞLU, İ., YILMAZ, T., 2014. Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, TBMM Yayınları, (3), Ankara, 437s.
- NİŞANCI, Ş., ÖZDEMİR, A., 2017. "Dünyada Uygulanan Seçim Sistemleri Işığında Türkiye için Alternatif Seçim Sistemi Önerileri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21/2), ss.723-745.
- ÖNCÜ, A. S., CEVİZLİLER, E., 2013. "Avrupa Bütünleşmesi İçin Önemli Bir Adım: "Avrupa Konseyi" ve Türkiye'nin Konseye Üyeliği Meselesi", Akademik Bakış Dergisi, 7, (13), ss.15-44.
- ÖRS, O., 2013. "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (51), ss. 679-716.
- ÖZACUN, O., 2013. "Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1, (2), ss. 205-233.
- ÖZALP, K., 1998. Milli Mücadele, (1), TTK Yayınları, Ankara, 300s.

- ÖZDEMİR, H., 1995. Türkiye Cumhuriyeti, İz Yayınları, İstanbul, 480s.
- ÖZGÜL, B., 2002. “Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- ÖZTÜRK, F., 2006, “Hasan Saka (1885-1960)”, Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- POLAT, Ş., 2007. “Cumhuriyet Olgusunun Tarihsel Gelişimi”, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Y.5, (9), ss.97-118.
- SAKİN, S., 2015. Türkiye’nin Demokrasi Serüveni (1920 – 1980), Ekpres Baskı, Kayseri, 251s.
- SAROL, M., 1983. Bilinmeyen Menderes, Kervan Yayınları, (1), 541s.
- SÖNMEZ, S., 1998, “1946-1950 Yılları Arasında İktidar-Muhalefet İlişkileri Açısından Demokrat Parti’nin İşlevi”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Tarihi, Konya.
- ŞAHİN, E., TUNÇ, B., 2015. “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)”, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1, (2), ss.31-69
- ŞAHİN, İ., 2017. “İktidar-Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes’in Siyaset Dili”, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, 1, (1), ss. 191-216.
- ŞAHİN, O., 1991, “Türkiye’de Çok Partili Yaşama Geçiş, 1946-1950”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.
- ŞENŞEKERCİ, E., 2000. Türk Devriminde Celal Bayar (1908-1960), Alfa Yayınları, Bursa, 336s.
- ŞEYHANLIOĞLU, H., 2012. “12 Temmuz Beyannamesi’nin Siyasal Etkileri ve Önemi, Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (16), ss.77-100.
- TANÖR, B., 2009. Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 455s.
- TAŞKIRAN, C., 1994. “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930), Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 4, (14), ss.256-265.
- TEKİN, S., Çağatay M., (Tarih yok). Okutan, Türk Siyasal Hayatı (Osmanlı’dan Çok Partili Siyasal Hayata Geçişe Kadar), Orion Kitabevi, Ankara, 176s.
- TİMUR, T., 1991. Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş, İletişim Yayınları, İstanbul, 158s.
- TOKER, M., 1990. Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları (1944 – 1973), Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950), Bilgi Yayınevi, Ankara, 248s.
- _____, M., 1998. Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye Geçiş, (1944-1950), Bilgi Yayınevi, Ankara, 245s.
- TOY, H. ELMACI, D., 2010. Kronolojik Türkiye Tarihi Ansiklopedisi, Karma Kitaplar, İstanbul, 438s.
- TUNA, S., 2006. “Siyasi Açından I. ve II. Hasan Saka Hükümetleri”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Ankara.

- _____, S., 2007. “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, (13), ss.86-121.
- TUNAYA, T. Z., 1988. Türkiye’de Siyasal Partiler, Hürriyet Vakfı Yayınları, (1), İstanbul, 668s.
- _____, T. Z., 1991. İslamcılık Akımı, Simavi Yayınları, İstanbul, 321s.
- _____, T. Z., 2002. Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938), II. Kitap: Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul, 382s.
- _____, T. Z., 2016. Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, Haz.: Erol Şadi Erdiñ, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 222s.
- TUNCER, E., 2008. 1946 Seçimleri, TESAV Yayınları, Ankara. 312s.
- TUNÇAY, M., 1997. “Siyasal Tarih (1950-1960)”, Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye 1908-1980, Editör: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.
- TURAN, R., SAFRAN, M., ŞAHİN, M. YALÇIN, S. 1994, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 407s.
- TURP, M. 2018. “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Bir Mihenik Taşı: Basında 1950 Seçimleri”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, (XVIII/37), ss. 677-714.
- UZUN, T., 2002. “Atatürk Dönemi Muhalefet Hareketleri”, Türkler Dergisi, (16), Ankara, ss.1027-1040.
- YILDIRIM, S., 2012. “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Y.8, (16), ss.75-92.
- YILMAZ, E., 2008. Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950), Birey Yayıncılık, İstanbul, 432s.
- ZÜRCHER, E. J., 2013. Milli Mücadelede İttihatçılık, İletişim Yayınları, İstanbul, 293s.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Abdullah ERAYMAN
Doğum Yeri ve Tarihi : Kahramanmaraş/ 21.02.1992

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Ana Bilim Dalı
Doktora Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller :
Bilimsel Faaliyetleri :Demokrat Parti'nin Bölünmesi ve Millet Partisi'nin Kuruluşuna Giden Süreç *Turansam Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi, Cilt:11, Sayı:44, 2019

İş Deneyimi

Stajlar :Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Pedagojik Formasyon Eğitimi
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi :
Tel. : 05465198600
Tarih :

EK-1: 1946 Genel Seçim Sonuçlarının Basına Yansıması
Kaynak: 24 Temmuz 1946 Tarihli Akşam Gazetesi, s. 1.

SIROP
HİMOGLOBİN TEĞE
KANŞİZİKLARDA GENEL ZAHİYETTE
HALSİZLİK, TAKATSİZLİKTE KULLANILIR

Sinop 28 — No. 9978 — Fiyatı her yerde 10 kuruştur. CARŞAMBA 24 Temmuz 1948 Sahibi Necmeddin Sadak — Neşriyat müdürü: Hikmet Feridun Es — AĞAAM Matbaası

A K A Ş A

İstanbul her taraftan neticesi: Demokratlar 18, Halk Partisi 52

Halk Partisinden seçilenler Kâzım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın, Hamdullah Suphi, Recep Peker, Cemil Cahit Toydemir

Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar seçim ettiği hakkında çıkan söylentileri tekrir etti

F. C. Çelikkale

Süleyman Adnan

F. C. Kırımlı

Yusuf Kemal Toprak

Refik Koraltan

Cihat Şaban

Anis Akdoğan

Abdurrahman Murat Berkun

İbrahim Fehi Morak

Zeki Nure Spural

Şenai Yürüken

Demokrat Parti listesinde kazananların isimleri

1. Mustafa Ferid Cankaya (19431)

2. Cihat Şaban (19230)

3. Anis Akdoğan (19230)

4. F. C. Kırımlı (19230)

5. Yusuf Kemal Toprak (19231)

6. Refik Koraltan (19125)

7. Süleyman Adnan (19244)

8. Anis Akdoğan (19244)

9. F. C. Kırımlı (19244)

10. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

11. Cihat Şaban (19245)

12. Anis Akdoğan (19245)

13. F. C. Kırımlı (19245)

14. Yusuf Kemal Toprak (19245)

15. Refik Koraltan (19245)

16. Süleyman Adnan (19245)

17. Anis Akdoğan (19245)

18. F. C. Kırımlı (19245)

19. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

20. Cihat Şaban (19245)

21. Anis Akdoğan (19245)

22. F. C. Kırımlı (19245)

23. Yusuf Kemal Toprak (19245)

24. Refik Koraltan (19245)

25. Süleyman Adnan (19245)

26. Anis Akdoğan (19245)

27. F. C. Kırımlı (19245)

28. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

29. Cihat Şaban (19245)

30. Anis Akdoğan (19245)

31. F. C. Kırımlı (19245)

32. Yusuf Kemal Toprak (19245)

33. Refik Koraltan (19245)

34. Süleyman Adnan (19245)

35. Anis Akdoğan (19245)

36. F. C. Kırımlı (19245)

37. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

38. Cihat Şaban (19245)

39. Anis Akdoğan (19245)

40. F. C. Kırımlı (19245)

41. Yusuf Kemal Toprak (19245)

42. Refik Koraltan (19245)

43. Süleyman Adnan (19245)

44. Anis Akdoğan (19245)

45. F. C. Kırımlı (19245)

46. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

47. Cihat Şaban (19245)

48. Anis Akdoğan (19245)

49. F. C. Kırımlı (19245)

50. Yusuf Kemal Toprak (19245)

51. Refik Koraltan (19245)

52. Süleyman Adnan (19245)

53. Anis Akdoğan (19245)

54. F. C. Kırımlı (19245)

55. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

56. Cihat Şaban (19245)

57. Anis Akdoğan (19245)

58. F. C. Kırımlı (19245)

59. Yusuf Kemal Toprak (19245)

60. Refik Koraltan (19245)

61. Süleyman Adnan (19245)

62. Anis Akdoğan (19245)

63. F. C. Kırımlı (19245)

64. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

65. Cihat Şaban (19245)

66. Anis Akdoğan (19245)

67. F. C. Kırımlı (19245)

68. Yusuf Kemal Toprak (19245)

69. Refik Koraltan (19245)

70. Süleyman Adnan (19245)

71. Anis Akdoğan (19245)

72. F. C. Kırımlı (19245)

73. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

74. Cihat Şaban (19245)

75. Anis Akdoğan (19245)

76. F. C. Kırımlı (19245)

77. Yusuf Kemal Toprak (19245)

78. Refik Koraltan (19245)

79. Süleyman Adnan (19245)

80. Anis Akdoğan (19245)

81. F. C. Kırımlı (19245)

82. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

83. Cihat Şaban (19245)

84. Anis Akdoğan (19245)

85. F. C. Kırımlı (19245)

86. Yusuf Kemal Toprak (19245)

87. Refik Koraltan (19245)

88. Süleyman Adnan (19245)

89. Anis Akdoğan (19245)

90. F. C. Kırımlı (19245)

91. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

92. Cihat Şaban (19245)

93. Anis Akdoğan (19245)

94. F. C. Kırımlı (19245)

95. Yusuf Kemal Toprak (19245)

96. Refik Koraltan (19245)

97. Süleyman Adnan (19245)

98. Anis Akdoğan (19245)

99. F. C. Kırımlı (19245)

100. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

101. Cihat Şaban (19245)

102. Anis Akdoğan (19245)

103. F. C. Kırımlı (19245)

104. Yusuf Kemal Toprak (19245)

105. Refik Koraltan (19245)

106. Süleyman Adnan (19245)

107. Anis Akdoğan (19245)

108. F. C. Kırımlı (19245)

109. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

110. Cihat Şaban (19245)

111. Anis Akdoğan (19245)

112. F. C. Kırımlı (19245)

113. Yusuf Kemal Toprak (19245)

114. Refik Koraltan (19245)

115. Süleyman Adnan (19245)

116. Anis Akdoğan (19245)

117. F. C. Kırımlı (19245)

118. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

119. Cihat Şaban (19245)

120. Anis Akdoğan (19245)

121. F. C. Kırımlı (19245)

122. Yusuf Kemal Toprak (19245)

123. Refik Koraltan (19245)

124. Süleyman Adnan (19245)

125. Anis Akdoğan (19245)

126. F. C. Kırımlı (19245)

127. Mustafa Ferid Cankaya (19245)

128. Cihat Şaban (19245)

129. Anis Akdoğan (19245)

130. F. C. Kırımlı (19245)

131. Yusuf Kemal Toprak (19245)

132. Refik Koraltan (19245)

133. Süleyman Adnan (19245)

134

EK-2: 1946 Genel Seçimlerinde Açık Oy Kullanımı

Kaynak: Hakan Toy, Defne Elmacı, Kronolojik Türkiye Tarihi Ansiklopedisi, s. 101.

EK-3: Dörtlü Takriri Sunanlar: Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar, Mehmet Fuat Köprülü

Kaynak: Abdulvahap Kara, “Türk Demokrasisinin Manifestosu Dörtlü Takrir 70. Yılında”, 31 Mart 2015 Tarihli Önce Vatan Gazetesi, s. 1.

